Програма «Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі країн східного напрямку Європейської політики добросусідства і Росії»

М. Чернявський
І. Соловій, Я. Геник
О. Каспрук, О. Геник
М. Мельникович
Г. Герасим, В. Савка

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ ДО ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ТА НЕЗАКОННІ РУБКИ В ЛІСАХ КАРПАТ І ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

ПРОГРАМА ENPI-FLEG
«Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі країн східного напрямку Європейської політики добросусідства і Росії»

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІСОТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
ТОВАРИСТВО «ЗЕЛЕНИЙ ХРЕСТ»

**Чернявський М. В., Соловій І. П.,
Геник Я. В., Каспрук О. І., Геник О. В.,
Мельникович М. П., Герасим Г. З., Савка В. Є.**

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ ДО ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ТА НЕЗАКОННІ РУБКИ В ЛІСАХ КАРПАТ І ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Монографія

Товариство «Зелений Хрест», Ліга-Прес
Львів – 2011

Видання здійснене
в рамках реалізації Програми ENPI-FLEG
«Удосконалення систем правозастосування
й управління в лісовому секторі у країнах-учасницях
Європейської політики добросусідства та Росії»,
що здійснюється за підтримки Європейської Комісії,
Світового Банку разом
з Міжнародною спілкою охорони природи (IUCN)
та Світовим фондом дикої природи (WWF)

Ця книжка підготовлена до друку
за сприяння Європейського Союзу.
Її зміст є предметом виняткової відповідальності
Товариства «Зелений Хрест» та авторів
і жодним чином не представляє погляду
Європейського Союзу

ENPI FLEG PROGRAM
«Improving Forest Law Enforcement and Governance in the European Neighbourhood Policy East Countries and Russia»

UKRAINIAN NATIONAL FORESTRY UNIVERSITY
GREEN CROSS SOCIETY

Chernyavskyy M., Soloviy I., Henyk Y., Kaspruk O., Henyk O., Melnykovych M., Herasym H., Savka V.

PROBLEMS OF LOCAL POPULATION LEGAL ASSESS TO FOREST RESOURCES AND ILLEGAL LOGGING IN FORESTS OF THE CARPATHIANS AND THE WEST POLISSIA

INTERNATIONAL YEAR OF FORESTS • 2011

Green Cross Society, Liga-Press
Lviv – 2011

ББК 43.4: [65.9 (4УКР)-2+28.08]
П 78
УДК 630*905.2 : 504 (477.8)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного лісотехнічного університету України
протокол № 5 від 26 травня 2011 року

Чернявський М. В., Соловій І. П., Геник Я. В., Каспрук О. І., Геник О. В., Мельникович М. П., Герасим Г. З., Савка В. Є.

П 78 Проблеми доступу місцевого населення до лісових ресурсів та незаконні рубки в лісах Карпат і Західного Полісся / за ред. М. В. Чернявського, І. П. Соловія, Я. В. Геника : монографія. – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – 256 с.

ISBN 978-966-397-108-7

У монографії висвітлені питання доступності та надійності інформації стосовно ведення лісового господарства, процедурно-правові аспекти дозвільного регулювання лісокористування, проблеми доступу громад і малого бізнесу до лісових ресурсів, екологічні, економічні та соціальні проблеми, зумовлені несталим веденням лісового господарства та незаконними рубками лісу, їхній вплив на добробут місцевих лісозалежних громад, шляхи раціоналізації чинних процедур видачі дозволів на використання лісових ресурсів, шляхи попередження та подолання негативних наслідків незаконних рубок лісу та несталих методів ведення лісового господарства у контексті формування політики сталого розвитку лісового сектора України.

Рецензенти:

Лакида П. І. – доктор сільськогосподарських наук, професор, директор навчально-наукового Інституту лісового і садово-паркового господарства Національного Університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ,

Парпан В. І. – доктор біологічних наук, професор, директор Українського науково-дослідого інституту гірського лісівництва ім. П. С. Пастернака, м. Івано-Франківськ,

Дейнека А. М. – доктор економічних наук, начальник Львівського обласного управління лісового та мисливського господарства, м. Львів

© Чернявський М. В., Соловій І. П., Геник Я. В., Каспрук О. І., Геник О. В., Мельникович М. П., Герасим Г. З., Савка В. Є.
© IUCN, 2011
© Товариство «Зелений Хрест», 2011
© Видавництво «Ліга-Прес», 2011

ISBN 978-966-397-108-7

ЗМІСТ

Вступ 9

Розділ 1. ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО: СУЧАСНИЙ СТАН І ДОСТУПНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ

1.1. Українське законодавство: мета і принципи ведення лісового господарства 15
1.2. Стале ведення лісового господарства в контексті міжнародних нормативних документів 20
1.3. Сучасний стан лісових ресурсів та ведення лісового господарства в Україні 27
1.4. Стан лісових ресурсів та ведення лісового господарства у Карпатах і Західному Поліссі 34
1.5. Доступність інформації щодо лісового господарства та стану лісових ресурсів 44

Розділ 2. МЕТОДОЛОГІЯ, МЕТОДИКА, ОБ'ЄКТИ

2.1. Методологія і методика оцінки доступу громад і підприємницьких структур до лісових ресурсів та оцінювання впливів незаконних рубок 50
2.2. Характеристика пілотних територій 57
2.3. Соціально-економічний розвиток місцевих громад 64

Розділ 3. ПРОЦЕДУРНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДОЗВІЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

3.1. Чинна практика видачі дозволів на використання лісових ресурсів 76
3.2. Раціоналізація чинної системи та процедур видачі дозволів на використання лісових ресурсів 85

Розділ 4. ДОСТУП ЛІСОЗАЛЕЖНИХ ГРОМАД, ПІДПРИЄМЦІВ ТА ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ ДО ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

4.1. Основні обмеження у доступі громад і малого бізнесу до лісових ресурсів 90
4.2. Доступ місцевих громад до лісових ресурсів 99
4.3. Доступ малого бізнесу до лісових ресурсів 105
4.4. Доступ лісокористувачів до лісових ресурсів: бачення фахівців лісового господарства 122

Розділ 5. НЕЕФЕКТИВНІ І НЕСТАЛІ МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА НЕЗАКОННІ РУБКИ

5.1. Законодавче регулювання у сфері запобігання незаконним рубкам 129
5.2. Причини неефективних і несталих методів ведення лісового господарства 136
5.3. Незаконні рубки деревини в лісах Карпат і Західного Полісся та заходи щодо їх запобігання 146
5.4. Довгострокові наслідки впливу незаконних рубок на місцеві деревообробні підприємства малого бізнесу 163
5.5. Довгострокові наслідки впливу незаконних рубок на добробут громад 165

Висновки 175
Література 184
Summary 197
Додаток 1. Взірці анкет, що використовувались для опитування 208
Додаток 2. Основні проблеми та шляхи їх вирішення, виявлені під час проведення круглих столів на пілотних територіях 244

CONTENTS

Introduction 9

Chapter 1. FORESTRY: CURRENT STATUS, ACCESS TO INFORMATION AND ITS RELIABILITY

1.1. Ukrainian legislation: the tasks and principles for forest management 15
1.2. Sustainable forest management in the context of international regulations 20
1.3. Availability of information on forest management and access to forest resources 27
1.4. State of forest resources and forest management in the Ukrainian Carpathians and the West Polissiya 34
1.5. Accessibility of information on state of forest resources and forest management 44

Chapter 2. METHODOLOGY, METHODS, OBJECTS

2.1. Methodology and methods of access to forest resources by communities and business analysis and illegal logging evaluation 50
2.2. Characteristics of study areas 57
2.3. Socio-economic development of local communities 64

Chapter 3. PROCEDURAL REGULATION AND PRACTICAL PROBLEMS OF THE CONTROL OF FOREST RESOURCES USAGE

3.1. The current practices of issuing permits for the use forest resources 76
3.2. Rationalization of the current system and procedures for issuing permits for the use of forest resource 85

Chapter 4. ACCESS TO FOREST RESOURCES BY FOREST DEPENDENT COMMUNITIES AND SMALL BUSINESS

4.1. The main constraints in access of communities and small business to forest resources 90
4.2. Communities' access to forest resources 99
4.3. Small business' access to forest resources 105
4.4. Access of main stakeholders to forest resources: attitudes of forestry professionals 122

Chapter 5. INEFFICIENT AND UNSUSTAINABLE FORESTRY PRACTICES AND ILLEGAL LOGGING

5.1. Legislative regulation in the filed of illegal logging combating 129
5.2. Causes of inefficient and unsustainable forestry practices and illegal logging 136
5.3. Illegal logging in the forests of the Ukrainian Carpathians and the West Polissya and measures towards its prevention 146
5.4. Long-term effects of illegal logging on local small wood working enerprices 163
5.5. Long-term effects of illegal logging on communities well-being 165

Conclusions 175
Sources 184
Summary 197
Attachments 1. Forms of questionnaires 208
Attachments 2. The main problems and solutions, found during the round tables in pilot areas 244

ВСТУП

Однією з актуальних проблем розвитку людства є забезпечення охорони, раціонального використання та відтворення лісових ресурсів світу. Ліси є глобальним і життєво важливим чинником усього комплексу екологічних систем Землі, оскільки вони характеризуються найвищою інтенсивністю біологічного кругообігу та мають найбільшу органічну масу, значення якої постійно зростає. На рівні міжнародної екологічної та лісової політики зростає визнання вагомого внеску лісів у попередження глобальної зміни клімату. Ліс – це не тільки природний ландшафт, а й невід'ємна частина національної та світової історії, культури та духовних цінностей суспільства.

Згідно даних, оприлюднених у звіті UNEP «До зеленої економіки», лісова продукція та послуги лісових екосистем підтримують добробут більше мільярда людей населення планети [121]. Навіть якщо на перший погляд продукція деревообробної та паперово-целюлозної промисловостей становить відносно невисоку частку у світовому валовому продукті, однак значення її неухильно зростає, а різноманітні послуги лісових екосистем мають високу економічну вартість. Ліси забезпечують існування 50% видів наземних екосистем, вони регулюють клімат планети та впливають на гідрологічний режим територій. Лісова продукція важлива не тільки тому, що деревина є відновлюваним ресурсом, здатною до переробки та біологічного руйнування, а тому, що ліси є основою екологічної інфраструктури планети.

Незаконні заготівлі деревини залишаються серйозною проблемою. Обсяги торгівлі деревиною незаконного походження оцінюють

у грошовому вираженні до 8,5 млрд доларів США щорічно [121]. Як наслідок, лісова продукція отримана шляхом ведення лісового господарства відповідно до принципів менеджменту сталого лісового господарства є неконкурентоздатною щодо значних обсягів деревини, отриманої незаконно чи з порушенням згаданих принципів із низькими виробничими витратами, несплатою податків та інших платежів у державний бюджет і, відповідно, низькою собівартістю лісопродукції. Оскільки значні обсяги лісової продукції незаконного походження не є продуктом міжнародної торгівлі, а споживаються на національних ринках країн, в яких деревина заготовлена, то заходи, що їх здійснюють державні органи задля подолання незаконних лісозаготівель, почасти дають зворотній ефект. Звичайно ж державні органи країн, що імпортують лісопродукцію, інституції, які фінансують деревообробну галузь, можуть мати суттєвий вплив у цій сфері.

Зустріч країн «Великої вісімки» з проблем розвитку лісового господарства та незаконних лісозаготівель у 1998 році стала справжнім каталізатором пробудження суспільної уваги до згаданих проблем, започаткувавши окремий процес міжнародної лісової політики, який дозволив досягти значного поступу на цій ділянці. Відповідні міжнародні угоди, зокрема прийняті у рамках програми ENPI FLEG *«Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі країн східного напрямку Європейської політики добросусідства і Росії»*, дозволили підвищити рівень суспільного усвідомлення проблем та дійти згоди, що «всі країни – ті що експортують і ті, що імпортують лісову продукцію, поділяють відповідальність за виконання заходів щодо усунення незаконних заготівель лісових ресурсів і пов'язаної з ними торгівлі» [117].

Щоб досягнути подальшого суттєвого покращення ситуації необхідно трансформувати наявну систему управління лісовим господарством у країнах-виробниках лісової продукції із масштабним залученням усіх сторін, зацікавлених у досягненні сталого лісового господарства та надавати адекватної уваги цим питанням у лісовому законодавстві.

Для досягнення цієї мети потрібно урізноманітнити арсенал інструментів лісової політики, як обмежувальних, так і спонукальних, за принципом «батога та пряника». Заходи, що здійснюються країнами-споживачами, можуть суттєво допомогти удосконаленню процесів управління, оскільки переговори щодо Угод добровільного партнерства (*Volontary Agreement Partneship – VPA*) передбачають залучення громадянського суспільства країн-партнерів до участі у переговорному процесі.

Дослідження економічного та соціального впливу неефективних та несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні виконані Товариством «Зелений Хрест» із залученням експертів-науковців Національного лісотехнічного університету України, Національного університету «Львівська політехніка» в рамках Програми ENPI-FLEG, що здійснюється за підтримки Європейської Комісії, Світового Банку разом із Міжнародною спілкою охорони природи (IUCN) та Світовим фондом дикої природи (WWF). Регіональна програма спрямована на створення довершених механізмів управління в лісовому секторі, що належить до основних пріоритетних завдань, сформульованих в Санкт-Петербурзькій декларації та Індикативному плані дій Міністерського процесу ENPI FLEG в Європі та Північній Азії. Здійснення Програми розраховано на трирічний термін – з липня 2008 до червня 2011 року. Її учасниками стали сім країн регіону, зокрема шість країн східного напряму Європейської політики добросусідства – Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова, Україна і Російська Федерація. В рамках Програми надано підтримку в проведенні окремих пілотних заходів на національному та регіональному рівнях, що передбачають активну участь державних структур, громадських організацій і приватного сектора.

Робочий план виконання Програми в Україні охоплює такі ключові напрямки:

1) виявлення, оцінка значущості й класифікація проблем правозастосування на національному й регіональному рівнях;
2) оцінка й підвищення ефективності правозастосування й управління в лісовому секторі;

3) розробка й удосконалення практичних заходів, спрямованих на профілактику, виявлення й зменшення кількості правопорушень та їх тяжкості;
4) забезпечення прав місцевого населення й малого бізнесу на легальне використання лісових ресурсів;
5) підвищення прозорості роботи лісової галузі й поліпшення поінформованості населення.

Регіональні заходи мають практичну спрямованість і зорієнтовані на підготовку й апробацію сучасних методів і технологій оцінки якості й контролю руху лісопродукції, а також профілактики, виявлення й оформлення правопорушень. Вони проводились на базі державних лісових підприємств Карпатського регіону і Західного Полісся.

Узагальнені результати дослідження пройшли широке обговорення під час трьох науково-практичних семінарів: «*Актуальні проблеми у сфері забезпечення легального доступу місцевого населення та малого бізнесу до деревини та інших лісових ресурсів*» (м. Львів, 23 квітня 2010 року); «*Раціоналізація процедур легального доступу місцевого населення та малого бізнесу до лісових ресурсів*» (м. Львів, 25 червня 2010 року); «*Аналіз економічних і соціальних впливів неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель на добробут місцевих громад*» (м. Львів, 12 листопада 2010 року); чотирьох круглих столів: міста Старий Самбір (22 вересня 2010 року), Косів (8 жовтня 2010 року), Хуст (15 жовтня 2010 року), Березне (22 жовтня 2010 року) та заключній міжнародній науково-практичній конференції «*Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні*» (м. Львів, 2–3 грудня 2010 року), у роботі якої брали участь представники шести країн – Азербайджану, Вірменії, Грузії, Молдови, Польщі та України.

У семінарах, круглих столах та конференції брали участь науковці і практики лісового господарства, представники органів місцевого самоврядування, правоохоронних структур, освітніх установ, громадських організацій, підприємницьких кіл та засобів

масової інформації, які виявили характерні актуальні тенденції та узагальнили результати досліджень із проблем неефективних і несталих методів ведення лісового господарства і незаконних лісозаготівель та гармонізації взаємовідносин влади, бізнесу і місцевих громад щодо ведення сталого лісового господарства.

Результати роботи були також обговорені і поза межами України: на міжнародній науковій конференції *Forum Carpaticum* (Краків, Польща, 15–18 вересня 2010 р.), регіональному семінарі *«Regional Workshop on Trans-Boundary Timber Flow – Problem Identification and Capacity Building Needs Assessment in the ENPI-FLEG Region»* (17–18 листопада 2010 р., Тбілісі, Грузія), робочій нараді виконавців аналогічного дослідження в Росії, Вірменії, Грузії, Азербайджані та Молдові, організованій IUCN (Тбілісі, 19 листопада 2010 р.), круглому столі *«Social and economic impact of the illegal and unsustainable forest practices on the rural population»,* 14–15 березня 2011 р., м. Ганджа, Азербайджан).

Автори монографії висловлюють щиру подяку працівникам лісового господарства Закарпатського, Івано-Франківського, Львівського та Рівненського обласних управлінь лісового та мисливського господарства, Національного лісотехнічного університету України, Березнівського лісового коледжу, Закарпатського лісотехнічного коледжу НЛТУ та інших навчальних закладів.

Автори також вдячні за надану допомогу в отриманні інформації, необхідної для проведення досліджень, організаційну підтримку та сприяння виходу монографії у світ Миколі Близнюку, Валерію Булеці, Валерію Бучацькому, Павлові Ванджураку, Оксані Вербиній, Надії Душній, Миколі Гончару, Володимиру Горбовому, Михайлу Гошовському, Андрієві Диді, Василеві Дмитруку, Іону Дубовічу, Івану Кашевко, Роману Ковалишину, Ярославу Курищуку, Анастасії Костюк, Людмилі Максимів, Олександру Марченко, Степану Мамчичу, Юрію Мрочко, Юрію Ніжаловському, Оксані Осташук, Володимиру Тарасенку, Наталії Трофимчук, Костянтину Турчаку, Мирону Шпільчаку, Ігорю Шукелю, Володимиру Фаринюку, Володимиру Цегенько. Без підтримки цих людей та установ наші зусилля не були б такими плідними.

Пропонована читачеві книга є першою в Україні працею монографічного характеру, в якій узагальнені результати досліджень проблем незаконних заготівель деревини та несталих методів ведення лісового господарства. У монографії окреслено та проаналізовано широке коло проблем, вирішення яких вимагає подальших ґрунтовних наукових досліджень, а також поєднання зусиль органів державного управління, фахівців лісового господарства, науковців, неурядових організацій, засобів масової інформації та широкої громадськості.

Розділ 1.

ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО: СУЧАСНИЙ СТАН І ДОСТУПНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ

1.1. Українське законодавство: мета і принципи ведення лісового господарства

Організація лісового господарства має за мету забезпечувати правову і технічну регламентацію раціонального ведення і використання лісових ресурсів залежно від природних та економічних умов, цільового призначення, місцерозташування, породного складу лісів, а також функцій, які вони виконують. Розробка і законодавче закріплення правил, що визначають принципи і норми ведення лісового господарства, які б забезпечували досягнення стратегічних цілей національної лісової політики є одним із важливих завдань лісівничої науки. Лісове законодавство європейських країн формувалося історично і увібрало в себе кращі зразки і досвід ведення лісового господарства. Основою його є основний закон (кодекс чи акт), що регулює лісові відносини на національному рівні. Сам процес законотворчості є перманентним. Навіть країни зі стабільною економікою періодично вносять доповнення та зміни в лісове законодавство згідно з тенденціями розвитку або вимогами міжнародних угод. Аналіз лісових кодексів Чехії, Угорщини, Німеччини, Словаччини, Латвії, Литви, Естонії, Польщі, Швеції показав, що досі немає єдиного засадничого підходу до формування лісового законодавства, однак у структурі кожного лісового закону

завжди можна виділити чотири основні частини: декларативну, регулятивну, нормативну та процесуальну [52]. У декларативній частині наводяться (декларуються) основні поняття, визначаються об'єкти і суб'єкти лісових відносин, принципи і цілі ведення лісового господарства. Нормативна частина регламентує питання власне ведення лісового господарства [52].

Кодекси європейських країн визначають умови/правила (Чехія, Польща), або регулювання/забезпечення невиснажливого лісоуправління (Естонія, Латвія, Литва), або ж сприяння поєднанню біоценотичних і продуктивних функцій лісу (Угорщина). Цілі і принципи ведення лісового господарства задекларовані польським кодексом як розумне поєднання екологічного й економічного потенціалу лісів. У шведському кодексі положення про те, що лісове господарство має вестися таким чином, щоб забезпечити продуктивність лісу і збереження біорізноманіття, наведене в першому параграфі кодексу і цілком може вважатися його лейтмотивом [52, 70, 94].

Стаття 34 «Лісового кодексу України» (2006) визначає завдання організації лісового господарства як забезпечення правової і технічної регламентації ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку з урахуванням природних та економічних умов, цільового призначення, лісорослинних умов, породного складу лісів, а також функцій, які вони виконують[36]. Статті 63 та 64, які є логічним продовженням статті 34, визначають зміст ведення лісового господарства як здійснення комплексу заходів з охорони, захисту, раціонального використання та розширеного відтворення лісів (стаття 63) і зобов'язання (стаття 64) підприємств, установ, організацій і громадян щодо ведення лісового господарства з урахуванням господарського призначення лісів й природних умов, зокрема забезпечувати посилення водоохоронних, захисних, кліматорегулюючих, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших корисних властивостей лісів з метою поліпшення навколишнього природного середовища та охорони здоров'я людей; забезпечувати безперервне, невиснажливе і раціональне використання лісових ресурсів для задоволення потреб виробництва і населення в де-

ревині та іншій лісовій продукції; здійснювати відтворення лісів; забезпечувати підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів і збереження біотичного та іншого природного різноманіття в лісах; здійснювати охорону лісів від пожеж, захист від шкідників і хвороб, незаконних рубок та інших пошкоджень; раціонально використовувати лісові ділянки. Загалом це – вичерпні завдання ведення лісового господарства і вони достатньо мотивовані з огляду на сучасне розуміння багатофункціонального лісівництва. Недоречним постулатом лише при цьому є положення про невиснажливе використання лісових ресурсів, оскільки будь-яке за обсягом використання ресурсу вже зменшує його чи виснажує, а тому у новій редакції «Лісового кодексу» це словосполучення варто опустити.

Перераховані статті визначають принципи ведення лісового господарства в Україні на засадах сталого розвитку з урахуванням природних та економічних умов, цільового призначення, лісорослинних умов, породного складу лісів, а також функцій, які вони виконують, і, загалом, широко розкривають його зміст. Виходячи з цього і визначаючи сталий розвиток як такий, що об'єднує три взаємодоповнювальні компоненти – економічний розвиток, соціальний прогрес та охорону навколишнього середовища [12] – можна передбачити, що сталі методи ведення лісового господарства якраз базуються саме на них [76, 77, 79].

Концепції Саміту в Ріо-де-Жанейро були втілені у Лісові принципи та викладені в Розділі 11 (Боротьба з обезлісненням) Агенди-21. Після Саміту у Ріо-де-Жанейро відбулося багато міжурядових ініціатив: Канадсько-Малайзійська ініціатива, Монреальський та Генсільський процеси та інші. Це свідчить про те, що лісам ніколи раніше не приділялася така значна увага. Всі ці заходи спрямовані на захист лісів й лісових ресурсів від подальшого виснаження чи, принаймні, на сповільнення цього процесу. Сучасні умови ведення лісового господарства для забезпечення його екологічно сталого розвитку потребують нових удосконалених підходів і методів господарювання з урахуванням міжнародних вимог і стандартів, у тому числі в частині підтримання захисних та інших корисних

функцій лісів, збереження їх біологічного різноманіття як основного чинника їх продуктивності, стійкості та стабільності розвитку, розширення мережі природно-заповідного фонду України [5, 70, 78, 94, 104].

Виходячи зі стану природного середовища і соціально-економічних вимог до використання і відтворення лісів, для кожного регіону визначають один або декілька основних напрямів ведення лісового господарства [23, 106, 109]: експлуатаційний, водоохоронно-захисний, оздоровчо-рекреаційний, природно-заповідний. Експлуатаційний напрям – вирощування високопродуктивних, біологічно стійких штучних і природних лісостанів, що продукують максимальну кількість необхідних сортиментів високоякісної деревини певних деревних порід. Водоохоронно-захисний напрям – вирощування високопродуктивних біологічно стійких лісостанів, які максимально забезпечують водоохоронні і захисні функції лісу, стабільність режиму водних джерел і належну якість води. Рекреаційно-оздоровчий напрям – вирощування і збереження лісових насаджень і природних лісів, яким притаманні високі ландшафтотвірні й санітарно-гігієнічні захисні властивості та які забезпечують оптимальні умови для відпочинку населення і захист навколишнього природного середовища.

Запропоновано наступні шість критеріїв екологічно сталого управління охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів України [104]:

- підтримання, збереження і примноження продукційних властивостей лісів;
- підтримання належного санітарного стану та формування лісостанів, резистентних до несприятливих факторів;
- збереження та забезпечення захисних функцій лісів;
- збереження і створення належних умов для підтримання біологічного різноманіття лісів;
- підтримання соціально-економічних функцій лісів;
- застосування ефективних нормативно-правових, економічних та організаційних механізмів для забезпечення екологічно сталого управління галуззю.

Реформування лісового господарства доцільно здійснювати на диференційованій основі, враховуючи природно-географічне та лісогосподарське районування України [29]:

- у лісовій зоні, Карпатах та лісостепу лісове господарство повинно бути самоокупним і сплачувати до державного бюджету фіксований «лісовий податок», розмір якого повинен залежати від обсягу можливих лісозаготівель та необхідних масштабів штучного лісорозведення;
- у степовій зоні і, частково, у горах Криму лісове господарство має бути дотаційним. Спеціальне фінансування з державного бюджету повинно використовуватися для лісовідновлення, охорони лісу, створення спеціальних меліоративних насаджень.

Безперечно, що для забезпечення сталого ведення лісового господарства визначальними буде застосування ефективних нормативно-правових, економічних та організаційних механізмів управління галуззю. Ключовими елементами цього критерію є удосконалення нормативно-технічної бази і структури управління галуззю та ведення лісового господарства; залучення громадськості до процесу прийняття рішень щодо управління галуззю; реалізація спеціальних освітніх програм щодо збереження лісів, підтримання їх корисних функцій і захисту біорізноманіття [29, 52, 70, 107].

«Лісовим кодексом України» передбачено, що нормативно-правовими актами та нормативною документацією з ведення лісового господарства (стаття 37) регулюється, зокрема здійснення заходів щодо підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів та інших заходів з ведення лісового господарства [36]. Однак основні вимоги до ведення лісового господарства та заходів з охорони, захисту, використання та відтворення лісів затверджуються нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України. Вказівок на назви та дієвість нормативно-правових актів «Лісовий кодекс України» не містить.

Вкрай актуальним і необхідним є покращення контролю за станом лісових ресурсів та відпуском деревини, функції здійснення якого потрібно покласти на окремі державні структури, незалежні від підприємств Державного агентства лісових ресурсів. Подібно

і ведення Державного лісового кадастру повинно здійснюватися незалежними державними контролюючими установами.

Світова практика правового регулювання лісових відносин свідчить, що оптимальною є взаємопов'язана трирівнева структура законодавства: лісова політика – лісовий закон – правила ведення лісового господарства. Саме її необхідно прийняти за основу при подальшій розробці й удосконаленні лісового законодавства України [108, 110]. Сталий розвиток лісового господарства вимагає реорганізації його правової і технічної регламентації, створення економічних умов, що сукупно дозволяло б у процесі планування лісокористування нарівні з екологічними факторами враховувати мінливу кон'юнктуру ринку [110, 115, 117, 121]. Правове регулювання організації ведення лісового господарства в Україні потребує поступового і поетапного удосконалення на принципах наближеного до природи лісівництва і стійкого лісокористування [105, 109].

1.2. Стале ведення лісового господарства в контексті міжнародних нормативних документів

Україна приєдналася до багатьох міжнародних угод щодо сталого розвитку лісового господарства. Водночас, відразу ж після Міжнародної конференції ООН в Ріо-де-Жанейро (1992), на сторінках періодичної преси почали з'являтися публікації із твердженнями, що в Україні немає проблем щодо сталого розвитку лісового господарства. Подібні недостатньо обґрунтовані думки можна почути й тепер, незважаючи на складну еколого-економічну ситуацію в лісовому господарстві [73].

Ріст міжнародної конкуренції, викликаний процесом глобалізації, поставив нові виклики перед лісовою промисловістю ЄС, зокрема посилення конкуренції щодо поставок як круглих лісоматеріалів, так і продукції переробки з країн, що мають вищі показники приросту лісів, нижчі виробничі витрати (деревина, енергія, робоча сила) і менш строгі екологічні та соціальні вимоги. План Дій ЄС для FLEG (2003 р.) зобов'язав Європейську Комісію провести аналіз за-

конодавчих можливостей регулювання імпорту незаконно заготовленої деревини в ЄС [4]. Розпочався процес обговорення Регуляції про встановлення обов'язків операторів із розміщення деревини та деревної продукції на ринку. Ці питання вкрай актуальні і для України, яка задекларувала свій поступ до ЄС [32].

Корпус прав та обов'язків держав-членів Європейського Союзу – тобто «*acquis communautaire*» Європейського Співтовариства не містить окремо виділеного лісового *acquis*. Документи щодо управління лісами є складовою нормативно-правових баз декількох спільних політик ЄС, зокрема, політики розвитку сільських територій як складової сільськогосподарської політики, екологічної політики, енергетичної політики, розвитку внутрішнього ринку тощо. Тобто нормативні акти, що можуть бути включені до умовного лісового *acquis*, de-*facto* є частиною «екологічних» та інших *acquis* ЄС [94].

Концепція сталого лісового менеджменту є засадничою ідеєю всього лісового законодавства ЄС. Саме з посилання на неї розпочинаються всі директиви, регуляції та рішення, що є правовими інструментами з питань розвитку лісового господарства Євросоюзу. Задекларувавши в Лісовій Стратегії загальні цілі та пріоритети в 1998 році, Європейське Співтовариство дійшло в 2006 році до чітко визначених програмних завдань зі сталого менеджменту в Лісовому Плані Дій ЄС та низці національних програм розвитку сільських територій, що впроваджують економічні цілі згідно з новою Регуляцією щодо Політики Розвитку Сільських Територій 2005 року [94].

Стале ведення лісового господарства можна розглядати як системи ведення господарства, способи управління лісами та лісовими площами і їх використання таким чином і з такою інтенсивністю, які забезпечують їх біорізноманіття, продуктивність, здатність до відновлення, життєздатність, здатність виконувати в даний час і в майбутньому відповідні екологічні, економічні та соціальні функції на місцевому, національному та глобальному рівнях, без шкоди для інших екосистем [118].

Міжнародно визнані правила, норми та схеми сталого ведення лісового господарства знаходять певне своє відображення у підпи-

саних Україною Резолюціях Міністерських конференцій із захисту лісів у Європі. Передовсім це стосується посилення соціально-економічних аспектів сталого ведення лісового господарства (резолюція L1). Взаємодія між лісовим господарством і суспільством загалом має підтримуватися через різні форми співробітництва і посилюватися підвищенням загальної обізнаності про концепцію сталого ведення лісового господарства і роль лісів й лісового господарства в сталому розвитку [49, 59]. Тому існує необхідність у відповідному рівні участі, освіти, зв'язків з громадськістю і прозорості в лісовому господарстві.

Передбачається, що Резолюції Міністерських конференцій із захисту лісів у Європі мають виконуватися і впроваджуватися на практиці на галузевому рівні, проте вплив цих резолюцій на формування і розвиток нормативно-законодавчої бази ведення лісового господарства в України досить незначний.

Вимоги Міжнародної схеми сертифікації лісів Лісової наглядової ради (ЛНР) викладені в розроблених нею Принципах і Критеріях сталого ведення лісового господарства на рівні лісогосподарського підприємства. Серед них пріоритетними у контексті сталого ведення лісового господарства і боротьби з незаконними рубками є такі положення [5, 13, 27, 50, 65, 74, 75, 84, 119]:

1) в Україні повинні враховуватися положення, що передбачені ратифікованими Україною міжнародними угодами;
2) лісові території або землі лісогосподарського призначення повинні бути захищені від незаконних рубок, самовільного захоплення та інших недозволених видів діяльності;
3) лісове господарство повинно бути спрямоване на підтримку економічної стійкості підприємства, враховувати при цьому повну екологічну, соціальну та виробничу вартість продукції та забезпечувати необхідні інвестиції для підтримання екологічної ефективності та біологічної продуктивності лісу;
4) оцінювання впливу на навколишнє природне середовище повинно виконуватися відповідно до масштабу й інтенсивності лісогосподарських заходів, а також унікальності природних ресурсів та належним чином інтегруватися в систему ведення

господарства. Впливи на навколишнє природне середовище мають оцінюватися ще до початку проведення лісогосподарських заходів, що можуть призвести до порушень;

5) екологічні функції і корисності лісу повинні підтримуватися неушкодженими, поліпшуватися або відновлюватися. Це загалом включає:
   - відновлення лісів та сприяння природним сукцесіям у лісах;
   - біорізноманіття на генетичному, видовому і екосистемному рівнях;
   - природні кругообіги, що впливають на продуктивність лісових екосистем;
6) план заходів щодо ведення господарства і допоміжні документи повинні містити: мету ведення господарства; описання лісових ресурсів, в яких планується господарювання; екологічні обмеження, залежно від характеру землекористування і землеволодіння; соціально-економічні умови; характер використання прилеглих територій; опис системи управління лісовими ресурсами, заснованої на екологічних характеристиках даного лісу та інформації, отриманої в результаті інвентаризації лісових ресурсів; обґрунтування щорічного обсягу заготівлі лісових ресурсів і вибору видів, що підлягають заготівлі; умови для моніторингу динаміки приросту деревини; заходи екологічної безпеки, засновані на результатах проведеної оцінки впливу на навколишнє природне середовище; план виявлення й охорони рідкісних видів та видів, що перебувають під загрозою зникнення або зникаючих; карти, що описують місце розташування лісових ресурсів, включаючи межі територій, що охороняються особливо, запланованих лісогосподарських заходів і карти з інформацією щодо характеру землеволодіння; описання і обґрунтування використання відповідної заготівельної техніки та устаткування;
7) дослідження на предмет наявності ознак високоцінних для збереження лісів повинні проводитися відповідно до масштабу та інтенсивності ведення лісового господарства;

8) план лісогосподарських заходів повинен включати заходи щодо підтримки або поліпшення відповідних ознак високоцінних для збереження лісів. Такі заходи варто планувати з особливою обережністю, ретельно, з огляду на можливі наслідки. Ці заходи повинні бути перераховані в короткому плані лісогосподарських заходів, доступному для громадськості.

Втім, вимоги ЛНР щодо сталого ведення лісового господарства є добровільними, впроваджені на відносно невеликій лісовій території, причому таке впровадження має ситуативний характер і є в більшості випадків декларативним.

Постанова про розвиток сільського господарства – *Rural Development Regulation* (*Council Regulation* (EC) No 1257/1999 of 17 May 1999 (OJ L160, 26.06.1999) декларує ті ж самі принципи, що і лісогосподарська стратегія Євросоюзу, а саме багатофункціональність і сталість (невиснажливість). Тому ця постанова є одночасно рушієм виконання лісогосподарської стратегії Євросоюзу. Інтеграція останньої в сільськогосподарську політику відбувається шляхом лісорозведення на сільськогосподарських землях, інвестування в поліпшення багатофункціональної ролі лісового господарства, в т. ч. захисних функцій лісів.

В Шостій програмі дій Євросоюзу в галузі навколишнього середовища (Рішення Європарламенту і Ради Євросоюзу № 1600/2002/ЕС від 22 липня 2002 р.), зокрема в статті 6, серед пріоритетних дій в галузі довкілля та біорізноманіття зауважується, що екосистемний підхід, передбачений Конвенцією про біорізноманіття, повинен впроваджуватися в т. ч. і через стимулювання розширення ринку сертифікованої деревини, заохочення сертифікації сталого ведення лісового господарства і впровадження відповідного маркування.

Лісогосподарська стратегія Євросоюзу – *EU Forestry Strategy. Council Resolution of 15 December 1998 on a forestry strategy for the European Union* (OJ C56, 26.02.1999) побудована на визнанні різноманіття європейських лісів, їх багатофункціональній природі, вимог екологічної, економічної і соціальної сталості. Існує тісний зв'язок між цією стратегією та екологічною і сільськогосподарською політиками. Наголошується, що багатофункціональне господарювання

в лісах гарантує сталість пов'язаних з лісом природних ресурсів. У цьому документі цікавими є такі стратегічні елементи: сприяння сталому веденню лісового господарства як компоненту політики збереження та розвитку сільських місцевостей та сприяння конкурентоздатності і прибутковості лісового сектору економіки, створенню в ньому нових робочих місць.

Все лісове законодавство України, за винятком частини, що безпосередньо підпадає під дію *acquis communautaire* ЄС, формується українською державою та впроваджується національними органами лісового господарства на свій розсуд, для забезпечення національних інтересів.

Тому логічно розпочати розробку документу «Лісова політика України», в рамках процесу з підготовки якого провести, як зазначають експерти [34, 94, 70, 73]:

- дослідження конкурентоздатності лісового сектору економіки;
- вивчення можливості створення національної чи регіональних лісових компаній;
- аналіз та підготовку прогнозу ринку лісоматеріалів в Україні;
- аналіз стану та перспектив розвитку ринку недеревної продукції;
- визначення першочергових заходів з адаптації лісів до змін клімату.

Наступними кроками мають бути: внесення необхідних змін до законів і державної програми розвитку лісового господарства, та підготовка нових нормативних актів з питань сталого ведення лісового господарства, державного обліку лісів, особливо цінних лісів за програмами *Natura 2000* та *HCVF*. При ухваленні Концепції реформування та розвитку лісового господарства (2006 р.) [35] передбачалося, що її реалізація сприятиме «гармонізації норм ведення лісового господарства України з відповідними критеріями Європейського Союзу». Скоригована на основі Концепції Державна програма «Ліси України» на 2002–2015 роки таких гармонізованих норм та критеріїв не містить (2009 р.).

В Україні розроблено підходи наближеного до природи лісівництва, які частково закріплені законодавчими актами. Зокрема,

проведення рубок переформування регламентується принципами наближеного до природи лісівництва. Державним комітетом лісового господарства України у 2010 році схвалено «Концептуальні засади наближеного до природи лісівництва» [107]. Наближене до природи лісівництво розглядається як система організації і ведення лісового господарства, за якої досягається безперервне відновлення і формування лісостанів, максимально подібних за структурою і генезисом до природних [105, 106, 109].

Механізм запровадження наближеного до природи лісівництва реалізується зокрема через:

- поступовий і планомірний перехід від переважаючих суцільно-лісосічних способів рубок до раціонального поєднання вибіркових і поступових способів рубок з формуванням складної різновікової структури насаджень і переходом у майбутньому переважно до вибіркової системи ведення лісового господарства у гірських лісах Карпат і Криму, а також збільшення частки цієї системи господарювання у рівнинних лісах України;
- перегляд і внесення змін у чинні нормативні документи та опрацювання і ухвалення нових нормативно-правових актів – Настанов або Правил наближеного до природи лісівництва в Україні і, як їх похідних – нормативних документів, затвердження диференційованих систем ведення господарства в різних категоріях лісів, розроблення інструкції із способів наближеного до природи лісівництва і рубок переформування для рівнинних і гірських лісів;
- проведення лісової сертифікації лісів у державних лісогосподарських підприємствах як ринкового механізму запровадження екологічно орієнтованого лісівництва;
- створення групи підтримки принципів і просування наближеного до природи лісівництва на чолі з представником Державного агенства лісових ресурсів України.

Зрозуміло, що такі масштабні завдання вимагають систематизованих і послідовних дій на різних рівнях організації і ведення лісового господарства. Для того, щоб змінити ситуацію у лісовому господарстві на краще і посилити роль лісів як чинника, що сприяє

стабільності довкілля, Україна повинна брати більш ефективну участь в «озелененні» Землі, оскільки її лісистість є однією із найнижчих в Європі; розробити довгострокову ефективну лісову політику щодо екологічно безпечного відтворення і використання лісових ресурсів, яка б забезпечила біологічну стійкість лісових екосистем. Сталий розвиток лісового господарства України без реформування лісового сектора економіки перетворюється у «фата-моргана» [73]. Лісове господарство повинно опиратися на більш досконалу систему екологічно спрямованих економічних інструментів лісової політики. Наобхідно запровадити екологічну сертифікацію лісів, лісових товарів та лісового менеджменту, передбачити заходи щодо попередження незаконних рубок, пожеж, сніголомів, вітровалів тощо.

Все це дає підставу стверджувати, що на царині імплементації європейських критеріїв до сталого ведення лісового господарства в Україні необхідно докласти чимало зусиль вже у найближчому часі.

1.3. Сучасний стан лісових ресурсів та ведення лісового господарства в Україні

Упродовж останнього десятиріччя лісовий сектор України демонструє стабільний поступальний розвиток, випереджаючи за темпами щорічного приросту обсягів виробництва й реалізації продукції більшість галузей економіки [35]. Увага суспільства й влади до лісового сектору також стабільно зростає. Деревина з року в рік стає усе більш затребуваним і дефіцитним ресурсом. Зростає й розуміння найважливішої – екологічної – ролі лісів, що знайшло своє відображення у швидкому збільшенні площі лісових природно-заповідних територій, розширенні обсягів робіт зі створення нових лісів.

Лісові екосистеми України за своїм призначенням виконують охоронно-захисні, санітарно-гігієнічні та рекреаційно-оздоровчі функції, а також забезпечують потреби країни та її мешканців у лісових ресурсах [36].

До особливостей лісів та лісового господарства України відносяться [7, 11, 35, 45]:

- зростання лісів у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Карпати, Крим), що зумовлює відмінності у методах ведення лісового господарства;
- відносно низький середній рівень лісистості території країни (15,7%), який має тенденцію до зростання;
- переважна більшість лісів знаходяться у власності держави;
- розмір і частка комунальних та приватних лісів у структурі лісів є дуже низькою;
- Державне агентство лісових ресурсів є центральним органом виконавчої влади у сфері лісового господарства і воно здійснює управління основною часткою лісів України. Існують інші органи влади, які здійснюють управління підпорядкованими їм лісами;
- переважно екологічне значення лісів та висока їх частка з режимом обмеженого лісокористування (до 50%);
- середній вік українських лісів становить 55 років і має тенденцію до зростання. Старовікові ліси та праліси збереглися переважно на заповідних територіях та у віддалених місцях у горах, доступ лісогосподарських підприємств до яких ускладнений;
- протягом останніх двох десятиліть відбувається становлення державного лісового господарства як самоокупної галузі господарства;
- відносно низький обсяг заготівлі деревини, який у 3–4 рази нижчий від середнього річного її приросту;
- високий відсоток заповідних лісів (до 15%);
- значна площа штучно створених лісів, що потребує посиленого догляду;
- значна площа лісів у зоні радіоактивного забруднення;
- закріплення лісів за численними постійними лісокористувачами;
- відсутність достовірних та узагальнених даних про ліси та обсяги незаконних рубок.

За даними державного обліку лісового фонду (станом на 1 січня 1996 р.) загальна площа земель лісів України складає 10,8 млн га,

в тому числі земель вкритих лісовою рослинністю – 9,7 млн га. Загальний запас деревної маси в лісах України складає 1,8 млрд м^3, що в розрахунку на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель становить 185 м^3, а середній приріст деревини на 1 га – 4,0 м^3 (від 2,5 м^3 в Степовій зоні до 5,0 м^3 в Карпатах) [35, 90, 102].

Сьогодні лісистість країни становить 15,7% від території держави (країна середньої лісистості) при оптимальній – 19,0%. За 50 років лісистість України зросла майже в 1,5 разу, а запас деревини в 2,5 разу. У різних природних зонах лісистість має значні відмінності від середнього значення по країні: Полісся – 26,8%, Лісостеп – 13,9%, Степ – 5,3%, Карпати – 42,0%, Крим – 10,4% (рис. 1.1) [35]. Ліси на території країни розташовані дуже нерівномірно і сконцентровані переважно на Поліссі та в Карпатах.

Питання збільшення лісистості країни включено до пріоритетних напрямків розвитку лісового господарства. Масштаби розширення площі лісів у різних регіонах країни визначаються як природними, так і економічними чинниками, враховуючи, насамперед, стан лісового фонду, лісорослинні умови, захисну роль лісів та потреби як в діловій, так і в дров'яній деревині.

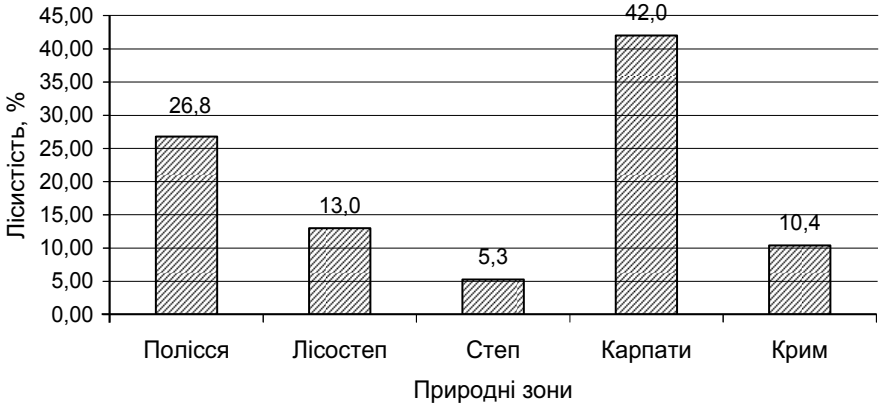

Рис. 1.1. Лісистість природних зон України

Лісовий фонд України знаходиться у віданні різних міністерств і відомств: Державне агентство лісових ресурсів – 7,4 млн га (68% лісів); Мінагрополітики – 1,8 млн га (17%); Міноборони – 0,2 млн га (2%); МНС – 0,2 млн га (2%); Мінприроди – 0,1 млн га (1%), Мінтрансзв'язку – 0,1 млн га (1%); інші міністерства і відомства – 0,2 млн га (2%), розташовані на землях запасу і не надані в користування – 0,8 млн га (7% лісів) (рис. 1.2).

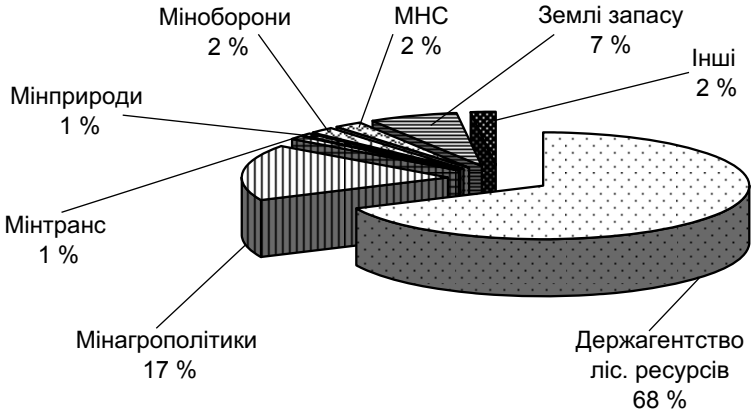

Рис. 1.2. Розподіл площі земель лісового фонду України за відомчою підпорядкованістю

Ліси України сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких переважають: сосна звичайна (*Pinus sylvestris L.*), дуб звичайний (*Quercus robur L.*), бук лісовий (*Fagus sylvatica L.*), ялина звичайна (*Picea abies Karst.*), ялиця біла (*Abies alba Mill.*) і ясен звичайний (*Fraxinus excelsior L.*), граб звичайний (*Carpinus betulus L.*), береза повисла (*Betula pendula Roth.*) та вільха чорна (*Alnus glutinosa Geartn.*) [35].

Хвойні насадження займають 42% площі лісів (зокрема сосна – 33%), а твердолистяні насадження – 43% лісів (зокрема, дуб і бук – 32%) (рис. 1.3) [35].

Загалом, за даними Державного комітету статистики України обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства у 2009 році

становили 3138,1 млн грн та збільшилися у порівнянні з 1997 роком (рік введення гривні) в 8,4 разу (рис. 1.4) [90, 100, 101, 102].

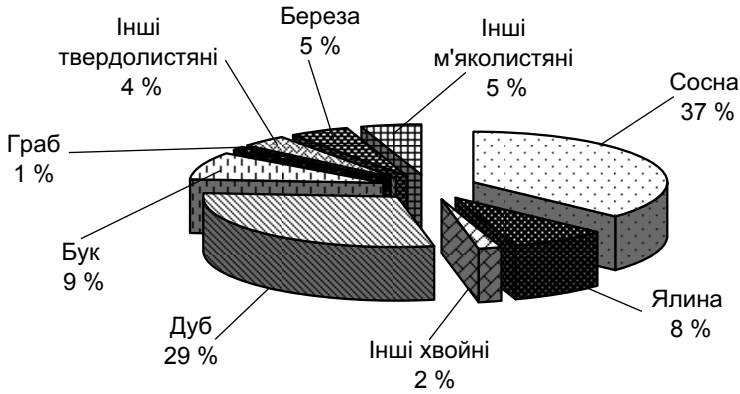

Рис. 1.3. Розподіл вкритих лісовою рослинністю земель за деревними породами

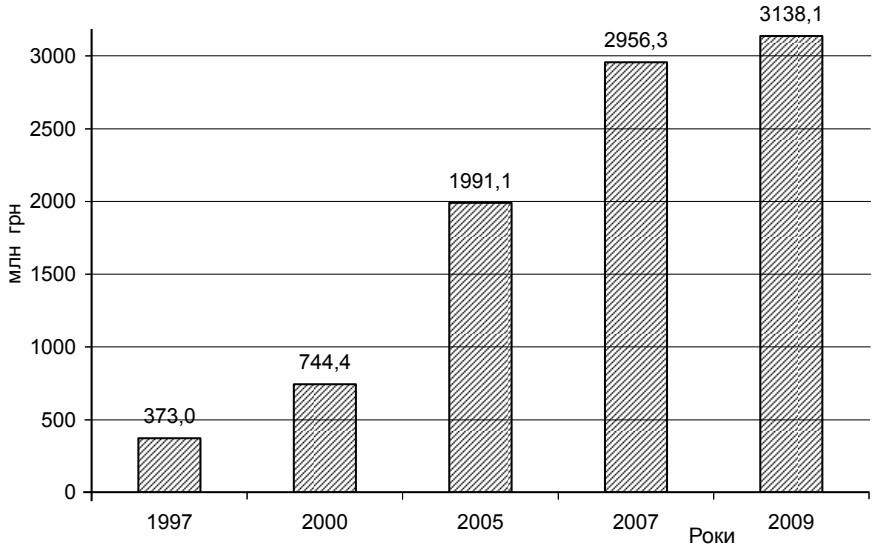

Рис. 1.4. Динаміка обсягів продукції, робіт і послуг лісового господарства

Заготівля ліквідної деревини у лісах країни у 2009 році склала 14,2 млн м^3 і порівняно з 1997 роком збільшилась в 1,34 разу, а в порівнянні з 2000 роком в 1,26 разу, однак зменшилась порівняно з 2008 роком на 1502,3 тис. м^3, а в порівнянні з 2007 роком на 2662,9 тис. м^3 (рис. 1.5) [90, 100, 101, 102].

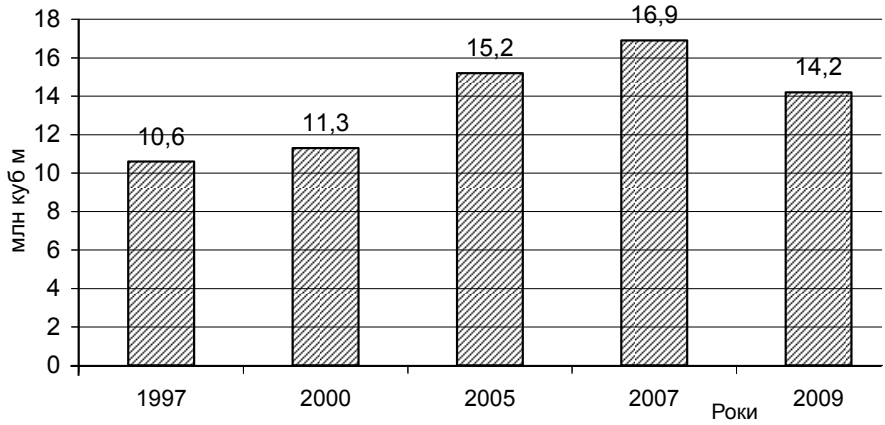

Рис. 1.5. Динаміка заготівлі ліквідної деревини в лісах України

Загальна площа рубок лісу в 2009 році становила 357,9 тис. га, з яких рубки головного користування проведені на площі 26,8 тис. га, а рубки формування і оздоровленя лісів на площі 331,1 тис. га.

Потенційні запаси українських лісів, на думку спеціалістів та міжнародних експертів, повністю не використовуються. Заготівля лісу знаходиться в межах 50–60% щорічного приросту, в той час, як в країнах Європи використання щорічного приросту складає 60–80% [35].

Найвищі обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства характерні для Житомирської області – 436,8 тис. грн, Рівненської – 308,8 тис. грн, Київської – 231,9 тис. грн, Львівської – 213,6 тис. грн та Сумської області – 205,8 тис. грн (табл. 1.2).

Найбільша заготівля ліквідної деревини проводиться в Житомирській області – 2099,6 тис. м^3, Рівненській – 1256,8 тис. м^3,

Чернігівській – 1051,5 тис. м^3, Київській – 999,5 тис. м^3, Львівській – 960,4 тис. м^3 та в Закарпатській області – 905,2 тис. м^3.

У 2009 році відтворення лісів проведено на площі 80912 га, в тому числі садіння і висівання лісу на площі 64499 га. Найбільші площі відтворення лісів – у Житомирській (8190 га), Рівненській (5423 га), Луганській (5423 га), Львівській (4364 га), Чернігівській (4316 га) та Волинській (4245 га) областях [90].

Дослідження Міжвідомчої аналітично-консультативної ради з питань розвитку продуктивних сил та виробничих відносин (МАКР) 1993 року показало, що ліси України зріджені, низькоповнотні. Недостатній догляд у молодих лісах та надмірні вирубування у пристигаючих та стиглих лісостанах призводять до зниження як продуктивності, так і біологічної стійкості українських лісів.

Лісистість України та вікова структура лісових насаджень має значні регіональні відмінності і не є оптимальною, тобто такою, при якій створюються можливості для найбільш повного задоволення господарських потреб у деревині, ресурсах недеревинного походження та забезпечення соціальних і екологічних функцій лісу. Зменшується захисна роль лісу при формуванні несприятливих природних і техногенних явищ і процесів [26].

Вікова структура лісових насаджень неспроможна забезпечити сталість, безперервність та рівномірність лісокористування, насамперед тому, що в ній переважають молодняки (32%) та середньовікові (45%) деревостани, а пристигаючі, стиглі та перестійні займають лише 12,7 і 11,2% площі (оптимальна вікова структура становить відповідно 36%, 26%, 19% і 19%). Особливо несприятлива структура соснових і ялинових деревостанів, яка провокує активізацію процесів ослаблення та всихання лісів, збільшення частки малоцінних та похідних деревостанів, послаблення їх екологічних функцій.

Для усунення наявних дисбалансів, щодо ресурсного потенціалу, біологічного різноманіття та середовищно-стабілізуючих функцій лісів основна увага має бути зосереджена на збільшенні площ і оптимізації структури лісів, впровадженні вибіркових та комбінованих способів рубок із застосуванням прогресивних технологій, зменшенні фрагментації лісів шляхом лісорозведення [61, 62].

1.4. Стан лісових ресурсів та ведення лісового господарства у Карпатах і Західному Поліссі

Лісова господарська політика, яка склалася протягом останніх століть була орієнтована переважно на використання сировинних ресурсів лісу – деревинних і недеревинних. Це призвело до негативних екологічних та економічних наслідків, деградації цих ресурсів і підвищення цін на них.

До особливостей лісів та лісового господарства Українських Карпат відносяться [15, 16, 29, 30, 34, 35, 80]:

- зростання лісів у різних лісорослинних умовах, що зумовлює відмінності у методах ведення лісового господарства, які не є достатньо диференційованими;
- переважно екологічне і середовищезахисне значення лісів та висока їх частка з режимом обмеженого лісокористування (понад 60%);
- переважне застосування суцільнолісосічних і поступових рубок;
- спрощення вікової, породної і просторової структури деревостанів, що призвело до зниження біологічної стійкості деревостанів; більшість деревостанів старшого віку є низько- і середньоповнотними;
- вирубування старовікових лісів, а в попередні три десятиліття і пралісів, що призвело до втрати цінного генофонду автохтонних екотипів дуба (заплавного, гірського), смереки, ялиці, в'яза граболистого, в'яза гладкого, клена-явора;
- наявність масивів букових, мішаних смерекових і ялицевих пралісів переважно на природозаповідних територіях та у віддалених місцях у горах, доступ лісогосподарських підприємств до яких ускладнений;
- спільною рисою для всіх регіонів є різнорідний віковий розподіл, у якому переважають ліси середнього віку, що призведе до значного зростання обсягів заготівлі деревини протягом наступних десятиліть;

- середній вік Карпатських лісів найвищий в Україні і має тенденцію до зростання;
- широке запровадження смерекових монокультур, яке зумовило масштабне поширення кореневих гнилей, що спричиняються опеньком і кореневою губкою; локальне масове всихання середньовікових смерекових насаджень;
- зниження водорегуляційної функції деревостанів і лісових ґрунтів унаслідок кількаразового вирубування гірських лісів у нижніх та середніх частинах гірських масивів;
- зменшення обсягів суцільних рубок потребує сучасної природоохоронної техніки і технологій освоєння лісосік, будівництва лісових доріг;
- складна економічна ситуація, що склалася протягом останніх десятиліть у лісовому господарстві і зумовила необхідність самозабезпечення державних лісогосподарських підприємств власними коштами;
- поступове становлення лісового господарства державної форми власності як самоокупної галузі господарства;
- відносно низький обсяг заготівлі деревини, який приблизно у 1,5–2,5 разу нижчий від середнього річного її приросту;
- негативна тенденція до переважання обсягів товарної деревини, заготовленої шляхом проміжного користування над обсягами деревини, заготовленої при головному користуванні;
- високий відсоток заповідних лісів;
- значна площа штучно створених лісів, що потребує посиленого догляду;
- закріплення лісів за численними постійними лісокористувачами;
- відсутність достовірних та узагальнених даних про ліси та об'єми незаконних рубок.

Загальна площа земель лісового фонду адміністративних областей Карпатського регіону станом на 1996 рік становила 2267,9 тис. га, або 40,1% від загальної його площі (табл. 1.1) [90, 102].

У лісорослинному відношенні вкриті лісом землі представлені багатими типами – сугрудками (55%) і грудами (42%). За вологістю

Таблиця 1.1

Лісовий фонд та показники ведення лісового господарства в Карпатах і Поліссі

Області України	Площа земель лісового фонду, тис. га	Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства, млн грн	Заготівля ліквідної деревини, тис. м^3	Площа рубок лісу, тис. га	У тому числі, тис. га	
					рубки головного користування	рубки формування і оздоровлення лісів
Карпати						
Закарпатська	694,0	165,3	905,2	23,2	1,1	22,1
Івано-Франківська	626,0	170,7	839,3	19,6	1,3	18,3
Львівська	689,9	213,6	960,4	18,5	2,6	15,9
Чернівецька	258,0	161,9	821,8	12,0	2,2	9,8
Полісся						
Волинська	697,3	152,8	849,3	31,9	2,3	29,6
Житомирська	1089,5	436,8	2099,6	43,3	4,4	38,9
Київська	746,0	231,9	999,5	17,6	1,8	15,8
Рівненська	845,9	308,8	1256,8	40,9	2,6	38,3
Сумська	444,9	205,8	854,8	18,8	1,4	17,4
Чернігівська	713,4	179,0	1051,5	18,5	2,4	16,1
Загалом в Україні						
	10782,2	3138,1	14221,4	357,9	26,8	331,1

домінують вологі типи (86%), серед інших – більшість припадає на свіжі різновидності (9%).

Майже 70,9% земель лісового фонду перебуває у віданні Державного агенства лісових ресурсів, 20,1 – Міністерства аграрної політики, 3,8 – Міністерства оборони, 3,8 – Міністерства екології та природних ресурсів, 0,4% – Міністерства освіти і науки. Решта

1,0% належить до інших 9 міністерств і відомств, а також перебуває у користуванні громадян (рис. 1.6).

Усього можливих для експлуатації лісів першої і другої груп (у відсотках від загальної площі) є в: Закарпатській області – 38,8%, Івано-Франківській – 50,5%, Львівській – 64,0%, Чернівецькій – 64,5%. Таким чином, ліси Карпат є одним із найбільших лісосировинних регіонів держави і відіграють основну еколого-стабілізуючу роль.

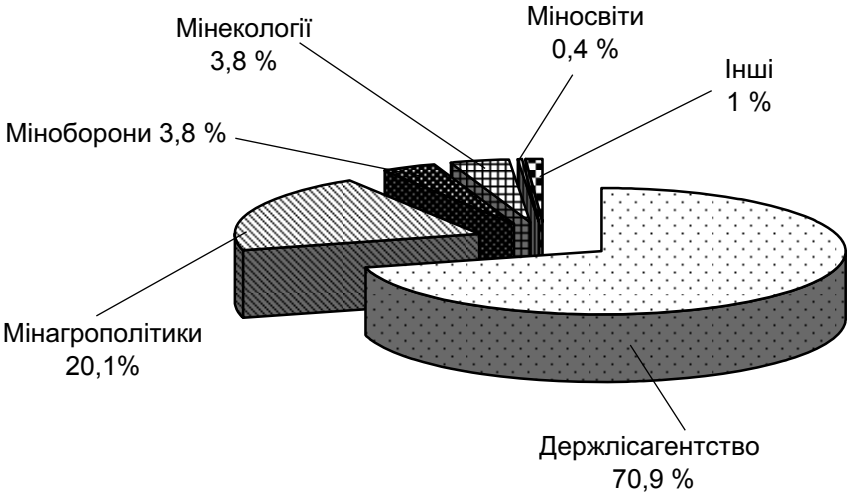

Рис. 1.6. Розподіл площі земель лісового фонду Карпатського регіону України за відомчою підпорядкованістю

У Карпатах значно вище співвідношення між площами природних і штучних лісів, ніж загалом в Україні.

Згідно з офіційними даними, ще в 1996 році середні запаси деревини були досить високі – близько 250 м^3/га, а у стиглих і перестійних деревостанах – близько 390–480 м^3/га (табл. 1.2). Середні запаси деревини у 1983 р. були вищі – 269 м^3/га [98].

Породний склад лісів Карпат відмінний від решти лісів України. Переважаючі породи – смерека, бук, дуб, ялиця, явір. Групи порід: твердолистяні – 46%, хвойні – 44%, м'яколистяні – 10% (рис. 1.7).

Таблиця 1.2

Відносна площа лісових земель і запаси деревини в лісах адміністративних областей Карпатського регіону за даними Державного лісового кадастру станом на 1 січня 1996 року

Область	Відносна площа вкритих лісом земель, %	Запас деревини в деревостанах, тис. м^3		
		загальний	у тому числі стиглих і перестійних	
			разом	із них хвойні
Закарпатська	50,8	199978,4	54629,9	18778,4
Івано-Франківська	40,9	128488,2	12685,7	9627,3
Львівська	28,5	132338,2	14660,6	8986,8
Чернівецька	29,2	62590,1	19909,8	15669,0
Разом	36,7	523394,9	101886,0	53061,5
на 1 га	–	0,252	0,391	0,481

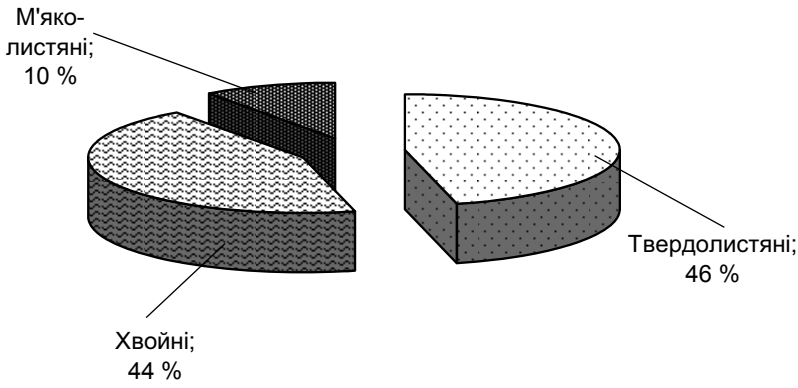

Рис. 1.7. Розподіл лісових насаджень Карпатського регіону України за групами порід

Головними лісоутворюючими породами Карпат є ялина (39% площі) і бук (36%). Поряд з ними насадження дуба і ялиці займають, відповідно, – 11% і 8%. На долю інших порід припадає 6% (рис. 1.8).

Породний склад лісів істотно відрізняється по лісогосподарських округах. Так, у Передкарпатті найбільшу площу займають дубові насадження – 32%, букові – 21%, смерекові – 17% та ялицеві – 15%. Гірськокарпатська округа представлена переважно смерекою (49%) і буком (34%), ялицеві і дубові насадження займають 8% і 5% площі лісів. Округа Закарпатських рівнин і передгір'їв на 68% вкрита буковими лісами, на 23% – дубовими і на 4% – смерековими.

За даними Державного комітету статистики України обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства лісовими підприємствами Карпатського регіону країни склали 711,5 млн грн (Закарпатська область – 165,3 млн грн, Івано-Франківська – 170,7 млн грн, Львівська – 213,6 млн грн, Чернівецька область – 161,9 млн грн).

До особливостей лісів та лісового господарства Західного Полісся відносяться [41, 44, 67, 96, 113, 114]:

- переважання низькопродуктивних типів лісорослинних умов (суборів і борів) з домінуванням свіжих і вологих гігротопів і невисокою часткою багатих лісорослинних умов (грудів –

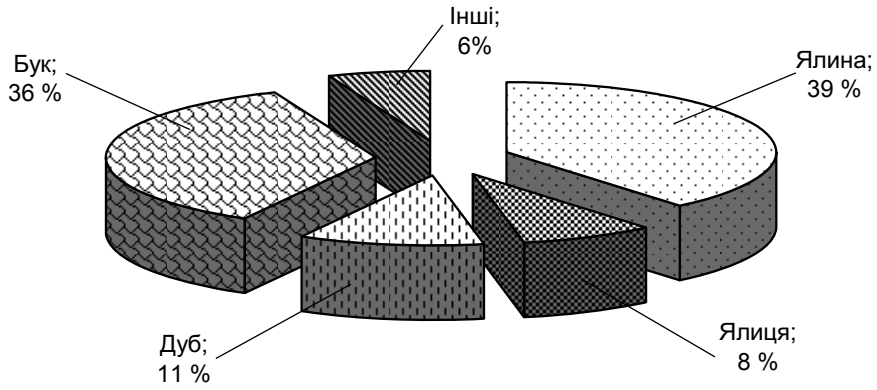

Рис. 1.8. Розподіл вкритих лісовою рослинністю земель Карпатського регіону України за деревними породами

близько 5,1%), що зумовлює специфічні особливості ведення лісового господарства;

- значне зниження площ лісів у минулому за рахунок збільшення сільськогосподарських земель та здійснення не завжди доцільних меліорацій (насамперед, гідротехнічних);
- близько третини земель осушено; зарегулювання гідрологічного режиму внаслідок гідротехнічних меліорацій та не здатність адаптації кореневих систем дерев до перепадів рівня ґрунтових вод призводять до ослаблення та безпосередньої загибелі деревних порід;
- диспропорція розподілу площ деревостанів за віком, значна перевага молодняків і середньовікових деревостанів, недостатня частка пристиглих, стиглих і перестиглих лісостанів, що не забезпечує стале й безперервне лісокористування;
- переважання штучно створених деревостанів сосни, у яких спостерігається спрощення структури і зменшення їх здатності до природного поновлення, збільшення ураження шкідниками і хворобами лісу, десільватизація і збіднення біорізноманіття лісових фітоценозів;
- головне користування зорієнтоване на проведення суцільнолісосічних рубок, а відтворення – на садіння лісових культур. Переважаючим способом відновлення високопродуктивних насаджень є створення лісових культур;
- тенденція зменшення середніх запасів стиглих і перестійних деревостанів, порівняно з відповідним показником пристиглих, що свідчить про зменшення стійкості насаджень, збільшення кількості відпаду, прискорення процесу всихання дерев. Основною причиною зниження запасів у віці головного користування є недотримання оптимального режиму рубок догляду (зниження густоти культур);
- механізовані методи доглядових рубань з суцільною вирубкою рядів є неефективними в селекційному відношенні і значно завищують інтенсивність рубок;
- у найпоширеніших типах лісорослинних умов природне поновлення на зрубах ослаблене, а під наметом материнських

деревостанів – недостатнє. Частка площ пристиглих, стиглих і перестійних соснових деревостанів, у яких кількість підросту є достатньою для їх природного відновлення, не перевищує 8–12%;

- збільшення частки штучних насаджень основних лісоутворювальних порід та наявність малоцінних похідних деревостанів грабняків, осичників веде до порушення механізму природної саморегуляції лісових біогеоценозів, збіднення їх біорізноманіття, зниження стійкості деревостанів до негативних чинників зовнішнього середовища;
- необхідність організації і покращення ведення лісового господарства для підвищення продуктивності і біологічної стійкості деревостанів та відтворення корінних насаджень на основі природного насіннєвого поновлення і лісокористування на принципах сталого розвитку.

Загальна площа лісового фонду Західного Полісся становить 1366 тис. га. Насадження хвойних займають понад 63,4% лісопокритої площі, твердолистяних порід – 12,8% і м'яколистяних – 23,8% (рис. 1.9).

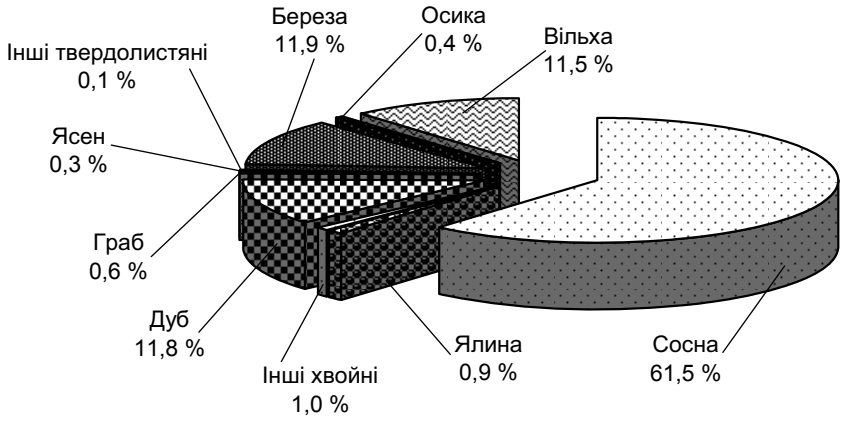

Рис. 1.9. Розподіл вкритих лісовою рослинністю земель Західного Полісся України за деревними породами

Спостерігається суттєве порушення вікової структури деревостанів. Молодняки складають 26,9%, середньовікові деревостани – 45,3%, пристигаючі – 18,1%, стиглі та перестійні – 9,7% (рис. 1.10).

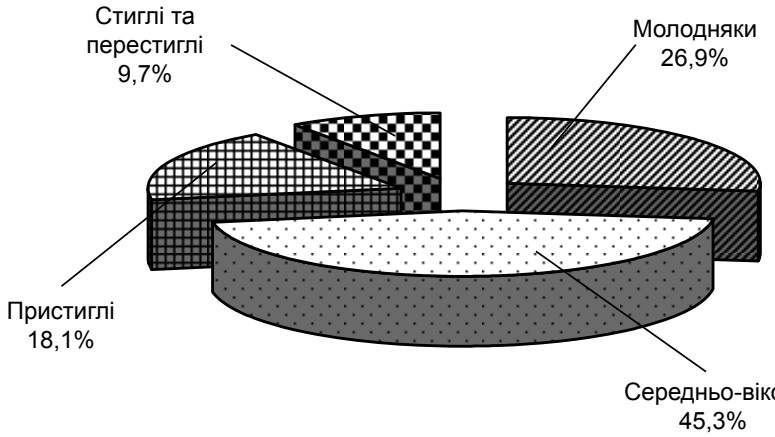

Рис. 1.10. Розподіл вкритих лісовою рослинністю земель Західного Полісся України за групами віку

Найбільш представленими в Західному Поліссі є субори (у Волинській області вони займають 148,3 тис. га, або 39,0% площі лісів, а у Рівненській – 273,6 тис. га, або 48,0%), потім бори (28,6%) і сугруди (21,4%) з переважанням свіжих і вологих гігротопів (рис. 1.11). Грудові типи лісу зустрічаються рідко (5,3%) і в основному вони зосереджені на півдні Волинської і Рівненської областей.

У комплексі типів лісу найпоширенішими є: свіжі, сухі та мокрі соснові бори; сирі та мокрі березово-соснові субори; вологі та свіжі дубово-соснові субори; свіжі та вологі дубово-грабово-соснові сугруди. Близько третини земель осушено.

Основна лісоутворююча порода – сосна характеризується високою продуктивністю і досягає I-I^{a} бонітету.

Головне користування в регіоні зорієнтоване на проведення суцільнолісосічних рубок [62]. Водночас в межах регіону існують об'єктивні умови для використання поступових, вибіркових та

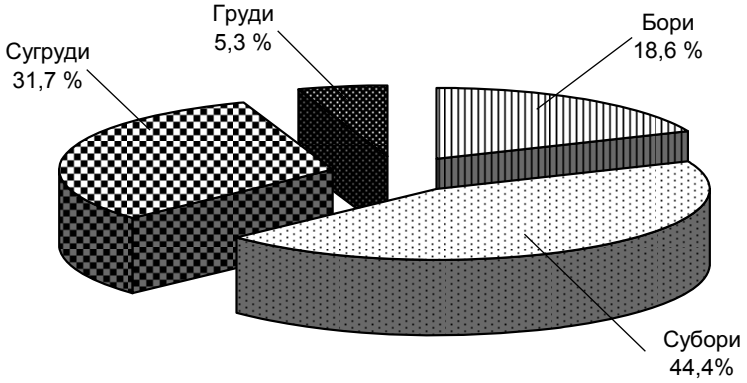

Рис. 1.11. Розподіл вкритих лісовою рослинністю земель Західного Полісся України за типами лісорослинних умов

комбінованих рубок. Їх доцільно проводити в різновікових деревостанах хвойних і твердолистяних порід, під наметом яких появляється достатня кількість підросту цінних порід.

За даними Державного комітету статистики України обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства державних підприємств Західного Полісся склали 461,6 млн грн (Волинська область – 152,8 млн грн, Рівненська область – 308,8 млн грн) (табл. 1.1).

На території Західного Полісся знаходяться унікальні в масштабі Європи місцевості, де ще збереглися природні лісові, водні та водно-болотні екосистеми, що зумовлює опрацювання нової концепції використання природи і охорони природного середовища [96].

Сучасні погляди на роль лісів не лише як на джерело деревини та лісової продукції, але й як на об'єкт рекреаційно-туристичної галузі та найвагоміший чинник забезпечення природного життєвого середовища, потребують удосконалення існуючих та розробки нових методів із організації та ведення лісового господарства країни на засадах сталого розвитку.

1.5. Доступність інформації щодо лісового господарства та стану лісових ресурсів

Питання доступу до інформації щодо ведення лісового господарства та доступу до лісових ресурсів знаходиться в загальному законодавчо-правовому полі, визначеному Конституцією і законами України, Указами Президента, нормативно-правовими актами уряду України, міністерств і відомств. Стаття 40 Конституції України, Закони України «Про інформацію» (2011), «Про доступ до публічної інформації» (2011), «Про звернення громадян» (1996), «Про державну таємницю» (1994), Цивільний кодекс України (2003), Кодекс України про адміністративні правопорушення (1984), низка інших нормативно-правових актів декларують право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [9].

Лісовий кодекс України передбачає, зокрема, можливість отримання інформації про облік лісів громадянами і юридичними особами у встановленому законодавством порядку (стаття 54). Громадські природоохоронні організації, відповідно до статті 96, володіють вільним доступом до інформації про стан лісів і ведення лісового господарства в них [36].

Інформацію та статистичні дані щодо сучасного стану лісового сектору в Україні, методів ведення лісового господарства, доступу до лісових ресурсів та незаконних лісозаготівель можна отримати із багатьох джерел, зокрема із: видань Державного комітету статистики України; видань обласних Головних управлінь статистики; звітів Державного комітету лісового господарства України (тепер – Державного агентства лісових ресурсів); звітів обласних управлінь лісового та мисливського господарства, обласних управлінь лісогосподарських комунальних підприємств та інших лісокористувачів; наукових видань науково-дослідних інститутів та освітніх установ; звітів міжнародних проектів та грантів; електронних інтернет-ресурсів [9, 15, 45].

Доступну інформацію щодо сучасного стану ведення лісового господарства в Україні можна згрупувати в чотири блоки (рис. 1.12): щорічні видання Державного комітету статистики України; щорічні звіти управлінь та підприємств лісового господарства; наукові видання; інтернет-ресурси.

У виданнях Державного комітету статистики України у розділах «Лісове господарство» подається інформація про: лісовий фонд країни; основні показники ведення лісового господарства; обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства за регіонами; обсяг рубок лісу за регіонами; заготівлю ліквідної деревини за регіонами; обсяги відтворення лісів за регіонами; лісозахисні роботи; лісові площі, пройдені пожежами та збитки, заподіяні пожежами; порушення лісового законодавства та порушення правил розробки лісосік.

Звітність Державного комітету статистики України щодо ведення лісового господарства подається загалом по Україні, областях та адміністративних районах.

Доцільним було би доповнення до чинної сьогодні звітності Державного комітету статистики публікувати і дані щодо ведення лісового господарства: за підпорядкованістю різним відомствам (органам управління); за окремими лісогосподарськими підприємствами; за окремими лісокористувачами.

У виданнях обласних Головних управлінь статистики подається інформація щодо ведення лісового господарства за адміністративними районами та загалом по області.

У виданнях обласних Головних управлінь статистики доцільним вважаємо й публікування таких даних щодо ведення лісового господарства: порушення лісового законодавства; порушення правил розробки лісосік; дані про незаконні рубки в лісах області та адміністративних районів (кількість випадків, площа, обсяги, завдані збитки).

Звітність управлінь та підприємств лісового господарства містить такі основні дані: характеристику лісового фонду; основні показники виробничо-господарської діяльності; обсяги продукції та структура робіт; рубки лісу; заготівля ліквідної та неліквідної

Рис. 1.12. Джерела інформації щодо ведення лісового господарства країни

деревини; лісовідновлення та збільшення площі лісів; захист лісів від шкідників та хвороб; охорона лісів від самовільних рубок та інших лісопорушень; фінансова діяльність.

Доступ до звітності підприємств лісового господарства та управлінь лісомисливських господарств є необмежений.

Щодо інтернет-ресурсів, то найбільш вичерпну інформацію із ведення лісового господарства в країні та різноманітних новин лісової галузі можна отримати з інтернет-сайтів Державного агентства лісових ресурсів (dklg.kmu.gov.ua), Українського лісівника (lesovod.org.ua) та сайтів обласних управлінь лісового та мисливського господарства.

На інтернет-сайтах обласних управлінь лісомисливських господарств можна дізнатися про: нормативно-правове регулювання використання лісових ресурсів; особливості спеціального використання лісових ресурсів; перелік необхідних документів для отримання дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів; припинення права спеціального використання лісових ресурсів. У рубриках «Новини» постійно подається інформація про «Аукціонні спеціалізовані торги продажу деревини».

Інформацію спеціалізованого характеру щодо особливостей ведення лісового господарства в різних природних зонах країни, а також інформацію щодо практичних проблем лісівництва та дозвільного регулювання лісокористування можна отримати із наукових видань університетів і науково-дослідних інститутів (наприклад, науковий вісник Національного лісотехнічного університету України, Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України, вісник Інституту Екології Карпат НАН України, Збірник наукових праць УкрНДІЛГА «Лісівництво і агролісомеліорація», вісник Інституту гірського лісівництва, Наукові праці Лісівничої Академії Наук), наукових розробок і рекомендацій міжнародних проектів (проекти програми FLEG в Україні, проекти Глобальної Лісової Коаліції, німецько-український проект досліджень лісових екосистем верхньої частини басейну Дністра, швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства в Закарпатті «FORZA» та ін.), дисертаційних робіт науковців.

Актуальну інформацію можна отримати також із таких галузевих видань, наприклад, газета «Деревообробник» (зокрема, спецвипуски «Лісівник»), науково-популярних видань (насамперед «Лісовий та мисливський журнал»).

Проведені дослідження щодо доступності та надійності даних про сучасний стан ведення лісового господарства та незаконні лісозаготівлі дозволяють зробити такі висновки [9, 15]:

- інформація щодо основних показників сучасного стану ведення лісового господарства, яка викладена у виданнях Державного комітету статистики України та обласних Головних управлінь статистики, є публічною та доступною, хоча і потребує доповнення (особливо дані щодо ведення лісового господарства різними лісокористувачами та дані, що стосуються порушення лісового законодавства, правил розробки лісосік та незаконних рубок);
- доступ до звітності підприємств лісового господарства різного підпорядкування загалом не є обмеженим, хоча для пересічного громадянина країни він є дещо утрудненим;
- доступ до інформації щодо практичних проблем лісівництва, неефективних і несталих методів ведення лісового господарства можна отримати лише із публікацій і видань науково-дослідних інститутів, спеціалізованих університетів та звітів міжнародних лісівничих проектів, а також із матеріалів спеціалізованих міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій;
- необхідно розробити і затвердити концептуальний документ, який передбачатиме створення базових засад доступу громадськості до інформації щодо стану лісів і ведення лісового господарства та формування механізму залучення громадськості до управління в сфері лісових відносин [9, 28].

Доступ до інформації щодо практичних проблем лісівництва дозволить зняти низку проблемних питань законодавчо-правового характеру щодо отримання інформації і зможе підтримати посилення уваги на практичні аспекти реалізації законодавчих норм. Необхідно покращити законодавчу базу та практику, які б

забезпечили збір, володіння, поновлення та поширення екологічної інформації державними органами відповідно до їхніх функцій [9, 28].

Все ще потрібно вдосконалювати доступ до інформації, яка надається без вимоги. Деякі проблеми можуть призвести до порушення положень Оргуської конвенції, деякі можуть призвести до неналежної реалізації вимог щодо участі громадськості у процесі прийняття рішень. Потрібне проведення подальшого аналізу шляхів забезпечення володіння та надання державними органами інформації, на якій ґрунтуються їхні рішення. Важливим є сприяння демократичним перетворенням у суспільстві шляхом забезпечення доступу населення до інформаційних ресурсів і систем надання інформаційних послуг органами державної влади та органами місцевого самоврядування із застосуванням мережі Інтернет, зокрема шляхом оприлюднення проектів відповідних нормативно-правових актів, впровадження нових форм взаємодії з громадськістю з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (стосовно екологічних даних, опитувань, консультацій, громадських експертиз тощо).

Розділ 2.

МЕТОДОЛОГІЯ, МЕТОДИКА, ОБ'ЄКТИ

2.1. Методологія і методика оцінки доступу громад і підприємницьких структур до лісових ресурсів та оцінювання впливів незаконних рубок

Для виявлення можливостей легального доступу громад і бізнесових структур до лісових ресурсів проведено соціологічне дослідження в регіонах Українських Карпат і Західного Полісся. Воно планувалося таким чином, щоб в результаті можна було діагностувати сучасний стан справ у галузі користування лісовими ресурсами та реальні потреби його основних суб'єктів: місцевих громад, господарських структур державного і приватного секторів економіки, а також опрацювати науково обґрунтовані пропозиції щодо модернізації лісогосподарської галузі, зокрема шляхом розширення доступу громад і бізнесових структур до ресурсів лісу із одночасним підвищенням усвідомлення ними власних реальних довготермінових інтересів та відповідальності за свої дії. Паралельно здійснено вивчення проблеми незаконних рубок як однієї з найважливіших причин еколого-економічних проблем місцевості. При цьому оцінювалися факти незаконних/самовільних вирубок лісу у конкретній місцевості місцевими жителями, частка обсягу нелегальних лісозаготівель до загального обсягу заготівель деревини; чинники, які спричиняють незаконні рубки деревини населенням; які заходи і наскільки могли би сприяти усуненню не-

законних рубок та наскільки ефективно протидіють незаконним рубкам деревини різні структури.

Методологічна функція програми соціологічного дослідження передбачала визначення основних проблем доступу громад та представників бізнесу до лісових ресурсів (деревина та інші), а також ставлення фахівців лісового господарства, представників бізнесу та громад до практикованих методів ведення лісового господарства і його правового забезпечення.

Планування, опрацювання інструментарію, реалізація польового етапу робіт та підрахунок результатів здійснено за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення SPSS [3, 48, 116].

Завданнями дослідження було передбачено:

1) визначення і співставлення думки представників громад, бізнесу та фахівців з приводу: стану лісів у їхній місцевості; загроз, які несуть лісу нині практиковані методи ведення лісового господарства; незаконних рубок деревини; трактування ними причин самовільних рубок; оцінки ними шкоди, яку спричиняють незаконні рубки деревини; оцінки ними можливих варіантів врегулювання проблеми незаконних рубок та мінімалізації шкоди від неефективних методів експлуатації лісових ресурсів; ролі громад, владних та бізнесових структур у подоланні цих проблем і знаходження можливих варіантів виходу із нинішньої ситуації, переходу до сталих методів лісокористування;
2) визначення рівня освідомленості представників бізнесу та фахівців лісового господарства із практикою та правовим забезпеченням лісового господарства в країнах Євросоюзу, готовності до їх сприйняття та адаптування в Україні.

При плануванні роботи взято до уваги матеріали дослідження, проведеного фахівцями Центру «SOCIS» (Київ) під керівництвом доктора соціологічних наук О. Стегнія у листопаді 2009 р. в Івано-Франківській області, здійснене методом опитування експертів (представники лісового сектору, безпосередньо зайняті в лісових господарствах; представники державної екологічної інспекції; місцеві чиновники; активісти екологічних громадських органі-

зацій; представники бізнесу та інтелектуальної еліти). Експерти висловилися стосовно таких питань [91]:

1) оцінка загальної ситуації в лісовому секторі;
2) оцінка законодавства;
3) оцінка різновидів та рівня поширеності правопорушень у лісовому секторі;
4) співробітництво зацікавлених сторін у сфері правозастосування і охорони лісу.

Застосування аналогічної методики при дослідженні однотипних об'єктів і проблем дозволили, з одного боку, взаємно перевірити та доповнити матеріали обох досліджень, з іншого – добитися більш детального аналізу проблеми ефективного лісокористування в сучасній Україні та ставлення владних структур, суб'єктів господарювання і громадян до неї [2, 69].

Об'єктом нашого дослідження стали експерти – представники бізнесових структур, фахівці лісового господарства, представники органів місцевого самоуправління, лідери громадської думки та активісти місцевих громад чотирьох областей: Львівської, Івано-Франківської, Рівненської та Закарпатської. В кожній з них опитано по 50 осіб, які належать до кожної із перелічених вище категорій.

Дослідження здійснене методом анкетного стандартизованого роздаткового опитування експертів «обличчям до обличчя» за місцем праці (представники органів місцевого самоврядування, бізнесу та фахівці лісового господарства), або за місцем праці, чи місцем проживання (представники громад). Анкети, які були запропоновані респондентам щодо оцінки легального доступу громад і бізнесових структур до лісових ресурсів та причин і наслідків незаконних рубок, наведені у додатках 1А-1С.

Критерієм відбору експертів було визначено достатній рівень компетенції у проблемах, що є предметом дослідження, який оцінювався за такими параметрами: праця на посадах, які вимагають фахової підготовки та керівних посадах у державних чи приватних структурах – суб'єктах господарювання (фахівці лісового господарства і представники бізнесових кіл) і органах місцевої влади; проживання та праця на території місцевих територіальних громад

(районні центри, селища міського типу, села) у областях, де проводилося дослідження, високий рівень громадської активності.

Виходячи з таких критеріїв, до складу груп експертів були включені:

1) представники малого бізнесу, а саме: приватні підприємці, які займаються бізнесом, пов'язаним із лісовим господарством (заготівля, обробіток, продаж деревини та інших продуктів лісу: ягід, грибів, лікарських рослин тощо, впорядкування транспортних мереж, будівництво об'єктів, пов'язаних із лісовим господарством, «зеленим туризмом» тощо);
2) представники групи фахівців, зокрема особи, які належать до різних соціально-професійних груп, що репрезентують професійно зацікавлені сторони в сфері лісового господарства, правозастосування і охорони лісу: працівники органів управління лісовим господарством та лісогосподарських підприємств, що підпорядковуються різним відомствам; співробітники природозаповідних об'єктів, створених на території державного лісового фонду; співробітники екологічної інспекції та інших лісогосподарських та лісоохоронних структур; науковці, у коло наукових інтересів яких входять проблеми охорони, використання та відтворення лісових ресурсів тощо;
3) представники громад, а саме: особи, які проживають на території віднесеній до регіону дослідження і є формальними та неформальними лідерами місцевих громад (відповідальні працівники органів місцевого самоврядування), лідери громадської думки (журналісти, вчителі середніх шкіл, лікарі, священики), активісти громад, зокрема члени громадських організацій екологічного спрямування.

Підбір експертів відбувався методом «снігової кулі». Більшість експертів із розумінням поставилися до необхідності такого дослідження і сприяли роботі інтерв'юерів. Проте, частина з них, а це особливо стосується працівників місцевих владних структур, висловлювала настороженість до роботи інтерв'юерів, наголошувала на необхідності дотримання конфіденційності отриманої

від них особисто інформації («всі знають про це, але і знають що про ці речі не варто забагато говорити»). Експерти із сфери бізнесу серед причин відмови від інтерв'ю найчастіше називали відсутність вільного часу, а також іноді прямо говорили що «не хочуть псувати собі стосунки, на налагодження яких було затрачено досить часу і зусиль». Такі явища, на наш погляд, можуть служити побічним підтвердженням факту відносної «закритості» сфери лісокористування, регулювання проблем, які в ній існують, не завжди легальними методами. Проте, назагал, більшість експертів погоджувалися на співпрацю, оскільки із довірою ставилися до людей, які рекомендували їхні кандидатури і наголошували на цій довірі. Найбільш доступними для інтерв'ю, активними стали функціонери місцевих громадських організацій, що можна потрактувати як факт наявності в громадах певного потенціалу, який можливо використати для реформування лісогосподарської сфери.

Інтерв'юерами виступили самі члени дослідницької групи. Перед опитуванням для них був проведений детальний інструктаж і кожному з інтерв'юерів роздана письмова інструкція з описом техніки проведення інтерв'ю, основних труднощів, які можуть виникнути на етапі польового дослідження та можливими шляхами їх врегулювання.

Обрана стратегія, методологія проведення емпіричного дослідження належить до апробованих в соціологічній науці, відповідає основним вимогам формування емпіричної бази наукових досліджень соціологічними методами [47, 48, 112, 116].

Гіпотезами дослідження виступали постулати про те, що:

- представники всіх досліджуваних груп загалом достатньо реалістично оцінюють стан лісів у їхній місцевості. При тому, оцінка представників громад, особливо міських жителів, буде мати більш критичний характер, хоча і не завжди адекватний. В оцінці представниками бізнесових структур стану лісів можуть з'являтися тенденції до прикрашання реальної ситуації;
- загрози від практикованих методів ведення лісового господарства та обсяги шкоди від них можуть бути дещо перебільшеними в уявленні місцевого населення та применшуватися, або й

ігноруватися представниками бізнесових структур. Найбільш реалістичної оцінки проблеми слід очікувати від фахівців лісового господарства, хоча, виходячи із мотивів господарсько-економічної доцільності (в короткотерміновому вимірі), вони також можуть схилятися до применшування цієї шкоди;

- основними причинами самовільних рубок, практикованих місцевим населенням, є:
  - уявлення про традиційне право мешканців на користування лісовими ресурсами;
  - складність, заплутаність, забюрократизованість, недостатня відкритість офіційних шляхів доступу до лісових ресурсів, поширеність зловживань корупційного характеру в цій сфері;
  - посилання на поширеність тіньового сектору в економіці регіону та країни, шкода від якого істотно перевищує шкоду від самовільних рубок населенням;
  - низький рівень соціально-економічного забезпечення населення регіону;
  - невисокий рівень екологічної культури населення;
  - невисокий рівень здатності сучасних громад до усвідомлення власних громадських інтересів та готовності їх формулювати і відстоювати;
- серед причин, які спонукають бізнесові структури до незаконних методів заготівлі лісу, є:
  - складність, заплутаність, забюрократизованість, недостатня відкритість офіційних шляхів доступу до лісових ресурсів, поширеність зловживань корупційного характеру в цій сфері;
  - недостатність лісоохоронних заходів, практикованих як державою, так і лісогосподарськими структурами;
  - можливості для швидкого збагачення, які існують у тіньовому секторі економіки;
  - низький рівень громадянської правосвідомості;
- найбільш перспективними шляхами врегулювання проблем лісокористування є:
  - впорядкування законних процедур доступу до лісових ресурсів, уникнення зловживань в цьому секторі;

- модернізація правової бази лісокористування;
- боротьба із тіньовою економікою;
- нарощення громадянського капіталу місцевих громад та соціальної відповідальності бізнесових структур, стимулювання їхньої співпраці у галузі захисту та ефективного використання ресурсів лісу, зокрема, використовуючи досвід країн Євросоюзу.

Зважаючи на сформульовані мету та завдання дослідження, опитувальні листи для кожної із груп респондентів було сформовано за відповідними логічними блоками (зразки опитувальних листів наведені у додатках).

Загалом більшість експертів висловлювала підтримку у проведенні опитування, із розумінням ставилася до прохання рекомендувати для опитування своїх знайомих, спеціально телефонували їм з проханням допомогти інтерв'юерам. Найчастіше відмови від допомоги при пошуку експертів для продовження роботи фіксувалися у Закарпатській та Рівненській областях в середовищі представників бізнесових кіл та фахівців.

Назагал опитано 600 респондентів, що дає змогу достовірно і реалістично оцінити ситуацію в окремих регіонах щодо легального доступу громад і бізнесових структур до лісових ресурсів та оцінки незаконних рубок, бачення цієї проблеми громадами, підприємцями, фахівцями, науковцями.

На наш погляд, зважаючи на загальну проблематику програми «Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі країн східного напрямку європейської політики добросусідства і Росії», існуючі в цих країнах аналогічні проблеми, зумовлені їх спільним історичним минулим та близькістю економічних і суспільно-політичних проблем, є сенс у проведенні досліджень цієї проблеми міжнародною дослідницькою групою за єдиною спільно опрацьованою методикою [69]. Отримані таким чином результати могли би скласти потужну емпіричну базу для діагностування та порівняльного аналізу проблем лісокористування у цих країнах, пошуку узгоджених, а отже більш ефективних шляхів регулювання цих проблем.

2.2. Характеристика пілотних територій

Дослідження щодо доступу місцевого населення до лісових ресурсів та несталих методів ведення лісового господарства й незаконних рубок в лісах Карпат та Західного Полісся проводились в чотирьох адміністративних районах – пілотних територіях, які відзначаються високою лісистістю та в яких лісове господарство займає провідне місце в економіці регіону: Старосамбірському районі Львівської області; Косівському районі Івано-Франківської області; Хустському районі Закарпатської області; Березнівському районі Рівненської області.

Важливе значення для забезпечення соціально-економічного розвитку громад гірських регіонів Карпат і рівнинних регіонів Західного Полісся має лісове господарство. Мешканці цих територій також займаються збиранням, переробкою і заготівлею недеревних ресурсів лісу: грибів, горіхів, дикорослих плодів та ягід, меду, лікарських трав, сіна. Загалом, всі пілотні території, де проводились дослідження, характеризуються значною площею земель лісового фонду – понад 45% від площі району (рис. 2.1), відносно значним обсягом продукції, робіт і послуг лісового господарства. Фізико-географічна і лісівнича характеристика кожної з пілотних територій має свої специфічні особливості.

Старосамбірський адміністративний район охоплює південно-східну частину Львівської області та займає площу 1245 км^2, що складає 5,7% її території. Кількість населення станом на початок 2009 року складає 78,7 тис. осіб, що становить 3,1% населення області. Щільність населення – 63 особи на км^2. Територія району розташована в межах двох фізико-географічних зон: Прикарпаття і Українських Карпат та характеризується атлантико-континентальним кліматом.

Район займає надзвичайно вигідне географічне положення, оскільки межує з територією Республіки Польща та є «воротами» Українських Карпат. Високий природноресурсний його потенціал створює передумови переваг екологічних функцій та розвитку різноманітних форм рекреаційно-оздоровчого лісівництва.

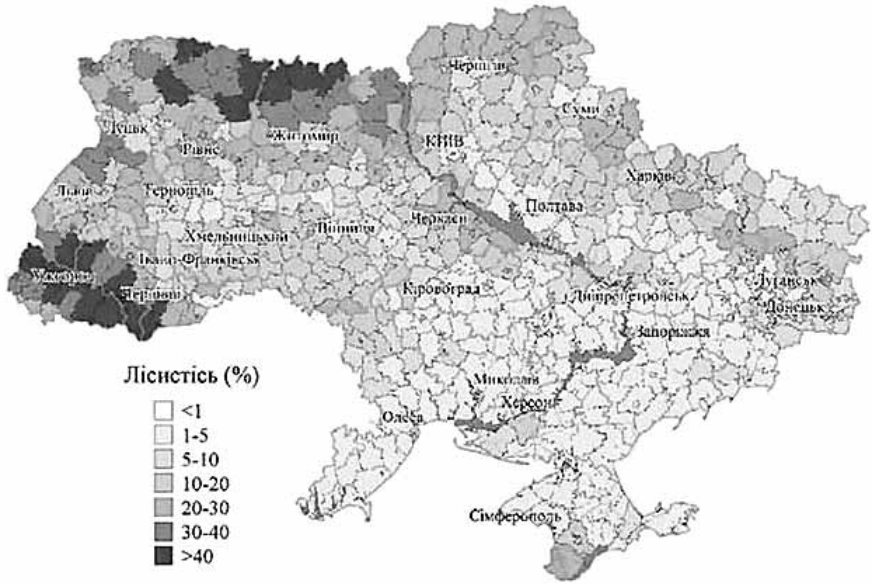

Рис. 2.1. Лісистість України

Домінуючими галузями економіки є торгівля та послуги, промисловість, сільське та лісове господарства. Малий бізнес в районі представлено 1114 суб'єктами, в тому числі – 150 малих підприємств та 964 підприємців – фізичних осіб. Лісове господарство в економіці району відіграє першочергове значення, оскільки це забезпечення в деревині промисловості району та населення, використання рекреаційних функцій лісу, отримання продукції побічного користування лісом.

Лісовий фонд Старосамбірського району становить 57,4 тис. га, або 46,1% від площі району (рис. 2.2). Загальна площа лісів державного лісового фонду – 31,9 тис. га.

Основними лісоутворюючими породами району є дуб, ялиця, бук, ялина, сосна; в домішках – граб, ясен, липа, клен, модрина. Найпоширенішими типами лісу є: волога грабово-букова яличина, волога буково-смерекова суяличина, волога грабово-ялицева бучина. У 2008 році обсяг продукції лісового господарства району склав

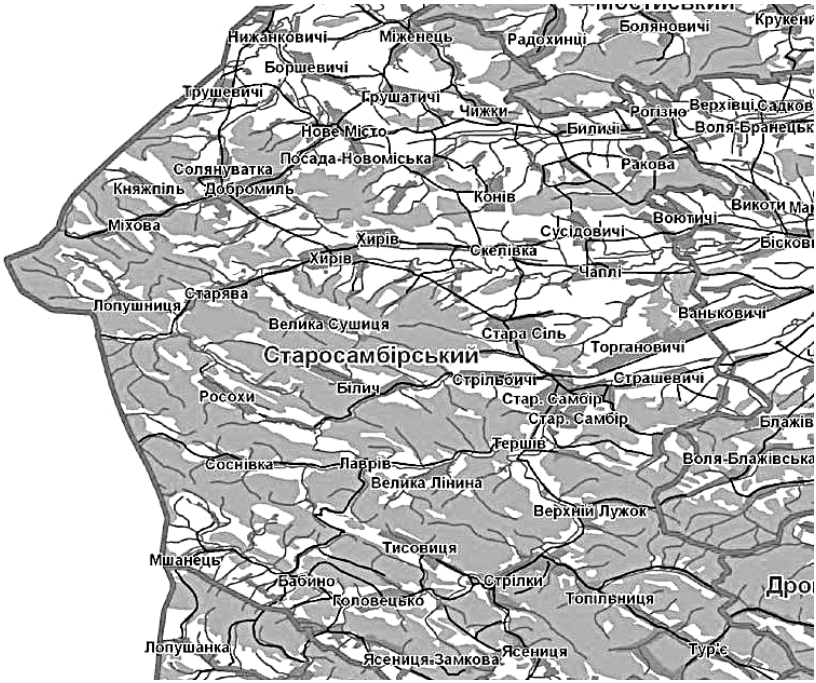

Рис. 2.2. Карта лісів Старосамбірського району

12276 тис. грн, а заготівля ліквідної деревини становила 59,3 тис. щільних м^3, з яких від рубок головного користування – 24,0 тис. щільних м^3, а від рубок формування та оздоровлення лісів – 35,3 тис. щільних м^3. Відтворення лісів проведене на площі 263 га.

Косівський адміністративний район розташований в південно-східній частині Івано-Франківської області та займає площу 903 км^2, що становить 7,2% території області. Кількість населення в районі складає 88,4 тис. осіб, в тому числі – міське – 14,5 тис. осіб, сільське – 73,9 тис. осіб. Щільність населення – 98 осіб на км^2. Район розташований у передгір'ї та низькогір'ї Покутсько-Буковинських Карпат. Гірські вершини в рівнинній частині сягають 300–450, а в гірській – від 700 до 1300 м н. р. м. Клімат помірно-континентальний, з надлишковим зволоженням.

Домінуючими галузями економіки району є торгівля та послуги, сільське та лісове господарства. Добре розвинута туристично-рекреаційна інфраструктура, є чимало курортів і санаторіїв та баз рекреаційного відпочинку.

Найбільшим багатством Косівського району є лісові екосистеми, де в низинній частині переважають дубові, в передгір'ї грабово-букові, а вище – смереково-ялицево-букові, букові та смерекові ліси. Під Греготом ще збереглися смерекові пралісові екосистеми, а на хребтах Сокільський та Кам'янистий – природні букові ліси з домішками ялиці та явора. Основними лісоутворюючими породами є бук, дуб, ялина, в домішці – граб, ясен, явір, вільха, липа, клен. Найбільш вагому роль у лісовому господарстві району відіграють букові та смерекові насадження. Значно менше представлені ялицеві, дубові, грабові та вільхові насадження.

Лісовий фонд Косівського району становить 45,7 тис. га, або 50,6% території району (рис. 2.3) і закріплений за такими лісокористувачами: Косівським РП «Райагроліс» – 19,2 тис. га, з яких 9,9 тис. га включені до складу НПП «Гуцульщина» без вилучення; Кутським держлісгоспом – 16,1тис. га, з яких 14,8 тис. га включені

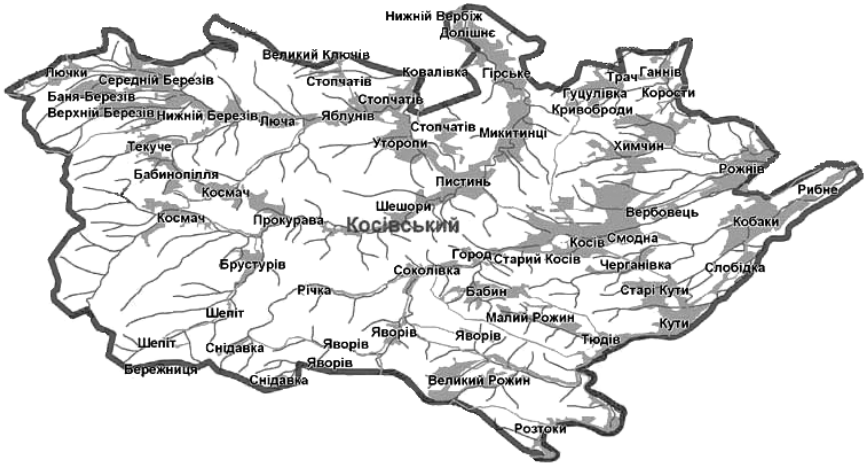

Рис. 2.3. Карта лісів Косівського району

до складу НПП «Гуцульщина» без вилучення; національним природним парком «Гуцульщина» – 7,6 тис. га; сільськими радами району – 0,488 тис. га.

Протягом 2009 року головними лісокористувачами району заготовлено від рубок головного користування – 1650 м^3 деревини, від рубок пов'язаних з веденням лісового господарства – 17564 м^3 деревини, посаджено 19,1 га лісових культур.

На території Косівського району особливо відчутною є проблема історичної соціальної несправедливості щодо колишніх власників лісів, яка у сусідніх країнах Центральної Європи вирішена шляхом реституції лісових земель. У районі є низка лісових територій, щодо яких питання власності є невизначеним. Так, жителі Прокурави і Брустурів уважають, що ліси довкола їхніх сіл ще від часів Австрійської влади належать їм, не впускають на «свої» угіддя представників органів лісового господарства та самостійно там ведуть лісове господарство на пдощі 550 га та 480 га відповідно.

Хустський адміністративний район розташований в південній частині Закарпатської області та займає площу 975 км^2, що становить 7,4% території області. Населення району становить 126,7 тис. осіб, з яких міське населення – 39,8 тис. осіб, а сільське – 86,9 тис. осіб. Середня щільність населення – 95 осіб на км^2. Хустський район розташований у передгірській та гірській зоні серединної частини Закарпаття. Переважну більшість території району займають гірські масиви з найвищою вершиною – горою Лак, що підіймається на 1134 над рівнем моря. Клімат району помірно-континентальний із м'якою зимою та теплим літом. Середня температура на низовині в січні – 2–3 °С, у липні вона дорівнює + 19°С. У гірській частині трохи прохолодніше. Річна кількість опадів на низовині 600–700 мм, в передгір'ях – 800–1000 мм.

Основними галузями економіки району є торгівля та послуги, промисловість, сільське та лісове господарства. Значно представлений в районі малий та середній бізнес.

Першочергове значення в економіці Хустського району відіграє лісове господарство. Площа земель державного лісового фонду в районі складає 33,8 тис. га. У цих деревостанах переважає бук.

Зайнята ним площа сягає 26222 га, або 84,6% вкритих лісовою рослинністю земель (рис. 2.4). Наступним іде дуб – площа 2041 га, або 6,6%. Невеликі площі у лісовому фонді займають деревостани з переважанням у складі клена, явора, граба, ясена, акації, вільхи, сосни та берези.

У 2008 році обсяг продукції лісового господарства у районі склав 8598,0 тис. грн. Заготівля деревини становила 41,2 тис. щільних м^3, в тому числі лісоматеріалів круглих – 13,9, дров'яної деревини для технологічних потреб – 7,6 та дров для опалення – 19,7 тис. щільних м^3.

В середньому щорічно заготовлюється 2,5 т дикорослих плодів і ягід, 3,5 т грибів, 3 т лікарських рослин, 4,5 т технологічної сировини (лоза). Ведеться також заготівля плодів та ягід на плантаціях (до 4 т щороку). Збір та заготівля недеревинної продукції лісу

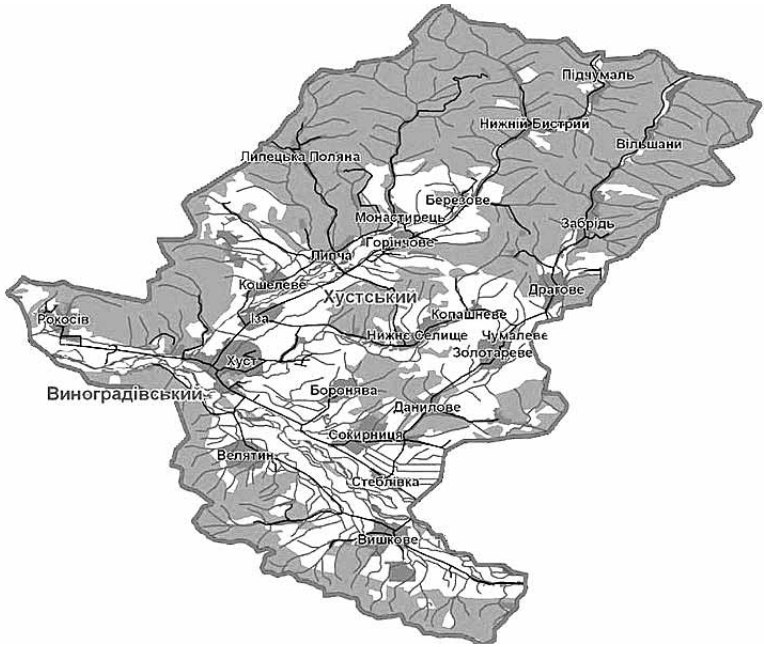

Рис. 2.4. Карта лісів Хустського району

ведеться здебільшого місцевим населенням, а також приватними підприємцями району.

Березнівський район розташований в північно-східній частині Рівненської області на площі 1,71 тис. км^2, що складає 8,8% території області. Кількість населення станом на початок 2009 року – 62,6 тис. осіб, зокрема міського – 15,4 тис. осіб, сільського – 47,2 тис. осіб. Щільність населення – 37 осіб на км^2.

Район характеризується рівнинним рельєфом. Клімат – помірно-континентальний. Березнівський район має значний природно – ресурсний потенціал, представлений багатими лісами, що займають більше половини його території, покладами гранітів, габро, крейди, глини та торфу. В економіці району переважає харчова та легка промисловості, виробництво будівельних матеріалів, сільське та лісове господарства.

Площа земель лісового фонду району становить 93,2 тис. га, що складає 54,5% території району (рис. 2.5). Загальна територія лісів державного лісового фонду складає 55,2 тис. га. Територія району

Рис. 2.5. Карта лісів Березнівського району

розташована в зоні мішаних лісів. Основними лісоутворюючими породами є сосна та дуб з домішками берези, вільхи, осики.

У 2008 році обсяг продукції лісового господарства району склав 41,5 млн грн, а заготівля ліквідної деревини становила 157,1 тис. щільних м^3. Рубання лісу проведено на площі 6352 га, в тому числі рубки головного користування проведені на площі 375 га, а рубки формування та оздоровлення лісів на площі 5977 га. Відтворення лісів проведено на площі 972 га, в тому числі садіння і висівання лісу здійснено на площі 769 га.

2.3. Соціально-економічний розвиток місцевих громад

У Карпатському і Західнополіському регіонах значний потенціал за умов інвестування та податкових пільг мають перспективу стати прибутковими деревообробна промисловість, переробка біомаси на енергію, виробництво електроенергії та санаторно-курортна галузь.

У гірських районах чотирьох Карпатських областей проживає близько 1,3 млн осіб, тобто близько 20% усього населення. З них третя частина – на висоті 500 м і більше. Гори створюють специфічні надзвичайно складні умови проживання та господарювання, особливо у сільському господарстві. Тому гостро стоїть проблема зайнятості населення цих районів, і як результат – низький рівень матеріального добробуту жителів гір. Господарствам гірських лісистих районів притаманні такі негативні соціально-економічні процеси як низький рівень життя населення, надлишок робочої сили, високий рівень безробіття та міграції населення, диспропорція між цінами на сільськогосподарську та промислову продукцію та інші.

Деякі населені пункти Карпатського регіону, які мають статус гірських, можна вважати гірськими лісистими територіями. Відповідно до статті 3 Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» для забезпечення соціально-економічного розвитку населених пунктів, яким надано статус гірських, держава гарантує певні пільги [17, 20, 46, 58]:

1) виділення бюджетних коштів на розвиток і зміцнення матеріально-технічної бази пасажирського транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, електричних мереж, систем теле- і радіотрансляції, газифікації та розробки місцевих газових і нафтових родовищ, освіти, охорони здоров'я, культурно-побутового та торговельного обслуговування, а також фінансування заходів для поліпшення родючості земель, розвитку та використання туристичних, рекреаційних і лікувальних можливостей гірського регіону;
2) здійснення заходів щодо будівництва об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури;
3) встановлення доплат до ціни сільськогосподарської продукції, яка вироблена в місцевостях, що віднесені до гірських та реалізується державі виробниками таких населених пунктів;
4) забезпечення в централізованому порядку поставок населенню життєво необхідної продукції в обсягах, що встановлюються Кабінетом Міністрів України;
5) плату за електроенергію громадянами у розмірі, що дорівнює платі за електроенергію у сільській місцевості.

Проте, й ці кроки держави не сприяють піднесенню соціально-економічного рівня життя населення. Частка збиткових підприємств у структурі господарств гірських районів є значно вищою, ніж загалом по областях. Про це свідчить баланс між власними податковими доходами місцевих бюджетів і дотаційними сумами, які надходять із бюджетів вищих рівнів.

Мешканці гірських населених пунктів Карпат та мешканці сіл у лісистих районах Полісся ведуть активне підсобне господарство. Особливо популярними тут є такі види господарювання, як вирощування великої рогатої худоби, кіз, свиней та птиці, а також переробка м'ясо-молочної продукції. Цьому сприяють багаті агроландшафти Західного Полісся, наявність кормових ресурсів. Сфери зайнятості сільського населення – лісове господарство, деревообробка, торгівля, освіта (вчителі у школах, вихователі у дитсадках), місцеве самоврядування та власні підсобні господарства. Однак, у процесі реалізації вирощуваної продукції сільгоспвиробники зіштовхуються

з багатьма проблемами: необхідністю долати значні відстані для досягнення місць організованої торгівлі продуктами харчування, відсутністю транспортних засобів, необхідністю здійснення постійних робіт з догляду за домашнім господарством.

Важливим напрямком діяльності сільського населення в лісистих районах є збір і переробка продукції побічного користування лісу (плодів, ягід, грибів, горіхів, меду, лікарських трав).

Сільські лісозалежні громади лісових регіонів Карпат і Західного Полісся характеризуються низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Між рівнем розвитку міського та сільського населення існує вагома різниця. Очевидним є прогресуючий процес старіння сільського населення, зменшення його працездатності. У гірських районах Карпат і рівнинних регіонах Західного Полісся спостерігається деградація сіл, оскільки його мешканці – це, в основному, старші за віком люди. Соціально-економічний стан лісозалежного населення Карпат і Полісся характеризується низьким рівнем матеріального добробуту, високим рівнем безробіття (рис. 2.6) та міграції населення.

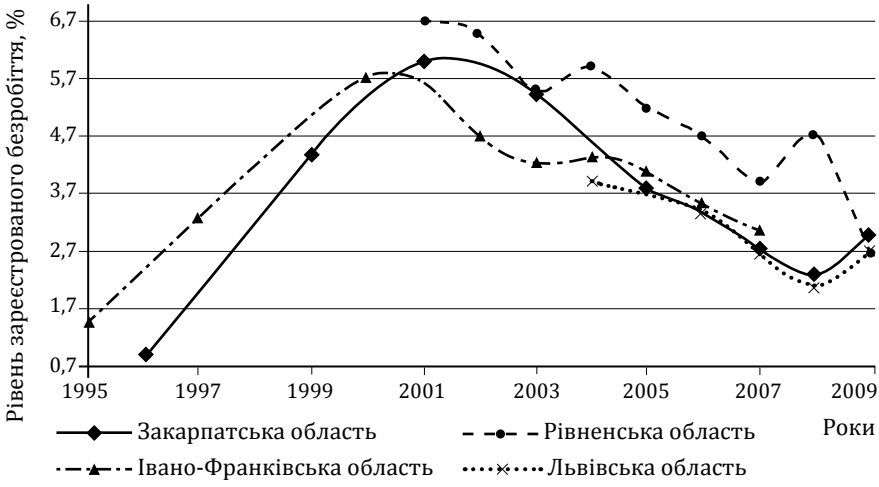

Рис. 2.6. Динаміка рівня зареєстрованого безробіття в лісових регіонах Карпат і Полісся

У лісистих гірських районах Львівської, Закарпатської і Івано-Франківської областей зниження рівня безробіття відбулось шляхом передачі селянам землі у приватну власність: селяни стали її власниками та самостійно працевлаштувались, однак це не вплинуло на рівень їх життя, оскільки земельні паї в цих районах не є економічно вигідними об'єктом для організації виробництва. Сільські домашні господарства, доповнені паями на землю, не приносять прибутків, а є хіба що натуральним придатком для утримання сім'ї та домашніх тварин. Динаміка рівня безробіття у лісових районах наведена на рис. 2.7–2.9.

Інтенсивність природного скорочення у 2008 році в сільській місцевості Львівщини була у 5,2 разу вища, ніж у міських поселеннях, що свідчить про тенденцію до зниження демографічно-відтворювального та трудового потенціалів села [21, 87, 88]. У порівнянні із загальним ресурсним потенціалом економічно активне сільське населення Львівської області скорочується як у кількісному, так і

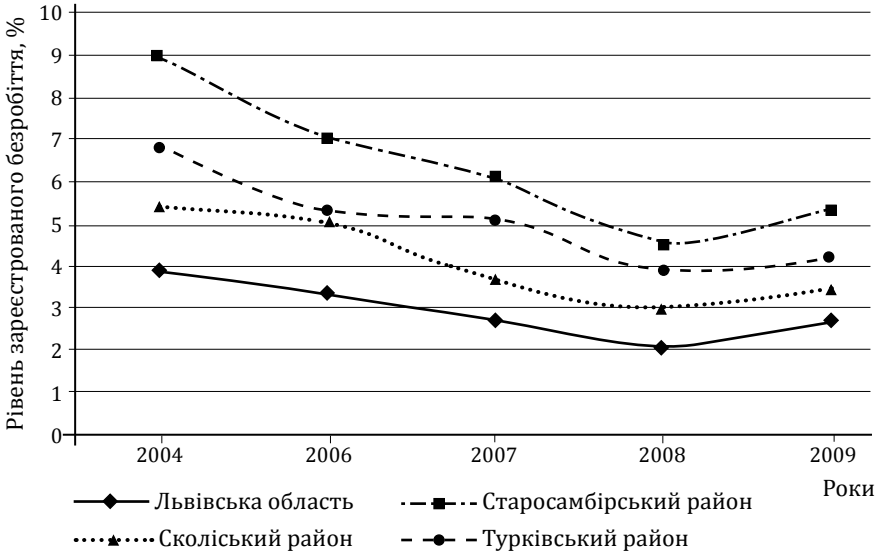

Рис. 2.7. Динаміка рівня зареєстрованого безробіття у лісових районах Львівської області

в якісному вираженні. Водночас спостерігається диспропорція між загальною часткою населення і тією його частиною, яка може бути задіяна у процесі сільськогосподарського виробництва.

Внаслідок неповної зайнятості, збільшення тривалості безробіття посилюються процеси декваліфікації працівників. Приватизація, реструктуризація, запровадження механізму банкрутства підприємств у Хустському районі призводять до значного вивільнення працівників. Скорочуються кількість працюючих за наймом. Мають місце суттєві регіональні відмінності у рівнях безробіття – в окремих населених пунктах сформувалися осередки довготривалого безробіття [66, 85].

Складна соціально-економічна ситуація призвела до того, що значна частина працездатного населення Рівненщини не має можливості працевлаштуватись (рис. 2.10).

Середня тривалість вимушеного безробіття на ринку праці коливається в межах від одного до трьох років. За цей період

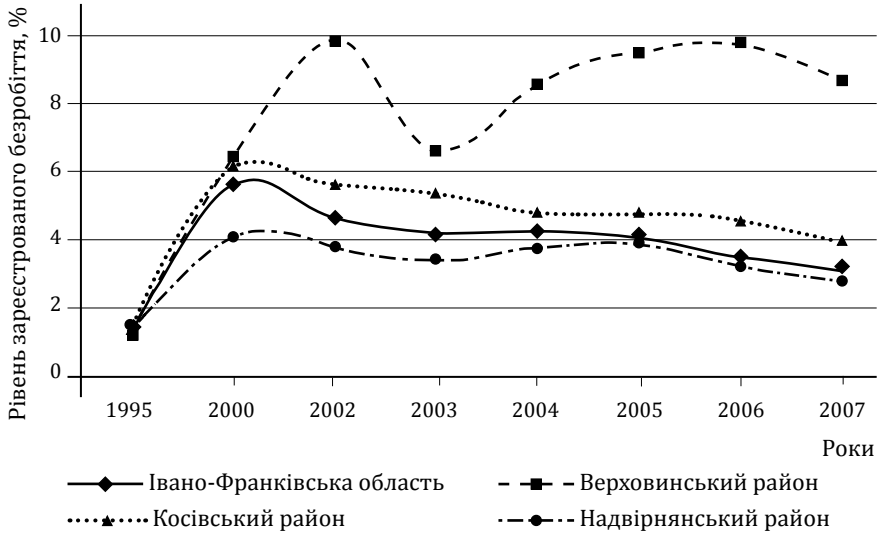

Рис. 2.8. Динаміка рівня зареєстрованого безробіття у лісових районах Івано-Франківської області

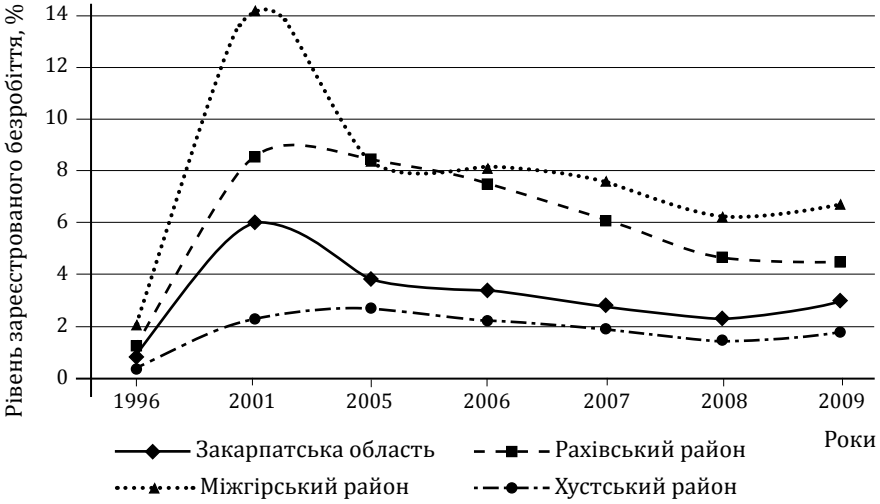

Рис. 2.9. Динаміка рівня зареєстрованого безробіття
у лісових районах Закарпатської області

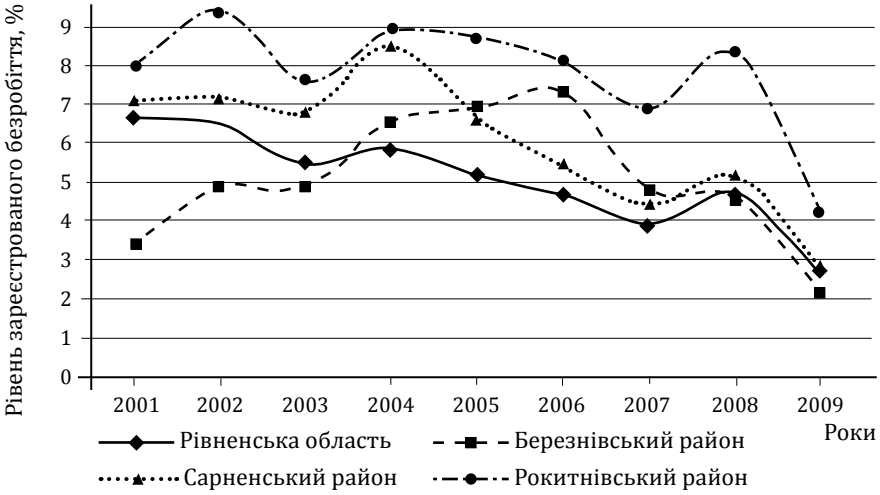

Рис. 2.10. Динаміка рівня зареєстрованого безробіття
у лісових районах Рівненської області

на ринку праці формується відповідна виробнича ситуація, яка призводить лише до часткового створення нових робочих місць і працевлаштування населення. Значна частина жителів, не дочекавшись соціальної справедливості та покращення ситуації на селі, залишає його. Як приклад, з Хустського району лише протягом одного 2008 року виїхало 239 осіб (табл. 2.1). Трудова міграція набрала критичних масштабів – 30–40% економічно активного населення. Додатковим негативним чинником міграційних процесів є урбанізаційні тенденції, які проявляються у виїзді молодих працездатних людей у міста.

Таблиця 2.1

Міграція населення у Закарпатській області в 2008 році

Назва регіону	Усього, осіб			На 1000 наявного населення		
	прибулих	вибулих	сальдо міграції	прибулих	вибулих	сальдо міграції
Закарпатська область	9392	10772	-1380	7,6	8,7	-1,9
Хустський район	231	470	-239	2,4	4,9	-2,5
Рахівський район	203	529	-326	2,3	5,9	-3,6
Тячівський район	357	895	-538	2,1	5,2	-3,1

Серйозним викликом для держави є нелегальна трудова міграція, а найбільшу частку серед мігрантів становлять жителі сільських районів і сіл. Головна причина міграції – занепад соціально-побутової та інженерної інфраструктур, скорочення зайнятості населення в сільськогосподарському виробництві. Якщо чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві Львівщини, у 1995 році становила 109,3 тис. осіб, то у 2008 році лише 37,1 тис. осіб, тобто скоротилась майже у 3 рази [87, 88]. Наприклад, сальдо міждержавної міграції населення у Березнівському районі в 2009 році становило –9 осіб (тоді як у Рівненській області –135 осіб). За показником сальдо міжрегіональної міграції Березнівський

район в 2009 році займав «четверте» місце в області (–125 осіб), а кількість населення, що вибуло з району – 269 осіб, що становить 0,4% населення всього району (табл. 2.2). «Перші» позиції за кількістю міжрегіональних мігрантів також займають лісисті райони області – Сарненський та Рокитнівський [89].

Таблиця 2.2

Міждержавна та міжрегіональна міграція населення у Рівненській області

Назва регіону	Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція		
	прибулих	вибулих	сальдо міграції	прибулих	вибулих	сальдо міграції
Рівненська область	313	448	-135	5969	7301	-1332
Березнівський район	2	11	-9	144	269	-125
Сарненський район	56	48	8	361	550	-189
Рокитнівський район	1	13	-12	76	240	-164

Основною причиною негативних явищ на селі є критично низький рівень доходів найманих працівників сільськогосподарських підприємств. Рівень заробітної плати в сільському господарстві по країні майже наполовину менший від середнього в державі. Заробітну плату, нижчу за мінімальну, одержують більше як 30% штатного персоналу агропідприємств. Заробітна плата та механізми соціального захисту селян не здатні виконувати свою основну функцію – створювати умови для забезпечення гідного рівня життя та формування людського капіталу.

У сільській місцевості доходи домогосподарств часто залежать від заробітної плати та соціальної допомоги населенню. Фактично реальні доходи сільської сім'ї, якщо вони не мають заробітчанських інвестицій, не здатні забезпечити дітям одержання високої професійної кваліфікації чи здобуття вищої освіти. Цим зумовлена значна нестача кваліфікованих спеціалістів та управлінських кадрів

в аграрному виробництві [43]. Багато сімей отримують соціальну допомогу від держави, наприклад, отримують субсидії на придбання скрапленого газу та твердого палива.

Вагомою причиною низького матеріального становища сільських жителів є незадовільний рівень розвитку підприємництва на селі. Наприклад, у Львівській області таких населених пунктів, де немає жодного суб'єкта господарської діяльності – 58%. Через те переважна більшість сільського населення є безробітними [88, 89]. Їх розрахунковий місячний дохід є значно меншим, ніж має становити споживчий кошик.

Сільські депресивні райони залежать від лісових ресурсів, в тому числі від можливості використання дров для опалення. Аналізуючи використання окремих видів палива у Закарпатській області у 2008 році (табл. 2.3), важливо зазначити, що значну частку займають дрова, які представники лісозалежної громади заготовляють часто нелегально [85].

Таблиця 2.3

Використання окремих видів палива у лісистих районах Закарпатської області у 2008 році

Назва району	Кам'яне вугілля, тис. т	Газ природний, млн $м^3$	Дрова для опалення, тис. $м^3$ щільних
Закарпатська область	25,7	430,3	58,0
Рахівський район	3,7	-	12,4
м. Хуст	1,5	5,1	5,4
Хустський район	1,3	269,8	0,5

Освітньо-кваліфікаційний рівень працівників сільського господарства найнижчий серед зайнятих в усіх інших галузях економіки. Лише кожний п'ятий працюючий на селі закінчив технікум чи інститут, що вдвічі менше, ніж у промисловості, будівництві, у сфері транспорту чи зв'язку, а з повною вищою освітою в сільському господарстві працює лише 6% зайнятих, що у 3,5 разу менше, ніж середній показник за всіма галузями економіки [85].

Прогрес на шляху до сталості соціо-еколого-економічного розвитку регіонів певною мірою характеризує показник «Індекс людського розвитку». Індекс людського розвитку (*Human development index, HDI* – англ.) [120] розроблений у 1990 р. в рамках програми ООН (*United Nations Development Program – UNDP*) на основі трьох індикаторів:

1) середньої тривалості життя населення;
2) рівня освіченості;
3) стандарту життя населення країни/регіону, що вимірюється ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності – співвідношення цін на «кошик» із кількох сотень товарів і послуг.

Ці три індикатори становлять «середній показник» по країні/регіоні. За найкращих соціальних умов, створених для розвитку людини, він дорівнює одиниці, за найгірших – нулю. Індекс є комбінованим показником здоров'я, освіти та доходу, що застосовується для оцінки якісних аспектів розвитку. *HDI* свідчить не лише про збільшення обсягу виробництва, але й про його кінцевий результат – збільшення тривалості життя і освіченості [120].

Показники регіонального людського розвитку деяких лісистих регіонів Карпат і Західного Полісся представлено в табл. 2.4 [85, 86, 87, 88, 89, 90].

Таблиця 2.4

Показники регіонального людського розвитку регіонів Карпат і Західного Полісся

Області	Індекс людського розвитку					Рейтинг регіону (з 27 позицій)				
	2000	2005	2006	2007	2008	2000	2005	2006	2007	2008
Львівська	0,56	0,50	0,52	0,48	0,50	5	8	5	10	10
Івано-Франкіська	0,50	0,48	0,48	0,48	0,49	15	13	16	13	13
Закарпатська	0,55	0,51	0,51	0,49	0,51	9	6	7	8	9
Рівненська	0,48	0,50	0,52	0,50	0,52	22	7	6	6	7

Значення інтегрального індексу не має економічної інтерпретації – важливим є лише місце, яке належить конкретному регіону у єдиній для країни шкалі. Важливий вплив на місце регіону у єдиній шкалі індексів людського розвитку мають рівень освіти, умови проживання та матеріальний добробут, менш важливий – розвиток ринку праці. Ймовірно це пояснюється тим, що опосередковано ситуація на ринку праці визначає місце регіону на шкалі індексів людського розвитку через матеріальний добробут і меншою мірою – через умови проживання. Саме тому лісисті регіони Карпат і Західного Полісся займають не дуже високі показники регіонального людського розвитку. У табл. 2.5 наведено рейтинг областей за складовими індексу людського розвитку у 2009 році [85, 86, 87, 88, 89, 90].

Таблиця 2.5

Рейтинг деяких регіонів Карпат і Західного Полісся за основними показниками індексу людського розвитку у 2009 році

Назва регіону	індекс людського розвитку	У тому числі за складовими людського розвитку								
		демографічний розвиток	розвиток ринку праці	матеріальний добробут	умови проживання населення	рівень освіти	стан та охорона здоров'я	соціальне середовище	екологічна ситуація	фінансування людського розвитку
	рейтинг (місце) регіону (з 27)									
Львівська область	16	6	25	16	11	19	18	3	21	21
Івано-Франківська область	9	5	20	13	21	27	1	1	18	23
Закарпатська область	12	23	2	15	18	22	6	2	12	26
Рівненська область	10	17	7	19	20	18	2	4	11	24

На підставі аналізу основних соціально-економічних показників лісових регіонів Карпат і Західного Полісся доходимо висновку про низький рівень матеріального добробуту населення. Реальними є вагомі диспропорції між мінімальним та максимальним їх рівнем розвитку. Регіонам притаманні такі негативні соціально-економічні процеси, як відсутність бюджетного фінансування, диспропорція між цінами на сільськогосподарську та промислову продукцію, надлишок робочої сили, трудова міграція, низький рівень освіти, залежність від лісових ресурсів.

Розділ 3.

ПРОЦЕДУРНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДОЗВІЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

3.1. Чинна практика видачі дозволів на використання лісових ресурсів

Правовідносини, пов'язані з використанням лісових ресурсів та земель лісового фонду країни регулюються: Конституцією України, Лісовим кодексом України; Законами України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України»; «Про рослинний світ»; «Про тваринний світ»; «Про плату за землю», а також постановами Кабінету Міністрів України: «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» (№ 761, 2007 р.), «Про затвердження порядку справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду» (№ 1012, 1998 р.), «Про затвердження такс на деревину лісових порід, що відпускаються на пні і на живицю» (№ 44, 1997 р.), «Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів (від 23.05.2007 року № 761); «Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності (№ 526, 2009 р.) [53, 54, 56, 57[1], 95]. Ці правовідносини регулюються також наступними нормативно-правовими актами (наказами)

[1] Постанова втратила чинність.

Державного агентства лісових ресурсів у сфері охорони, захисту, раціонального використання лісових ресурсів і відтворення лісів: «Про затвердження Положення про обласні управління лісового та мисливського господарства» (№ 223, 2007 р.), «Про затвердження Інструкції про механізм справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду» (№ 91,1999 р.)», «Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території України (№ 371, 2008 р.), «Щодо вдосконалення механізмів продажу необробленої деревини» (№ 42, 2007 р.).

Згідно з Лісовим кодексом України та Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо лісових ресурсів передбачено порядок їх загального та спеціального використання (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Види використання лісових ресурсів

Виходячи з нього, головне і побічне користування лісом відносяться до заходів з використання лісових ресурсів, а проміжне – до заходів не пов'язаних з використанням лісових ресурсів. Таким чином, проведення рубок у лісах та заготівля деревини від них відносяться до різних видів використання лісових ресурсів. Заготівля деревини в порядку рубок головного користування є заходом зі спеціального використання лісових ресурсів, а проведення всіх інших видів рубок (крім головних) у лісах відноситься до заходів, не пов'язаних з використанням лісових ресурсів, а саме до поліпшення якісного складу лісів і інших [24, 70].

Ліміти на спеціальне використання лісових ресурсів встановлено «Інструкцією про порядок установлення лімітів на використання лісових ресурсів державного значення» (наказ Міністерства екології і природних ресурсів України від 31 березня 1993 р., № 26) та «Інструкцією про порядок погодження та затвердження розрахункових лісосік» (наказ Міністерства екології і природних ресурсів України від 25 липня 1997 р. № 118).

Спеціальне використання лісових ресурсів має ряд особливостей [24, 36]:

- має строковий характер (як правило один рік);
- здійснюється за спеціальним дозволом – лісорубним квитком (ордером) або лісовим квитком;
- спеціальний дозвіл (лісорубний квиток або лісовий квиток) видається безоплатно;
- на відведених ділянках лісового фонду дозволено використовувати лише ті лісові ресурси, на які видано спеціальний дозвіл.

Лісорубний квиток видається територіальними органами Державного агентства лісових ресурсів на заготівлю деревини під час проведення рубок головного користування на підставі затвердженої в установленому порядку розрахункової лісосіки. Лісорубний квиток на інші види рубок та лісові квитки видаються власниками лісів, або постійними лісокористувачами (рис. 3.2).

Для отримання лісорубного квитка власник лісів або постійний лісокористувач подає такі документи: заявку на використання лісових ресурсів під час проведення рубок головного користу-

Рис. 3.2. Види дозвільних документів
на використання лісових ресурсів та порядок їх видачі

вання; відомість чергової лісосіки; польову перелікову відомість; переліково-оцінювальну відомість; карту технологічного процесу розробки лісосіки; план лісосіки.

Для отримання лісового квитка підприємства, установи, організації та громадяни подають лист-клопотання на ім'я начальника обласного управління лісомисливського господарства; копію свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності; заявку на використання лісових ресурсів.

Форми лісорубного квитка (ордера) та лісового квитка і порядок їх видачі затверджує Кабінет Міністрів України. Бланки лісорубного або лісового квитка є документами сурової звітності, які виготовляються у встановленому порядку. Термін зберігання виданого лісорубного або лісового квитка становить 10 років.

Припинення права використання лісових ресурсів здійснюється за таких умов:

- закінчення строку лісокористування;
- добровільної відмови від лісокористування;
- припинення діяльності лісокористувачів, яким було надано право використання лісових ресурсів;
- порушення правил і норм, умов спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів;
- використання лісових ресурсів способами, які негативно впливають на стан і відтворення лісів;
- порушення встановлених строків справляння збору за використання лісових ресурсів;
- використання лісової ділянки не за цільовим призначенням;
- невідшкодування збитків, заподіяних лісовому господарству внаслідок порушень лісового законодавства.

Чинна практика процедури видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів регулюється насамперед Лісовим кодексом України та Постановами Кабінету Міністрів України «Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів (від 23 травня 2007 року № 761) і «Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» (від 21 травня 2009 року № 526) [56, 60].

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів «Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» до переліку документів дозвільного характеру в сфері лісогосподарської діяльності, які видаються через довільні центри відносяться: погодження проекту відведення земельної ділянки; погодження визначення місць розміщення підприємств, споруд та інших об'єктів, що шкідливо впливають на стан і відтворення лісів; спеціальний дозвіл на використання лісових ресурсів (лісорубний квиток (ордер) на рубки головного користування та заготівлю живиці); погодження змін цільового призначення земельних лісових ділянок; дозвіл на переведення земельних лісових ділянок до нелісових земель пов'язаних з веденням лісового господарства без їх вилучення у постійного лісокористувача.

Загалом, на сьогодні, процедура видачі дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубний квиток (ордер) на рубки головного користування та заготівлю живиці) включає ряд послідовних етапів: від формування пакету документів заявником та їх подачі до дозвільного центру до передачі дозвільним центром лісорубного квитка заявнику (рис. 3.3).

Проведені досліджеження в рамках Програми ENPI-FLEG у чотирьох, найбільш лісистих областях країни – Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Рівненській, показали, що у Львівській та Рівненській областях процедура видачі спеціального дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів – лісорубного квитка (ордера) на рубки головного користування здійснюється через єдиний обласний дозвільний центр [6]. У Закарпатській області видача лісорубного квитка на рубки головного користування здійснюється через 14 районних дозвільних центрів, а у Івано-Франківській області єдиний обласний дозвільний центр взагалі не задіяний до процесу видачі лісорубних квитків (рис. 3.4).

Аналіз динаміки видачі лісорубних квитків та лісових квитків обласними управліннями лісомисливських господарств не показує якихось чітких тенденцій до збільшення, чи зменшення їх видачі лісокористувачам (табл. 3.1, табл. 3.2). Найбільша кількість і лісорубних і лісових квитків видається у Рівненській області [6].

На досліджуваних пілотних територіях у 2009 році найбільша кількість лісорубних квитків видана ДП «Березнівський ЛГ» Рівненського ОУЛМГ – 240 шт., найменша кількість ДП «Кутське ЛГ» Івано-Франківського ОУЛМГ – 71 лісорубний квиток (табл. 3.3).

Рис. 3.3. Чинна процедура видачі дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів

Рис. 3.4. Механізм видачі лісорубного квитка через дозвільні центри

Таблиця 3.1

Динаміка видачі лісорубних квитків обласними управліннями лісового і мисливського господарства

Обласні управління лісового та мисливського господарства	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Львівське	2407	2783	2932	3586	2512
Закарпатське	2318	2315	2853	2619	2285
Рівненське	–	–	7450	4917	3175

Таблиця 3.2

Динаміка видачі лісових квитків обласними управліннями лісового і мисливського господарства

Обласні управління лісового та мисливського господарства	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Львівське	10	10	500	10	116
Закарпатське	304	315	1200	578	300
Рівненське	–	–	956	1473	690

Таблиця 3.3

Видача лісорубних квитків лісогосподарськими підприємствами в 2009 році

Державні підприємства лісового та мисливського господарства	Загалом видано лісорубних квитків	У тому числі:	
		рубки головного користування	рубки формування та оздоровлення лісів
ДП «Старосамбірське ЛМГ» Львівського ОУЛМГ	99	33	66
ДП «Кутське ЛГ» Івано-Франківського ОУЛМГ	71	3	68
ДП «Хустське ЛДГ» Закарпатського ОУЛМГ	113	10	103
ДП «Березнівське ЛГ» Рівненського ОУЛМГ	240	–	–

Загалом, кількість виданих лісорубних квитків не дає змоги визначити кількість і площу ділянок, на яких проведено рубки головного користування. В одному лісорубному квитку може бути дозвіл на проведення рубок головного користування на одній, або на декількох ділянках з різною площею та обсягом зрубаної чи вибраної деревини.

Сьогоднішня практика видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів загалом не влаштовує ні лісогосподарські підприємства, ні представників підприємницьких кіл, діяльність яких пов'язана із лісовими ресурсами. Це спонукає до пошуку шляхів раціоналізації чинної системи та процедур видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів [6].

3.2. Раціоналізація чинної системи та процедур видачі дозволів на використання лісових ресурсів

Проведені дослідження в рамках Програми ENPI-FLEG показали, що 68,0% представників громад, 76,0% – представників підприємницьких кіл та 61,5% фахівців лісового господарства вважають недосконалу правову базу важливим чинником прямої загрози для стану лісів їхньої місцевості. Ці результати відповідають думці експертів із сфер бізнесу та фахівців лісового господарства про складність законних процедур доступу до лісових ресурсів.

Результати проведеного соціологічного опитування на пілотних територіях підприємців, діяльність яких пов'язана з лісовими ресурсами, показали, що чинна практика доступу до лісових ресурсів не влаштовує 23% респондентів, частково влаштовує – 48,5% та влаштовує – 24,5% респондентів. На запитання: «Як змінилась протягом останніх п'яти років практика доступу до лісових ресурсів» 60% представників бізнесу відповіли, що змінилась на гірше, або нічого не змінилось. Відповідь «Змінилась на краще» дали тільки 16% респондентів (рис. 3.5). Значна частина опитаних підприємців процес отримання дозволу на використання недеревних лісових

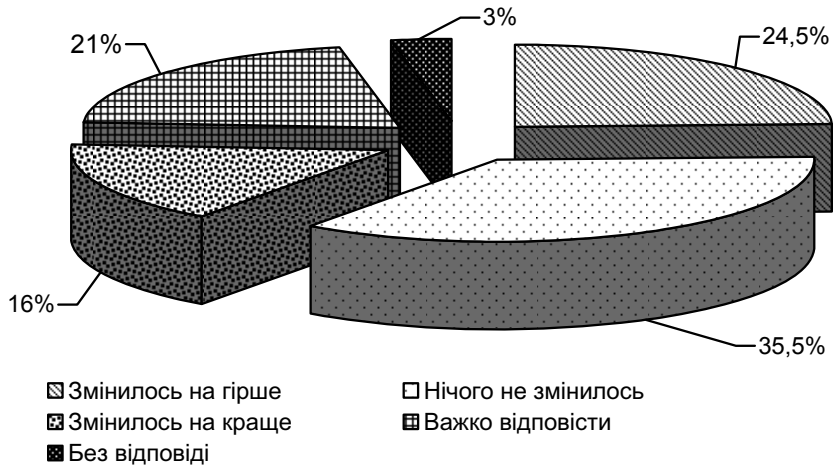

Рис. 3.5. Зміна протягом останніх п'яти років практики доступу до лісових ресурсів

ресурсів вважає складним – 64% респондентів і тільки 32% респондентів процес отримання такого дозволу вважає простим.

Фахівці лісового господарства також вважають, що процедура видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів повинна бути більш простою, а видача лісорубних квитків на рубки головного користування через дозвільні центри не спрощує, а тільки ускладнює процедуру їх отримання постійними лісокористувачами – державними та комунальними лісогосподарськими підприємствами. Оскільки сьогоднішня практика видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів не влаштовує ні лісогосподарські підприємства, ні представників підприємницьких кіл, то доцільним є розробка заходів із спрощення процедур видачі лісорубного квитка (ордера).

Доцільним слід вважати подання клопотання Державним агентством лісових ресурсів України до Кабінету Міністрів України стосовно виключення дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубного квитка) з переліку документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності, що видаються через

дозвільні центри. За такої умови, процедура видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубного квитка стане більш простою, що призведе також і до зменшення тривалості терміну отримання заявником дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів (рис. 3.6) [6].

Законодавством України не передбачено безпосередню (пряму) видачу та затвердження лісорубних квитків управлінням лісового та мисливського господарства чи Держлісагенцією, а лише через дозвільні центри, які створено з метою подолання корупційних явищ. Однак, із інтерв'ю всіх категорій респондентів (громади, малий бізнес, фахівці) випливає, що ця процедура продовжує тривалість процесу видачі дозволів.

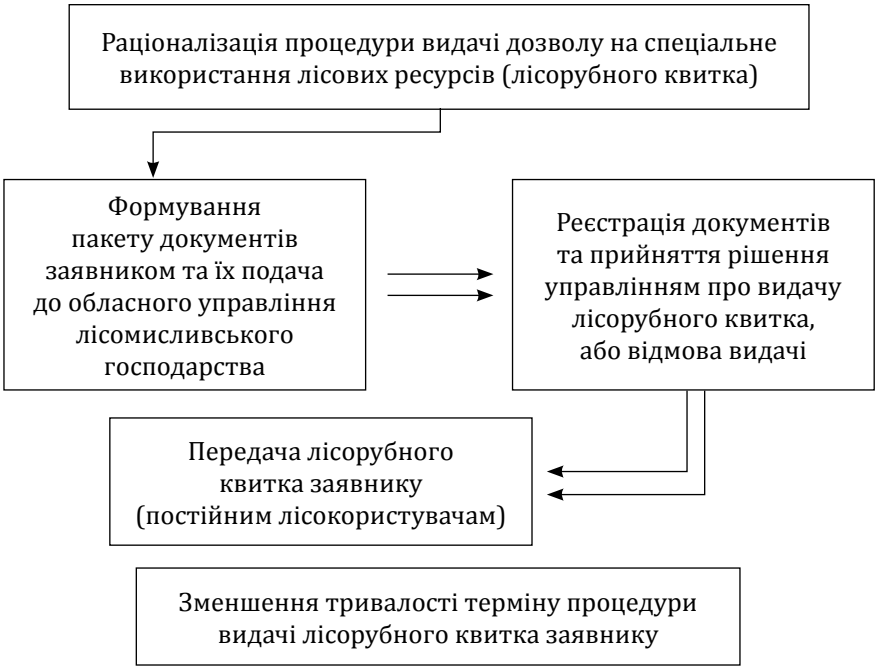

Рис. 3.6. Раціоналізація процедури видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів

За своїм статусом дозвільні центри не є органом видачі дозволів, а лише тим, який фіксує кількість заявок і відповідність їх оформлення згідно з вимогами, а тому є проміжною ланкою ланцюга отримання дозволів. Дозвільні центри не мають повноважень підпису документів дозвільного характеру (право підпису мають виключно начальник обласного управління лісового та мисливського господарства та перший заступник начальника управління). У них у штатному розписі відсутні спеціалісти лісового господарства, а їх введення вимагало б додаткових бюджетних коштів.

На думку окремих респондентів із категорії «фахівці», висловлену при спілкуванні вже після проведення інтерв'ю, бажання пришвидшити цю процедуру з одного боку і можливість її пришвидшити (чи сповільнити) з іншого створює ситуацію корупційного ризику. Отже, ризиком у такому механізмі є гальмування процесу видачі дозволів, однак чітких ознак корупційних схем він не має.

Управління лісового та мисливського господарства економічно і адміністративно зацікавлені у реалізації своїх лісових ресурсів, а дозвільна система за рішенням лише однієї людини також унеможливлює зловживання, адже саме її рішення легко перевірити. .

Процедури видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубний квиток та лісовий квиток) повинні бути більш простими. Заходами із спрощення процедури видачі дозволів вже зараз у порядку експерименту могла б бути видача цих документів напряму обласними управліннями лісового та мисливського господарства, наприклад, головним спеціалістом лісового господарства, начальником управління чи його заступником.

Для контролю управління лісового та мисливського господарств щомісяця подаватиме до Представництва державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва в області перелік виданих (погоджених) лісорубних квитків.

Поза тим, для забезпечення своєчасної видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів, згідно з вимогами чинного законодавства та для упередження корупційних ризиків, необхідно вчасно проводити та повноцінно фінансувати заходи із лісовпорядкування лісогосподарських підприємств, а видачу дозволів

на використання лісових ресурсів необхідно проводити тільки на підставі матеріалів базового, а не перманентного лісовпорядкування. Поодинокі випадки видачі дозволів на основі поточного лісовпорядкування, що суперечить нормативно-правовим актам і чинному законодавству, можуть призводити до зловживань внаслідок, наприклад, неточної інформації про наявний лісовий ресурс.

Отже, потрібна розробка та впровадження системи дієвих заходів із запобігання правопорушень у видачі дозволів на лісокористування, передовсім через спрощення процедури їх видачі, зменшення терміну процедури видачі рішень, наявість точної інформації про лісові ресурси та усунення бюрократичних перепон у вигляді єдиних дозвільних центрів.

Розділ 4.

ДОСТУП ЛІСОЗАЛЕЖНИХ ГРОМАД, ПІДПРИЄМЦІВ ТА ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ ДО ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

4.1. Основні обмеження у доступі громад і малого бізнесу до лісових ресурсів

Використання лісових ресурсів регламентується статтями 65–73 глави 13 «Використання лісових ресурсів» Лісового Кодексу України. Відповідно до них, використання лісових ресурсів може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання (табл. 4.1) [2, 36].

Загальне використання лісових ресурсів регламентується статтею 66 глави 13 Лісового Кодексу України.

Громадяни (включно й місцеве населення) мають право в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків, передбачених Лісовим Кодексом та іншими законодавчими актами України.

Обмеженнями здійснення такого виду використання лісових ресурсів є:

– форма власності на ліси (у лісах приватної власності загальне використання, як і перебування, можна здійснювати лише за згодою власника);

Таблиця 4.1

Порівняння видів використання лісових ресурсів (згідно з Лісовим Кодексом України)

Види використання	Загальне	Спеціальне
1	2	3
Вид лісових ресурсів, що використовується	Право вільно перебувати та збирати дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законодавчими актами України	Деревина, що заготовлюється в порядку рубок головного користування; другорядні лісові матеріали (живиця, пні, луб та кора, деревна зелень, деревні соки); побічні лісові користування (заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету); використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт
Норми (ліміти)	Норми безоплатного збору встановлюються органами виконавчої влади за поданням ОУЛМГ і погодженням із територіальними органами МОНПС	Лімітом заготівлі деревини в порядку рубок головного користування – затверджена в установленому порядку розрахункова лісосіка. Ліміт заготівлі другорядних лісових матеріалів та побічних лісових користувань встановлюється органами виконавчої влади за поданням ОУЛМГ і погодженням із територіальними органами МОНПС

Продовження табл. 4.1

1	2	3
Дозвіл	Без видачі спеціального дозволу	За спеціальним дозволом (лісорубний квиток, ордер, лісовий квиток). Форми спеціальних дозволів і порядок їх видачі затверджуються Кабінетом Міністрів України
Де здійснюється	У лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності	На лісових ділянках, які виділяються для цієї мети
Плата	Безоплатно	Платно, крім розміщення пасік. Порядок справляння збору встановлюється Кабінетом Міністрів України

– природоохоронне законодавство (заборона на перебування на лісових ділянках, зарахованих до певних категорій природно-заповідного фонду; заборона збирання видів, занесених до Червоної Книги України та Конвенцій, підписаних Україною);
– обмеження на перебування в лісі в певні періоди (наприклад, у пожежонебезпечний період у хвойних лісах), або на певних територіях (наприклад, військових полігонах у лісі);
– максимальні норми лісових ресурсів, що можуть безоплатно збиратися однією людиною впродовж одного дня без виснаження цих ресурсів, що встановлюються органами виконавчої влади за поданням ОУЛМГ і погодженням із територіальними органами МОНПС (проте відомий лише один випадок встановлення максимальних норм у 2007 році Харківською ОДА).

Обмеження на перебування можна поділити на дві групи відповідно до їх причин:

– від повної заборони на лісових ділянках, зарахованих до певних категорій ПЗФ, а також пов'язаних із безпекою держави (на-

приклад, на військових полігонах на території лісового фонду) до тимчасової заборони в певні періоди року, як, наприклад, перебування в хвойних лісах в пожежонебезпечний період.

– пов'язане із формою власності та протизаконним діям тимчасових лісокористувачів. Зокрема, для перебування в лісах приватної форми власності необхідна згода власника лісової ділянки (стаття 66 Лісового кодексу). Досить поширена в наш час заборона на перебування в лісах, наданих у тимчасове довгострокове користування постійними лісокористувачами державної або комунальної форм власності, суперечить статті 20 Лісового кодексу України «Права та обов'язки тимчасових лісокористувачів на умовах довгострокового користування», в якій вказано, що тимчасові лісокористувачі на умовах довгострокового користування зобов'язані, серед іншого, дотримуватися встановленого законодавством режиму використання земель і не порушувати прав інших лісокористувачів.

На відміну від загального використання лісових ресурсів, спеціальне використання регламентується кількома законодавчонормативними документами. Основним документом, що регулює спеціальне використання, є Лісовий Кодекс (статті 67–78 глави 13).

Виконання цих статей регламентується низкою підзаконних актів, затверджених постановами Кабінету Міністрів України, та наказами ДКЛГ України та інших міністерств і відомств:

- Порядок спеціального використання лісових ресурсів. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761;
- Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761;
- Правила рубок головного користування. Затверджено Наказом Державного комітету лісового господарства України від 23 грудня 2009 р. № 364;
- Правила рубок головного користування в Карпатах. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2008 р. № 929;

- Порядок заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. № 449;
- Порядок справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 1998 р. № 1012;
- Інструкція про механізм справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду. Затверджено наказом Державного комітету лісового господарства України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Державної податкової адміністрації України 15 жовтня 1999 р. № 91/241/129/236/565.

У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів:

– заготівля деревини в порядку рубок головного користування;
– заготівля другорядних лісових матеріалів;
– побічні лісові користування;
– використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт.

Спеціальне використання лісових ресурсів, крім розміщення пасік, є платним. Плата здійснюється за встановленими Кабінетом Міністрів України таксами на деревину лісових порід, що відпускаються на пні, і на живицю, або у вигляді орендної плати. Розмір плати за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду встановлюється виходячи з лімітів їх використання на лісову продукцію та послуги з урахуванням якості і доступності («Такси на деревину лісових порід, що відпускаються на пні, і на живицю», затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1997 р., зі змінами від 21 лютого

2007 р., «Порядок справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 1998 р., зі змінами від 26 жовтня 2001 р.; «Інструкція про механізм справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду», затверджена спільним наказом Держкомлісгоспу, Мінфіну, Мінекономіки, Мінекобезпеки та Державної податкової адміністрації України від 15 жовтня 1999 р., з наступними змінами). Розмір орендної плати визначається за угодою сторін у договорі оренди. Розподіл зборів за використання лісових ресурсів на землях державної та комунальної власності визначається законом.

Різні види спеціального використання лісів регламентуються різними нормативними документами, а продукція від різних видів реалізується за різними схемами і на різних рівнях (табл. 4.2). Зокрема, вся необроблена деревина (за певними винятками) реалізується згідно з «Положенням про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини», затвердженого наказом Державного комітету лісового господарства України 19 лютого 2007 р. № 42.

Чим вищий рівень, на якому реалізується продукція чи послуга, тим менш доступними вони є для місцевого населення та малого бізнесу. Оптимальним можна вважати рівень лісництва для місцевого населення та лісогосподарського підприємства – для малого підприємства.

Права місцевих мешканців і малого бізнесу на спеціальне використання лісових ресурсів реалізується через низку нормативних документів. Доступ до лісових ресурсів місцевого значення (другорядні лісові матеріали, побічні лісові користування) є простішим у порівнянні із лісовими ресурсами державного значення (деревина, живиця) і вимагає лише наявності лісового квитка, який видається постійним лісокористувачем (державним лісогосподарським підприємством) на підставі поданої заявки на використання лісових ресурсів, листа – клопотання на ім'я начальника обласного управління лісового та мисливського господарства та копії свідоцтва

Таблиця 4.2

Механізми доступу
до лісових ресурсів у порядку їх спеціального використання
для місцевих мешканців та малого бізнесу

Види спеціального використання лісових ресурсів	Механізм доступу для місцевих мешканців	Механізм доступу для малого бізнесу
1	2	3
1) Заготівля деревини в порядку рубок головного користування (необроблена деревина)	Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини не розповсюджується на дрова паливні, деревину, яка використовується для розвитку матеріально-технічної бази (будівництво, ремонт тощо) постійних лісокористувачів відповідно до затверджених кошторисів, деревину, використання якої передбачено колективними договорами, деревину для індивідуального ремонту та будівництва згідно з поданими заявами, деревину для забезпечення потреб соціальної сфери, а також деревину для забезпечення потреб виробничих деревообробних підрозділів постійних лісокористувачів	Мале підприємство не може отримати лісосіку і заготовляти собі деревину в порядку рубок головного користування, оскільки в главі 13 ст.70 ЛК України передбачено, що: «Заготівля деревини в порядку проведення рубок головного користування, а також інших рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства, проводиться власниками лісів і постійними лісокористувачами, яким у встановленому порядку надано це право». Мале підприємство може придбати деревину на аукціонах з продажу необробленої деревини (проте не має якихось преференцій чи пільг), або в лісгоспах АПК за прямими угодами

Продовження табл. 4.2

1	2	3
2) Заготівля другорядних лісових матеріалів	Лісовий квиток видається постійним лісокористувачем (державним лісогосподарським підприємством) на підставі поданої заявки на використання лісових ресурсів	
3) Побічні лісові користування		
4) Використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт		

про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності (для малого бізнесу).

Що стосується доступу до лісових ресурсів державного значення, а саме необробленої деревини, то в «Положенні про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини» є певні винятки, що дозволяють місцевому населенню отримувати ці ресурси. Вказане положення не розповсюджується на дрова паливні, деревину, використання якої передбачено колективними договорами, деревину для індивідуального ремонту та будівництва згідно з поданими заявами, деревину для забезпечення потреб соціальної сфери.

З 21 травня 2009 року процес отримання документів на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубних і лісових квитків) ускладнився завдяки постанові Кабінету Міністрів України № 526 «Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності». Тепер вказані вище документи потрапили до Переліку документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності, що видаються винятково через дозвільні центри – додаткові бюрократичні органи, створені на районному чи обласному рівні. Ця суто бюрократична перешкода суттєво ускладнює, перш за все, отримання лісових квитків місцевими мешканцями.

Таким чином, система доступу місцевих мешканців і малого бізнесу до лісових ресурсів є невиправдано ускладненою, видача дозвільних документів вимагає великої кількості документів та реєстрації в кількох інстанціях. Доцільно було б спрощення системи та врахування інтересів малого бізнесу при доступі до лісових ресурсів. Серед заходів щодо спрощення доцільно було б розглянути таке:

1) можливість придбання деревини малими підприємствами поза аукціонами за прямими угодами в лісогосподарських підприємствах всіх видів підпорядкування (в т. ч. і в тих, що підпорядковуються Державному агентству лісових ресурсів України);
2) видача лісових квитків місцевим мешканцям на рівні лісництв і малому бізнесові – на рівні лісогосподарських підприємств;

3) виключення із переліку документів, що видаються дозвільними центрами, дозволу на отримання лісорубних та лісових квитків.

4.2. Доступ місцевих громад до лісових ресурсів

Лісове господарство займає важливу роль у забезпеченні добробуту місцевого лісозалежного населення. Опитування представників місцевих громад у Карпатському і Поліському регіонах підтвердило гіпотезу про важливість лісу та послуг лісових ресурсів для лісозалежної громади. На запитання: «Ліс для Вас особисто – це ...» представники лісозалежних громад відповіли, що ліс, насамперед, дуже важливий як природний об'єкт, який потрібно охороняти (53% респондентів). Одночасно він є джерелом отримання деревини для господарських потреб (це зазначили 43,5% респондентів) і дров (37%), місцем відпочинку (45%) і збирання грибів, ягід, лікарських рослин – 44% (рис. 4.1).

Проте, значна частка респондентів оцінює стан лісів своєї місцевості негативно. На запитання «Яким є стан лісів у вашій місцевості?» 42,5% респондентів у Львівській, Івано-Франківській, Рівненській та Закарпатській областях відповіли, що оцінюють його як «радше поганий ніж добрий» (рис. 4.2). Однакова кількість респондентів у досліджуваних областях вважають, що стан лісів у їхній місцевості або «поганий», або «добрий».

Основні обмеження у доступі громад до лісових ресурсів проаналізовано на основі відповідей респондентів – представників місцевих лісозалежних громад Львівщини, Івано-Франківщини, Закарпаття та Рівненщини.

Доступ до будівельної деревини респонденти досліджуваних регіонів оцінюють по-різному. Значна частка опитаних (59% респондентів) вважає, що законно отримати будівельну деревину складно, але можливо (у Львівській області – 50% всіх опитаних, у Івано-Франківській – 72%, у Закарпатській – 60%, Рівненській – 52%). На думку 27% респондентів не виникає жодних проблем щодо

Рис. 4.1. Значення лісу для представників місцевої громади

законного доступу до отримання буддеревини, в основному – це представники лісозалежних громад Львівщини та Рівненщини. Проте, частина респондентів (10% опитаних) вважає, що законний доступ до отримання будівельної деревини практично неможливий.

Значна частина представників лісозалежних громад (51%) отримує ділову деревину для будівництва та інших господарських потреб офіційно виписуючи її у підприємств лісового господарства,

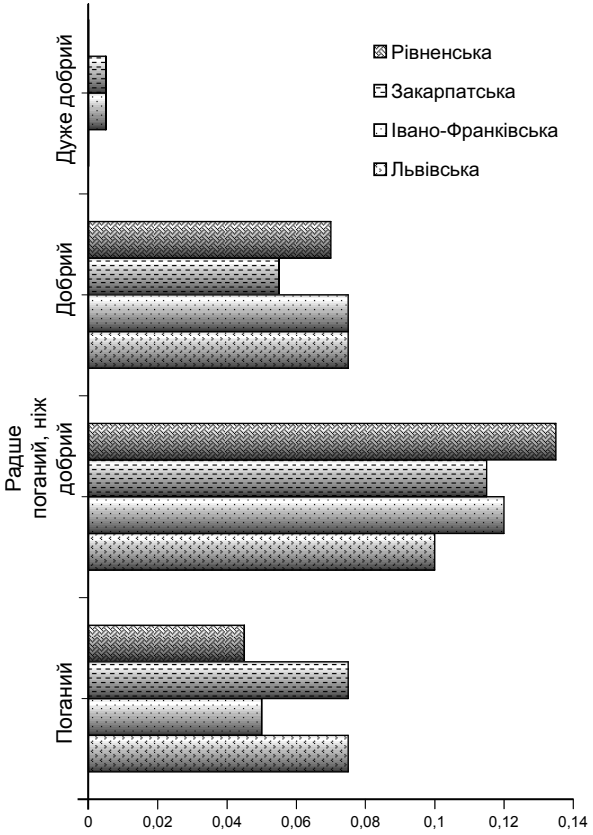

Рис. 4.2. Оцінка стану лісів Карпат
і Західного Полісся місцевим населенням

через сільські ради (9% опитаних) та через посередницькі фірми, підприємців (15% респондентів). Незаконний доступ до деревини мають інші представники громад, котрі отримують ділову деревину для власних потреб через працівників лісового господарства (неофіційно) – 24% респондентів, самостійно її заготовляють – 10% опитаних, або ж купують у односельчан, що заготовляють її самовільно – 20% респондентів. У розрізі досліджуваних областей

способи доступу громад до деревини для будівництва та інших господарських потреб наведено на рис. 4.3.

Щодо доступу до отримання деревини для опалення, то представники місцевих громад відповідають, що «не виникає жодних проблем» у законному доступі до деревини – 48% опитаних та «законно отримати деревину складно, але можливо» – 47% респондентів. Заготівлю дров для опалення жителі лісозалежних

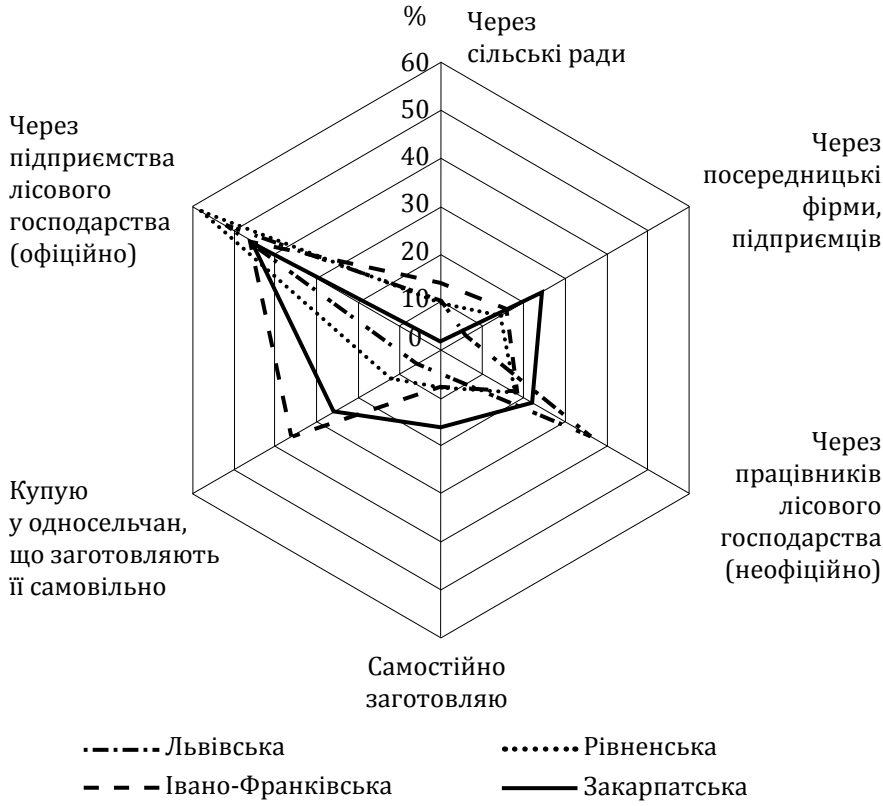

Рис. 4.3. Способи доступу громад до деревини для будівництва та інших господарських потреб у лісистих областях України

регіонів здійснюють, виписуючи дрова у лісогосподарських підприємств (54% опитаних). Невелика частка – 3% респондентів отримує дрова як соціальну допомогу від держави. Проте, значна частина місцевого населення незаконно заготовляє дрова для опалення –27% опитаних або ж купує у односельчан, що заготовляють їх самовільно – 17% респондентів. Способи доступу громад до отримання деревини для опалення у лісистих областях України представлено на рис. 4.4.

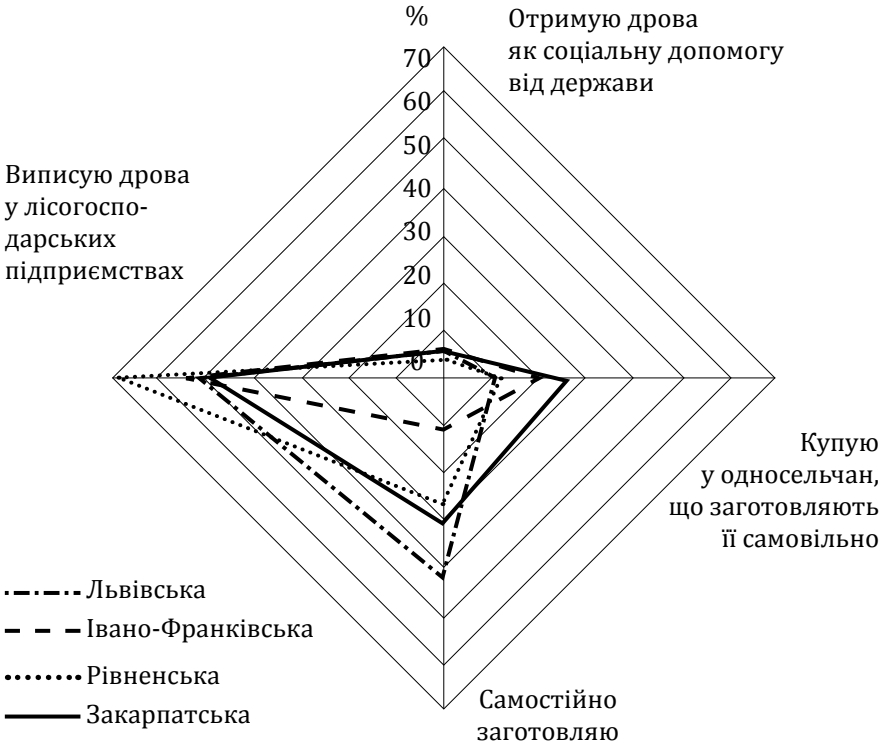

Рис. 4.4. Способи доступу громад до отримання деревини для опалення

Не виникає жодних проблем для мешканців щодо законного доступу до збору грибів, ягід, плодів, лікарської сировини у лісах всіх досліджуваних областях (ствердно відповіли 82% респондентів). Проте 17% опитаних зазначили, що бувають окремі перешкоди у доступі (це в основному жителі Івано-Франківщини). На думку 2% респондентів Закарпатської та Рівненської областей законно отримати доступ до збору грибів, ягід, плодів, лікарської сировини у лісах їхньої місцевості практично неможливо. Причиною цього, на думку респондентів, є передача лісових угідь у в довгострокове користування, зокрема для ведення мисливського господарства та інших потреб.

На запитання: «Наскільки простим для місцевих мешканців є доступ до полювання у лісах вашої місцевості?» 25% респондентів, в основному – це місцеве лісозалежне населення Львівщини, відповіли, що з цим не виникає жодних проблем. Проте, 65% респондентів – жителів Івано-Франківської, Закарпатської та Рівненської областей зазначили, що бувають окремі перешкоди до полювання у лісах їхньої місцевості.

Як зазначило 64% опитаних, для жителів лісистих районів не виникає проблем з доступом до пасовищ для випасання худоби, проте 33% респондентів (з них – 54% жителі Івано-Франківщини) відзначили, що бувають окремі перешкоди при випасанні худоби.

Немає обмежень для місцевого населення у доступі до ведення туристичної діяльності (73% опитаних), але жителі Івано-Франківщини та Рівненщини зазначають, що бувають перешкоди у легальному веденні туристичної діяльності у лісах їх місцевості.

Отже, у місцевих лісозалежних громад не виникає проблем у законному доступі до лісових ресурсів, ведення туристичної діяльності, випасання худоби поблизу лісових площ, проте інколи виникають окремі перешкоди.

4.3. Доступ малого бізнесу до лісових ресурсів

Соціально-економічний розвиток громад характеризує рівень розвитку підприємництва у тій чи іншій місцевості, а лісове господарство є важливою сферою економіки регіонів. Аналіз основних обмежень у доступі малого бізнесу до лісових ресурсів здійснено на основі аналізу відповідей 200 респондентів – підприємців, які брали участь у соціально-економічному дослідженні, проведеному в рамках програми *ENPI-FLEG* в Україні в основних лісових регіонах – Карпатах та Західному Поліссі. Розподіл підприємців, що брали участь в опитуванні, за видами їх діяльності подано на рис. 4.5, а розподіл підприємців за видами їх діяльності у розрізі досліджуваних областей – на рис. 4.6.

Рис. 4.5. Розподіл підприємців за видами їх діяльності

Отже, всі підприємці, що брали участь в дослідження мають відношення до лісового господарства, значна їх частка займається заготівлею чи продажем необробленої деревини; первинною обробкою деревини або ж виготовленням з деревини готової продукції, зеленим туризмом; промисловою заготівлею грибів, ягід і лікарських рослин, а також мисливством.

Обізнаність представників малого бізнесу з проблемами лісового господарства та екологічними проблемами місцевості, де вони ведуть свій бізнес, характеризує наступне: 39,5% респондентів або 79 опитаних достатньо добре знають про екологічні проблеми даної місцевості (15,5% – підприємці Закарпатської області та

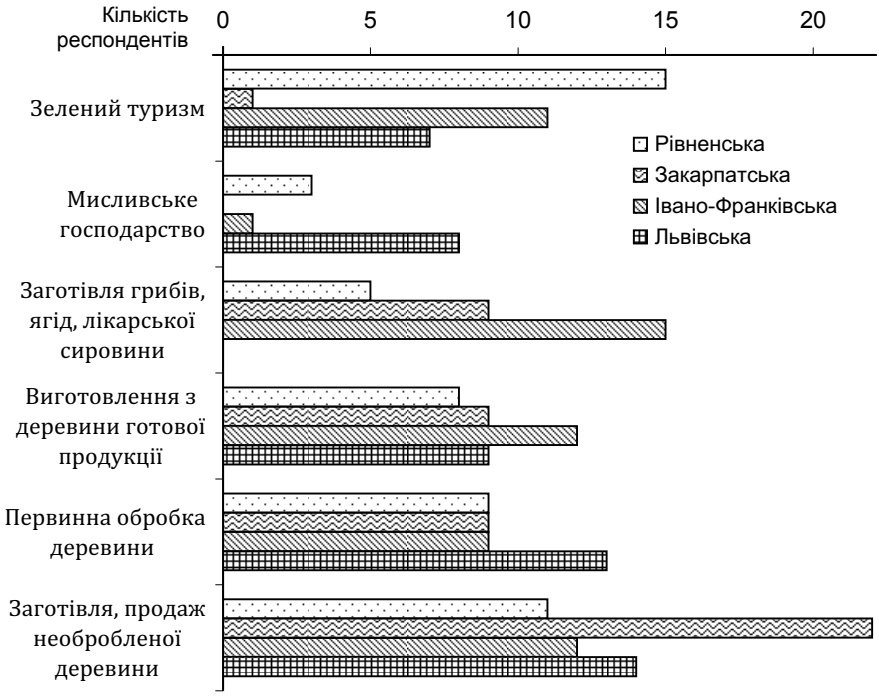

Рис. 4.6. Розподіл підприємців
за видами їх діяльності в розрізі областей

10,5% – Івано-Франківської), лише 16,5% опитаних відповіли, що практично все знають про екологічні проблеми даної місцевості й регулярно поновлюють знання (основна їх частка – це представники бізнесових кіл Львівської та Рівненської областей) [39, 40].

Для того, щоб виявити основні обмеження у доступі представників малого бізнесу до лісових ресурсів, необхідно також проаналізувати їх обізнаність з чинним законодавством у сфері ведення лісового господарства в Україні та з правовим регулюванням у цій же сфері в країнах Європейського Союзу. На рис. 4.7. наведені дані про обізнаність респондентів із законодавством у сфері лісового господарства України та Європейського Союзу. З'ясувалося, що значна частина респондентів дуже мало знає про правові норми у галузі лісового господарства України (35%) та Європейського Союзу (62%). Однакова кількість респондентів у Львівській, Закарпат-

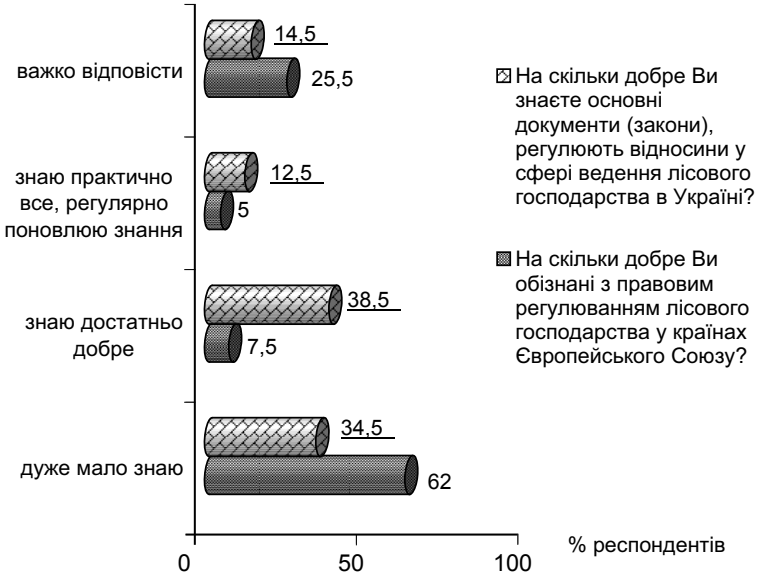

Рис. 4.7. Обізнаність респондентів із законодавством у сфері лісового господарства України та Європейського Союзу

ській та Рівненській областях, що становили в сумі 13% опитаних, зазначили, що знають практично все про правові норми у галузі лісового господарства України та регулярно поновлюють знання. 39% опитаних достатньо добре обізнані з основними законами, що регулюють відносини у сфері ведення лісового господарства в Україні; в основному, це – представники малого бізнесу Івано-Франківської області. З європейським законодавством найбільше обізнані представники бізнесових кіл Львівщини. Щодо відповідності українського законодавства в сфері лісового господарства європейським нормам, то 37% респондентів відповіли, що воно зовсім не відповідає європейським нормам, 26% – в значній мірі відповідає, 7% – цілком відповідає, а 8% відповіли, що їх не цікавить ця проблема (23% опитаних сказали, що їм важко відповісти на це питання).

Незважаючи на середній рівень обізнаності респондентів із законодавством, про можливості впливати на прийняття рішень у сфері лісового господарства достатньо добре знають лише 17% респондентів, 9% – знають практично все та регулярно поновлюють знання, проте значна частка опитаних – 38% – дуже мало знають про свої можливості впливу на прийняття рішень у сфері лісового господарства, а 36% опитаних не відповіли на це запитання. Саме тому розподіл респондентів залежно від можливості особисто впливати на вирішення проблем, які стосуються використання лісових ресурсів показав, що лише 2% опитаних (4 представники малого бізнесу) можуть особисто вирішувати більшість проблем, що стосуються цього питання, 5% зазначили, що можуть добитися вирішення будь-якого питання, проте дуже насторожують відповіді 54% респондентів, які стверджували, що не мають жодного впливу на вирішення проблем, які стосуються використання лісових ресурсів у місцевості, де вони ведуть свій бізнес (рис. 4.8).

Оскільки більше половини респондентів зазначили, що не мають можливості особисто впливати на вирішення проблем, які стосуються використання лісових ресурсів, важливо проаналізувати наскільки простим є законний доступ до отримання деревини для ведення бізнесу. Лише 32% опитаних відповіло, що не виникає

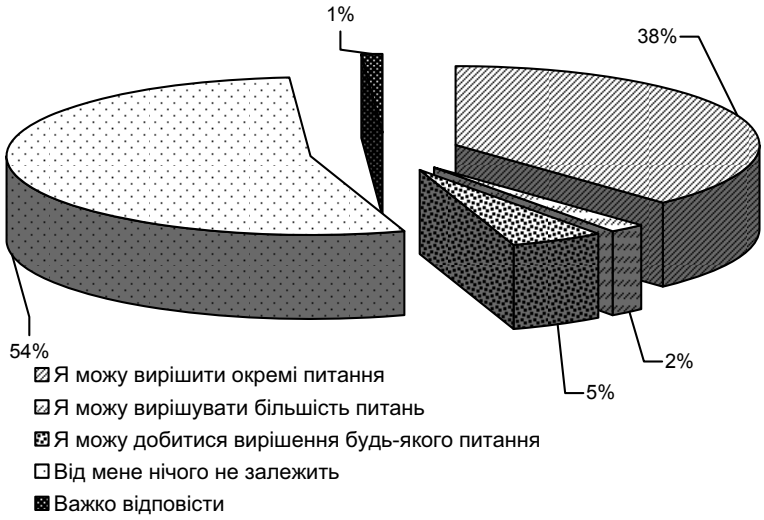

Рис. 4.8. Розподіл респондентів залежно від можливості їх впливу на вирішення проблем використання лісових ресурсів

жодних проблем при отриманні деревини для ведення бізнесу, 56% респондентів зазначило, що отримати деревину складно, але можливо. Проте 10% підприємців зазначило, що існує проблема законного доступу до отримання деревини й отримати деревину законно практично неможливо (рис. 4.9). У фахівців лісового господарства уявлення про можливість законного доступу до деревини представників малого бізнесу майже не відрізняється: 32% фахівців лісового господарства вважають, що законно отримати деревину підприємцям зовсім просто, 47% – отримати деревину складно, але можливо і лише 6,5% – законно отримати деревину практично неможливо. Відповіді респондентів, що репрезентували області Карпатського регіону та Полісся, практично не відрізнялися.

Зважаючи на те, що 10% підприємців, які брали участь в опитуванні вважають, що законно отримати деревину для ведення бізнесу практично неможливо, важливо проаналізувати можливі джерела отримання деревини. Представникам малого бізнесу було запропоновано вибрати три найбільш вживані способи отриман-

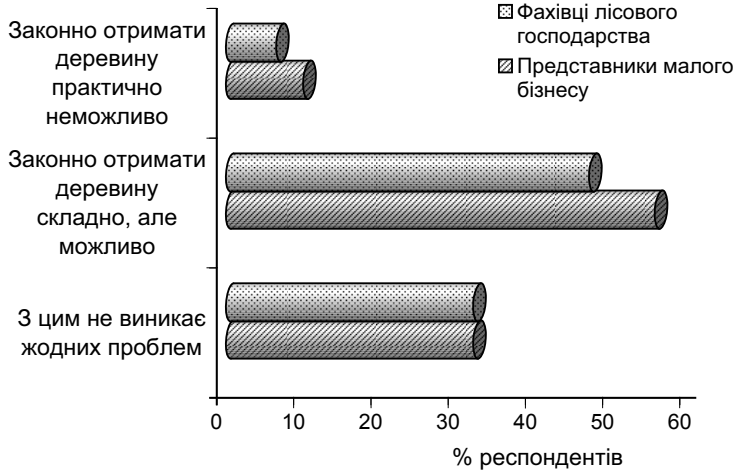

Рис. 4.9. Розподіл респондентів за ставленням до можливості законного доступу до деревини для ведення бізнесу

ня сировини для їх підприємств. Результати показали наступне: значна частина підприємців самостійно законно заготовляють деревину (43% всіх респондентів), 14% купують її на аукціонах, 26,5% купують деревину для ведення бізнесу від посередницьких фірм. Проте незаконні шляхи доступу до деревини підприємці використовують: неофіційно купують деревину від працівників лісового господарства (7% опитаних), 25,5% – у місцевих жителів, що самовільно її заготовляють. Цей факт підтверджує незаконні/самовільні рубання лісу місцевим населенням для продажу деревини (крадіжка лісу з метою отримання прибутку). 11,5% підприємців підтвердили, що купують деревину від організованих нелегальних лісозаготівельників (рис. 4.10).

Важливим є питання про чинники, які найбільше можуть спонукати до використання деревини нелегального походження в бізнесі. У переліку цих чинників респондентам було запропоновано такі: значний попит на деревину, значна кількість пропозицій деревини нелегального походження, відсутність ефективних штрафних санкцій, недостатній контроль за здійсненням рубань на місцях,

Рис. 4.10. Розподіл респондентів за джерелами отримання деревини для ведення бізнесу

наявність тіньового сектору в економіці, можливість достатньо просто отримати деревину та наявність значної різниці в цінах на деревину легального і нелегального походження.

На рис. 4.11. зображено розподіл респондентів за пріоритетними, на їхній розсуд, чинниками, які спонукають до використання деревини нелегального походження в бізнесі. Із запропонованого переліку чинників найбільше спонукає до використання деревини нелегального походження в бізнесі різниця в цінах на деревину легального і нелегального походження (111 згадувань респондентами або 56% опитаних), а також той факт, що таким способом отримати деревину достатньо просто (73 згадування, відповідно 37% респондентів).

Рис. 4.11. Чинники, що найбільше спонукають до використання деревини нелегального походження в бізнесі

Представникам малого бізнесу було запропоновано перелік заходів, які сприяли б усуненню використання деревини нелегального походження в їх діяльності. Ранжування заходів, які підприємці оцінили як дуже важливі для усунення використання нелегальної деревини в бізнесі, представлені на рис. 4.12.

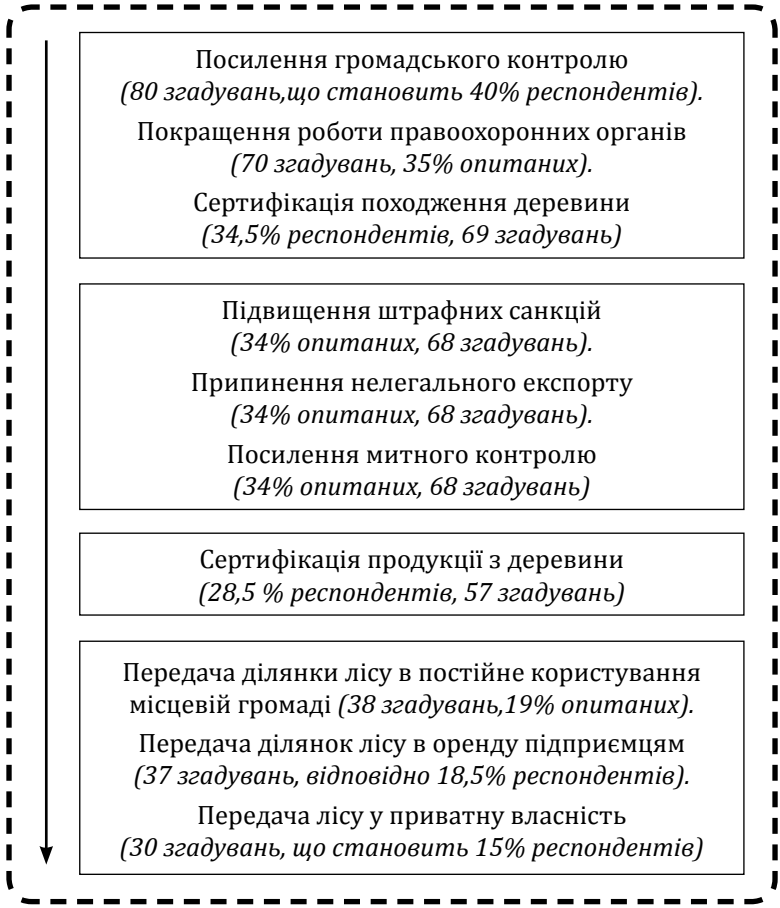

Рис. 4.12. Оцінка заходів для усунення використання деревини нелегального походження в бізнесі

Найбільший вплив на зменшення використання підприємцями нелегальної деревини матиме посилення громадського контролю щодо проблеми незаконних лісозаготівель (оскільки підприємці купують цю деревину у представників громади, які її незаконно заготовляють), а також покращення роботи правоохоронних органів, які часто-густо «курують» процеси незаконної лісозаготівлі організованими бригадами. Однаково важливі заходи, на думку підприємців, що дозволять зменшити об'єми використання незаконно заготовленої деревини в бізнесі це – сертифікація походження деревини, підвищення штрафних санкцій, припинення нелегального експорту, посилення митного контролю, а також сертифікація продукції з деревини [39, 68].

Для того, щоб вирішувати проблеми, пов'язані з веденням бізнесу, 45% респондентів діють в рамках законодавства, що регулює відносини у сфері ведення лісового господарства, проте 16% опитаних користуються «допомогою» друзів, родичів чи знайомих для вирішення певних проблем, що виникають у бізнесі. На так званих «посередників» при вирішенні проблем при отриманні деревини та інших лісових ресурсів покладаються 11% респондентів. Насторожує те, що 25% підприємців, які брали участь в опитуванні вважають, що «гроші можуть вирішувати все», а це, очевидно, означає, що за таким принципом вони й ведуть свій бізнес. Очевидно, саме тому 34% опитаних погоджуються з твердженням, що «законодавство законодавством, а вміючи, можна вирішити будь-яку проблему», а 45% частково погоджуються з таким твердженням.

У контексті аналізу обмежень у доступі малого бізнесу до деревини та інших ресурсів лісу важливо проаналізувати, чи влаштовують респондентів чинні нормативно-правові документи, які регулюють правила доступу до деревини. 13% респондентів (26 опитаних) влаштовують чинні нормативно-правові документи, що регулюють правила доступу до деревини, значну частину опитаних (107 респондентів, або 53,5%) вони частково влаштовують, а 27% – не влаштовують (це, в основному, представники бізнесу Рівненщини та Львівщини), 13 осіб або 6,5% опитаних не відповіли на запитання.

На питання: «Чи влаштовує Вас практика доступу до лісових ресурсів, що склалася у місцевості, де Ви ведете свій бізнес?» 24,5% відповіли, що їх влаштовує така практика, 48,5% – частково влаштовує, а 23% респондентів не влаштовує така практика. На рис. 4.13. відображено розподіл респондентів досліджуваних областей відносно їх задоволеності існуючою практикою доступу до лісових ресурсів. Як бачимо, однакова кількість респондентів у Львівській, Закарпатській та Рівненській областях не влаштовує існуюча практика доступу до лісових ресурсів (по 6,5% респондентів). Частково влаштовує така практика 16% респондентів Івано-Франківської області, 12,5% – Рівненської, 11,5% – Львівської та 8,5% Закарпатської області.

Значна частка респондентів (35,5%) зазначили, що протягом останніх п'яти років практика доступу до лісових ресурсів не змі-

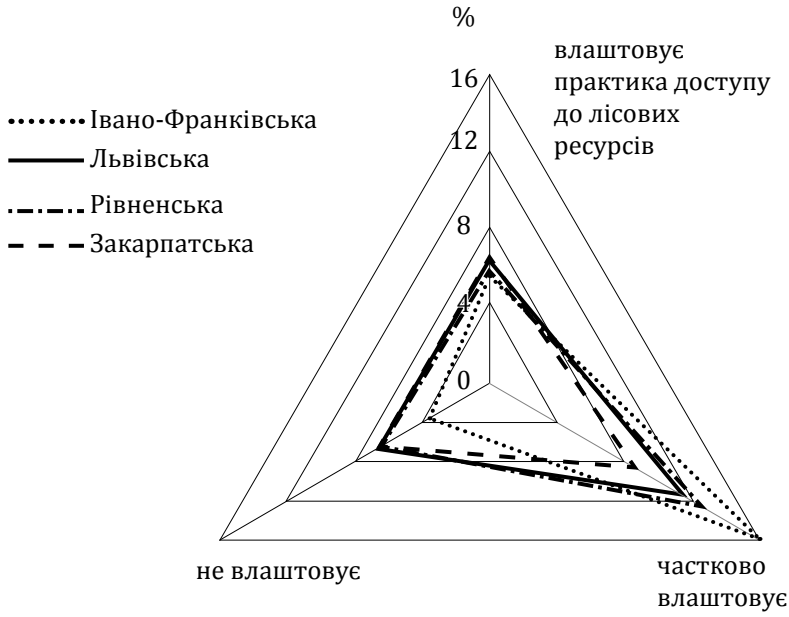

Рис. 4.13. Рівень задоволеності існуючою практикою доступу до лісових ресурсів

нилася – так, в основному, вважають представники малого бізнесу Львівщини та Рівненщини. 24,5% респондентів вважає, що практика доступу змінилась на гірше (з них 12% – підприємці Івано-Франківщини). Лише 16% респондентів вважає, що доступ до лісових ресурсів протягом п'яти років став кращий та прозоріший (з них 6,5% респондентів – представники бізнесових кіл Закарпатської області). Важливо зазначити, що 24% опитаних не змогли проаналізувати, як змінилася практика доступу до деревини протягом п'яти років.

Незважаючи на те, що протягом останніх років значна кількість лісогосподарських підприємств була сертифікована, 38,5% підприємців вважають, що введення лісової сертифікації жодним чином не вплинуло на ведення їх бізнесу.

Одним із найважливіших було запитання про те, які фактори забезпечать права малого бізнесу на використання лісових ресурсів: налагодження партнерських стосунків між підприємцями, громадою та владними структурами; відкритість та доступність інформації про проблеми лісового господарства; забезпечення прозорості механізму прийняття рішень владними структурами; підвищення правової обізнаності підприємців; створення відрегульованого правового механізму участі підприємців у процесах прийняття рішень в сфері лісових відносин; проведення аукціонів.

Представникам бізнесу було запропоновано вибрати серед них три найважливіші, які, на їхню думку, сприятимуть забезпеченню прозорого доступу до лісових ресурсів (рис. 4.14).

Отже, як видно з відповідей респондентів, відкритість та доступність інформації про проблеми лісового господарства та правові норми щодо легального використання деревини та інших лісових ресурсів є фактором, що обмежує доступ представників малого бізнесу до цих ресурсів.

Фахівці лісового господарства переважно вважають, що стартова ціна, за якої деревина виставляється на аукціон, найбільш економічно обґрунтована і що реалізуючи деревину на аукціонах, вони підтримують розвиток внутрішнього ринку, що надзвичайно важливо, особливо в період кризи. Однак чи є аукціони – досконалим

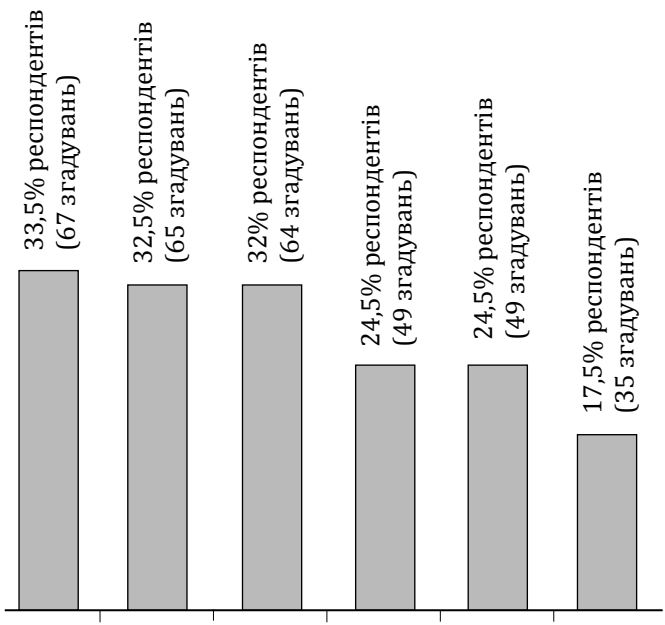

Рис. 4.14. Фактори, що забезпечать права малого бізнесу на використання лісових ресурсів

механізмом забезпечення прозорого доступу бізнесу до деревини? Стосовно цього виявлено такі типові судження:

- переконання про прогнозованість деяких аукціонів внаслідок попередньої «змови» окремих підприємців (чи організаторів), внаслідок чого деревина продається за заниженими цінами для наперед визначених підприємців;
- учасники аукціонних торгів заздалегідь не мають можливості вплинути на процес організації аукціону на конкретній біржі з метою дотримання своїх інтересів. Всі біржі, які реалізують лісосировину, проводять торги у відповідності до Регламенту, що нівелює можливість вибору учасниками аукціонів конкретної біржі, а саму біржу позбавляє можливості розробити власний регламент;
- в аукціонах приймає участь дуже мала кількість приватних підприємців, а переробляє деревину значно більша їх кількість;
- запровадження реалізації деревини через аукціони погіршило ефективність роботи підприємств деревообробної галузі через зростання ціни на необроблені лісоматеріали від 15% до 30%, що змусило деревообробників підвищити ціни на свою продукцію.

Недовіра до аукціонів сприяє до пошуку інших шляхів придбання деревини. Адже згідно з «Положенням про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини» існує низка винятків реалізації усієї необробленої деревини на аукціонах (табл. 4.3).

Таким чином, розрахунок показує, що на аукціонах загалом по Держкомлісгосп у травні-червні 2010 р. реалізовано лише 31,1% від усього обсягу реалізованих необроблених лісоматеріалів.

Низька частка деревини реалізованої на аукціонах (табл. 4.4) свідчить про потребу більш оперативного аналізу та прогнозування ринку лісопродукції, а також необхідність створити умови для розвитку конкуренції на цьому ринку.

Відсутність партнерських стосунків між підприємцями, громадою, владними структурами та фахівцями лісового господарства є одним із основних обмежень малого бізнесу у сфері використання лісових ресурсів. Забезпечення прозорості механізму прийняття

Таблиця 4.3

Виключено з обсягу на аукціони з продажу необроблених лісоматеріалів, (травень–червень 2010 р.)

ОУЛМГ	Дрова паливні, власна переробка та ін. (наказ № 42, 19.02.2007), м^3	До планових обсягів поставок підприємств та рудстійки, м^3
Івано-Франківське	45 074	75 000
Закарпатське	80 540	8 000
Львівське	60 300	41 302
Рівненське	63 021	96 730
Держкомлісгосп	720 047	596 814

Таблиця 4.4

Аукціони з продажу необроблених лісоматеріалів (травень–червень 2010 р.)

ОУЛМГ	Виставлено фактично, м^3	Фактично виставлено до розрахункового, %	Продано, %	Кількість покупців
Івано-Франківське	40 310	90	55,2	46
Закарпатське	68 435	60	9,1	20
Львівське	36 084	69	9,0	14
По ДКЛГ	594 062	93	22,0	368

рішень владними структурами дозволить підприємцям законно отримувати дозволи на використання лісових ресурсів, – це відзначили 32% опитаних. Однаково важливо для представників малого бізнесу (24,5% опитаних) створення відрегульованого правового механізму участі підприємців у процесах прийняття рішень у сфері лісових відносин та підвищення правової обізнаності підприємців. Найменша кількість підприємців (17,5%) зазначило, що прове-

дення аукціонів забезпечить прозорий доступ до використання лісових ресурсів. Така відповідь пояснюється тим, що багато малих підприємців, які купують деревину для ведення бізнесу різними способами, уникають купівлі її на аукціоні (лише 14% опитаних так отримують деревину). Причинами є можливість:

1) купити деревину дешевше від працівників лісового господарства, які неофіційно її заготовляють, в місцевих жителів та від організованих нелегальних лісозаготівельників (44% опитаних так отримують деревину);
2) продаж деревини великими лотами, які лісогосподарські підприємства виставляють на аукціон. Наприклад, коли один підприємець не має змоги купити мінімальну кількість деревини на аукціоні, він повинен кооперуватися з іншим, для того, щоб отримати цю деревину. Тут можливі також випадки попередньої домовленості з працівниками лісового господарства. Як висновок, – необхідно зробити менші лоти для можливості купівлі малими підприємцями деревини на аукціонах.

В одному із інтерв'ю було сказано, що купувати деревину на аукціоні (фактично деревину, яка лежить на лісосіці), наприклад, 1000 м^3 і протягом року вибирати її – невигідно. Краще почергово купувати її меншими партіями і відразу переробляти. Необхідно пропонувати менші лоти, оскільки підприємці не можуть часто придбати таку велику кількість деревини, особливо в умовах кризи.

Можливі шляхи забезпечення прозорості/доступності малого бізнесу до деревини та інших лісових ресурсів, на думку респондентів подано на рис. 4.15.

Забезпечити прозорий доступ малого бізнесу до деревини та інших лісових ресурсів може менший тиск владних та політичних структур на малий бізнес, менша кількість дозвільних процедур і документів для отримання дозволів на використання лісових ресурсів, досконалі правові норми, а також краще інформаційне забезпечення представників малого бізнесу, органів влади та дозвільних органів для роз'яснення механізмів легального доступу до деревини та інших лісових ресурсів.

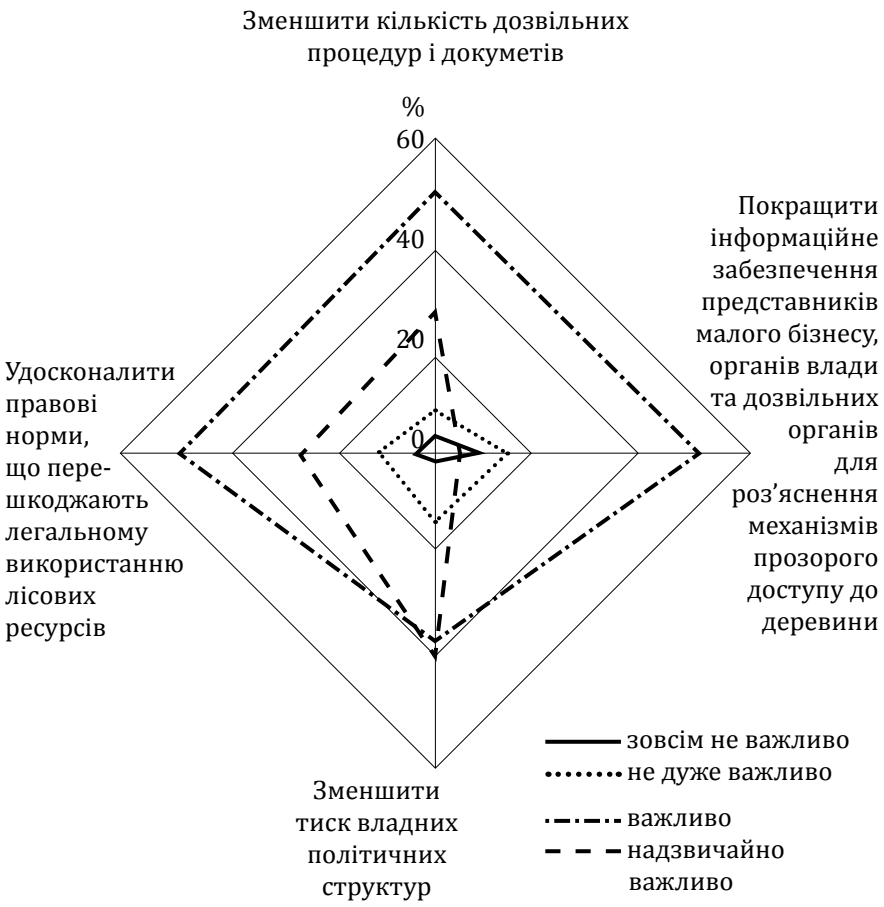

Рис. 4.15. Можливі шляхи забезпечення доступності малого бізнесу до деревини та інших лісових ресурсів

4.4. Доступ лісокористувачів до лісових ресурсів: бачення фахівців лісового господарства

Для забезпечення вільного, рівноправного доступу до лісових ресурсів різних споживачів і населення здійснюються заходи із впровадження в практику «Положення про проведення аукціонів з продажу деревини», зокрема, продаж заготовленої деревини на державному аукціоні [51].

Брати участь у торгах або прямих переговорах з реалізації деревини на корені та продукції лісозаготівель мають право лише ті суб'єкти господарювання, що атестовані на виконання лісозаготівельних робіт, забезпечені необхідною технікою і деревообробним обладнанням та володіють спеціалізованою робочою силою [53]. Суб'єкти господарювання, які не атестовані на виконання лісозаготівельних робіт, мають право лише на придбання продукції лісозаготівель та лісопереробки.

За результатами аудиту ефективності управління лісовими ресурсами Карпатського регіону України, здійсненого Рахунковою палатою України, зроблено висновок, що у разі здійснення заготівлі деревини державними лісогосподарськими підприємствами спрацьовує зворотній зв'язок між вкладеннями держави у створення лісових ресурсів і доходами від рубки стиглого лісу.

Виручка від реалізації зрубаного лісу державними лісогосподарськими підприємствами спрямовується на посадку, догляд, охорону та збереження лісових насаджень. Нині заходи з лісовідновлення тільки на 25% фінансуються з Держбюджету, а 75% покриваються лісогосподарськими підприємства за рахунок власної господарської діяльності. Натомість, відокремлення функції заготівлі деревини від єдиного комплексу ведення лісового господарства, допуск до рубки стиглого лісу тимчасових користувачів є неефективним для держави через відсутність належного зворотного зв'язку між внеском держави у вирощування лісу та прибутками від рубки стиглого лісу, які отримують тимчасові користувачі.

На думку фахівців лісового господарства, тільки постійні лісокористувачі можуть належно вести розробку лісосік з дотриман-

ням екологічних норм і правил, розробляти «невигідні» лісосіки (віддалені від доріг ділянки стиглого лісу, важкодоступні ділянки на крутих схилах тощо), турбуватись про розвиток лісової інфраструктури та нести відповідальність перед населенням за належний стан лісових екосистем.

Єдиним прозорим механізмом реалізації деревини фахівці лісового господарства вбачають аукціони та посилення вимог до експорту лісосировини. Запровадження аукціонів робить більш прозорим процес ціноутворення та забезпечує ринкові умови реалізації продукції лісозаготівлі та деревообробки. Також, на думку фахівців лісового господарства, краще продавати ліс покупцеві, який сам прийде за сировиною (деревиною) на нижній склад та вкладатиме кошти в розробку мережі лісових доріг.

Реалізація необробленої деревини всіма постійними лісокористувачами здійснюється через аукціони з продажу необробленої деревини на біржі. Аукціони з продажу необробленої деревини проводяться один раз у квартал на базі товарних бірж, створених відповідно до Закону України «Про товарну біржу» та Господарського кодексу України, розташованих в обласних центрах. Участь у торгах можуть брати суб'єкти господарської діяльності, котрі займаються переробкою деревини.

За твердженням фахівців лісового господарства, які підтримують ідею аукціонів, останнім часом значно зменшився інтерес до їх проведення, що зумовлено значними лотами продажу деревини та «невідомістю» якісного та товарного стану купленої деревини.

Запровадження процедури видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубний квиток на рубки головного користування) через єдині дозвільні центри спричинює бюрократичні перепони доступу до лісових ресурсів. На думку співробітників лісогосподарських підприємств та фахівців лісового господарства робота дозвільного центру дублює роботу підприємств лісового господарства та призводить до збільшення терміну прийняття рішення про видачу лісорубного квитка заявнику.

Перелік необхідних документів для отримання дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубний квиток та

лісовий квиток), на думку фахівців лісового господарства, є достатньо обґрунтованим та доцільним.

Загалом, процедура видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів має бути простішою, що зумовлює необхідність розробки дієвих заходів із спрощення процедури видачі дозволів лісокористувачам.

Соціологічним анкетним опитуванням щодо стану ведення лісового господарства у досліджуваних пілотних районах та проблем забезпечення прозорого доступу лісокористувачів до лісових ресурсів, були залучені фахівці лісового господарства та співробітники лісогосподарських підприємств, які мають значний стаж роботи в лісовому господарсті та займають відповідні посади та різноманітні рівні управління у сфері лісового господарства: лісники та майстри лісу – 49% від всіх респондентів; лісничі, співробітники і директори лісгоспів та співробітники обласних управлінь лісового господарства – 8%; наукові співробітники лісової галузі – 5%. Незважаючи на конфіденційність соціологічного опитування, 38% респондентів не вказали займаної посади, мотивуючи своє рішення різноманітними вагомими причинами (рис. 4.16) [9, 15].

На запитання: «Яким є стан лісів у Вашій місцевості?» 51,0% респондентів відповіли що добрий (44,5%) та дуже добрий (6,5%), а 41,5% респондентів – поганий (6,0%) та радше поганий, ніж добрий (35,5%). Не дали відповіді на це запитання 7,5% респондентів.

На запитання: «Як Ви оцінюєте назагал обсяг заготівлі деревини у лісах Вашої місцевості?», переважна більшість фахівців схиляються до думки, що обсяг заготівлі деревини у їхній місцевості є оптимальний (достатній) – 60,5%. Надмірними обсягами заготівлі деревини у своїх регіонах вважають 19%, а недостатність заготівель деревини – 18% респондентів. Не дали відповіді на запитання тільки 2,5% опитаних респондентів.

На запитання, якою є частота правопорушень у видачі дозволів на лісокористування, більшість фахівців лісового господарства вважають, що вони практично не зустрічаються (26,0%), або тільки інколи трапляються (37,5%) (рис. 4.17).

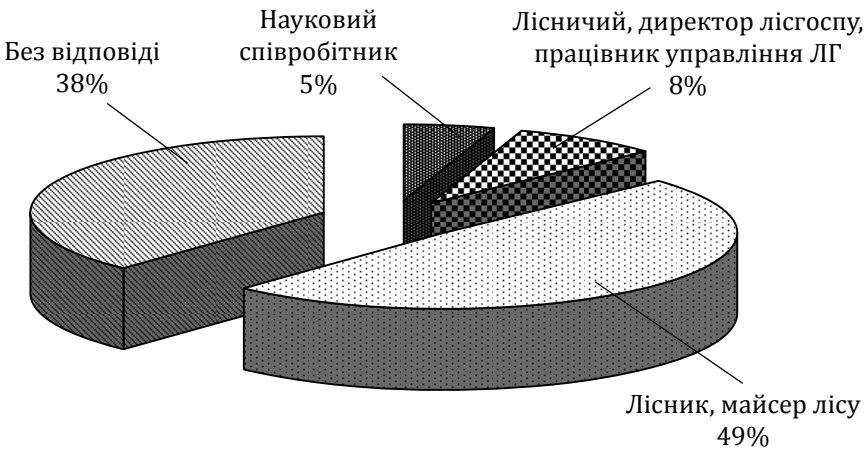

Рис. 4.16. Розподіл респондентів
за рівнями управління в лісовому господарстві

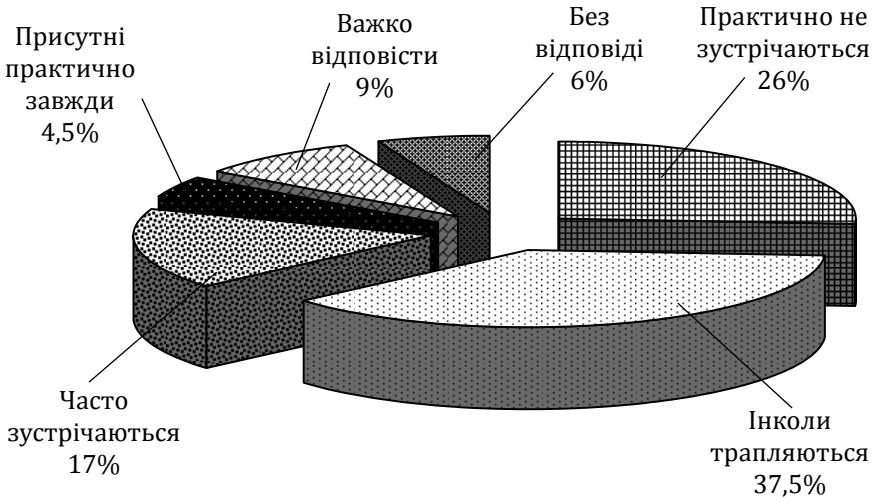

Рис. 4.17. Частота правопорушень
у видачі дозволів на лісокористування

Загалом процес отримання дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів на думку фахівців лісового господарства є досить складний. Простішим є процес отримання дозволів на використання недеревних лісових ресурсів (лісовий квиток), ніж процес отримання дозволів на використання деревини (лісорубний квиток). Загалом, тільки 5,5% респондентів вважають, що законно отримати дозвіл на використання лісових ресурсів практично неможливо (табл. 4.5).

Найбільш простим процес отримання дозволів на використання лісових ресурсів є в Івано-Франківській області, а найбільш складним – в Рівненській області.

Таблиця 4.5

Процес отримання дозволів на використання лісових ресурсів,%

Наскільки простим є процес отримання дозволів на:	З цим не виникає жодних проблем	Законно отримати дозвіл складно, але можливо	Законно отримати дозвіл практично неможливо	Без відповіді
Використання деревини	32,0	47,0	5,5	14,5
Використання недеревних ресурсів лісу	43,0	35,5	5,5	15,5

На запитання: «Наскільки відкритим є процес прийняття рішень на рівні підприємств лісового господарства у Вашій місцевості?» більшість фахівців лісового господарства відповідають, що частково відкритий – 45% респондентів. Відкритим цей процес вважають 37% та закритим – 14% фахівців лісового господарства. Найбільш відкритим процес прийняття рішень в лісовому господарстві у своїй місцевості вважають фахівці Івано-Франківської та Львівської областей, а найбільш закритим – фахівці Рівненської області.

Більшість опитаних респондентів вважають, що українське законодавство у сфері лісового господарства зовсім не відповідає

європейським нормам – 35,5% респондентів. Значна частина опитаних фахівців лісового господарства не може дати відповідь на це запитання – 20,0% і тільки 4,0% фахівців лісового господарства констатують, що українське законодавство у сфері лісового господарства цілком відповідає європейським стандартам (рис. 4.18).

На погляд співробітників лісогосподарських підприємств та науковців, нормативно-правова база лісового господарства в Україні за останні роки загалом змінилась на гірше – 29,0%, або не змінилась зовсім – 25,5% респондентів. Змінила на краще вважають 22,0%, а не можуть відповісти на це запитання, або зовсім не відповіли – 23,5% респондентів.

На думку фахівців лісового господарства та науковців стан лісів та процес доступу до лісових ресурсів є такими [9, 15]:

- стан лісів загалом є добрий (51,0% респондентів), а обсяг заготівлі деревини у лісах є оптимальний (60,5%);
- процес отримання дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів загалом складний (52,5%), а процес прийняття

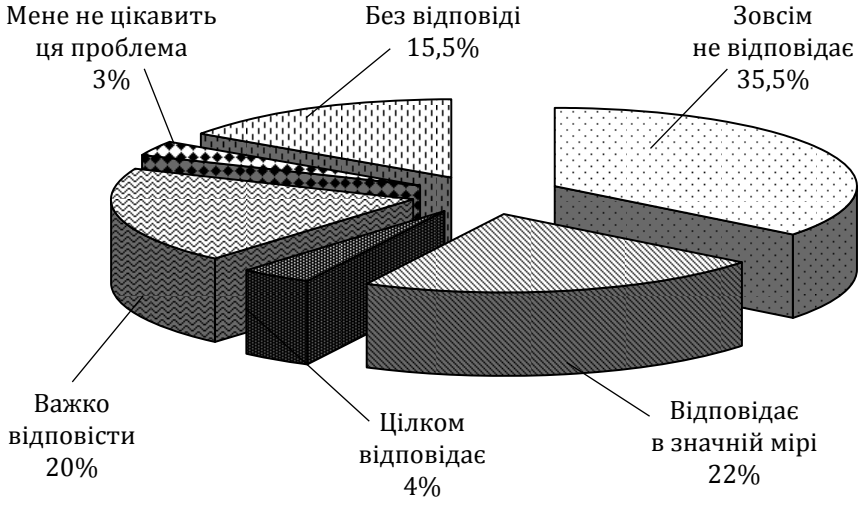

Рис. 4.18. Відповідність українського законодавства у сфері лісового господарства європейським стандартам

рішень на рівні підприємств лісового господарства відкритий тільки частково (45,0%);
- правопорушення у видачі дозволів на лісокористування мають місце (59,0%);
- нормативно-правова база лісового господарства в Україна змінилась на гірше або зовсім не змінилась (51,0% респондентів);
- українське законодавство у сфері лісового господарства загалом не відповідає Європейським стандартам (35,5%);

Таким чином, на підставі проведених досліджень можна зробити такі загальні висновки:
- тільки постійні лісокористувачі можуть належно вести розробку лісосік з дотриманням екологічних норм і правил;
- допуск до заготівлі деревини стиглого лісу тимчасових користувачів є неефективним для держави через відсутність належного зворотного зв'язку між внеском держави у вирощування лісу і прибутками від деревини, які отримують тимчасові користувачі;
- брати участь у торгах або прямих переговорах з реалізації деревини на корені та продукції лісозаготівель мають право лише ті суб'єкти господарювання, що атестовані на виконання лісозаготівельних робіт;
- прозорим механізмом реалізації деревини є аукціони лише у поєднанні з сертифікацією й посиленням вимог до експорту лісосировини;
- запровадження процедури видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів через єдині дозвільні центри є недоцільним;
- процедура видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів повинна бути більш простою, що спричинює до необхідності розробки дієвих заходів із спрощення процедури видачі дозволів;
- нормативно-правова база у сфері лісового господарства потребує значного доопрацювання відповідно до вимог Європейського законодавства.

Розділ 5.

НЕЕФЕКТИВНІ І НЕСТАЛІ МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА НЕЗАКОННІ РУБКИ

5.1. Законодавче регулювання у сфері запобігання незаконним рубкам[2]

Санкт-Петербурзька Декларація ENPI-FLEG (2005), яку активно підтримує і втілює в життя Україна, передбачає вдосконалення системи правозастосування й управління в лісовому секторі, опрацювання стратегії усунення головних причин незаконних рубок, розповсюдження інформації про законність походження лісопродукції через реалізацію застосування лісової сертифікації у все більших масштабах на території України; сприяння передачі технологій і обміну інформацією у сфері боротьби з нелегальними рубками як всередині країни, так і через міжнародні проекти сусіднім країнам [74]. Як відзначається у преамбулі до програми FLEG в Україні, першопричини незаконних рубок досить складні, і, як правило, виходять за рамки лісового сектору. Наводяться спонукальні мотиви цих рубок: бідність населення сільських районів і ведення натурального господарства, потреба в паливі для обігріву і приготування їжі, неучасть зацікавлених сторін в управлінні лісовими ресурсами і недостатня інформованість громадськості, корупція і загальне бездіяльність в системі управління, а також неясності

[2] Співавтор – к. б. н. В. О. Тарасенко.

і протиріччя в політиці чи законодавстві або просто відсутність такої політики чи законодавства, незадовільне виконання чинних законів. Система обліку заготовленої деревини, її транспортування, споживання на внутрішньому ринку і постачання на експорт не відповідає вимогам нормативних правових актів, що регулюють правовідносини у зазначеній сфері діяльності.

Як висновок, декларується думка, що вирішення цих проблем пов'язано зі значними труднощами. Довгостроковому ефективному управлінню та економічному розвитку в лісовій галузі перешкоджають незаконні рубки, розкрадання і контрабанда лісоматеріалів, торгівля незаконно заготовленою деревиною, нечітко прописані закони і невиконання положень лісового законодавства внаслідок корупції. Для досягнення стійких змін у цій сфері потрібні час і значні витрати [74].

За офіційною статистикою проблема незаконних лісозаготівель в Україні не є критичною. За даними Державного комітету лісового господарства обсяг самовільних рубок протягом останніх років становив приблизно 20 тис. кубометрів (0,2% від загального обсягу заготівель) та має тенденцію до зниження [18]. Однак, згідно з оцінками деяких експертів та організацій ця цифра є на порядок вищою.

На думку консультанта Світового банку Михайла Попкова проблема полягає у розбіжностях, спричинених різними підходами до визначення нелегальних рубок. У принципі правопорушеннями треба вважати не лише крадіжки (самовільні рубки в трактуванні пострадянського права), але і порушення принципів ціноутворення й оподаткування, продаж деревини на основі підроблених документів, а також будь-які інші незаконні шляхи постачання лісопродукції, де мають місце шахрайство та хабарництво. Правопорушення існують у сфері вимірювання та визначення сортності лісоматеріалів [99]. Олег Сторчоус (консультант Світового банку), підкреслює, що «правопорушення в лісовому секторі у всіх перед очима і тому викликають широкий резонанс у суспільстві. При цьому, не менш ніж нелегальні рубки громадян хвилюють правопорушення, пов'язані з відчуженням лісових земель та обмеженням доступу в ліс» [99]. Олександр Банчук, який на замовлення Світового банку опрацював

правові колізії у лісовому секторі, зазначає, що лісогосподарські підприємства, котрі знаходяться в сфері управління ДКЛГ, уповноважені одночасно займатися рубкою лісу, прибутковою діяльністю та здійснювати контроль за порушеннями/дотриманням лісового законодавства. Це спричиняє конфлікт інтересів і може ставати причиною високого рівня латентності (прихованості) правопорушень у галузі лісового господарства.

Загалом же, на думку старшого координатора проектів представництва Світового банку в Україні Олексія Слензака: проблема боротьби з правопорушеннями в лісовому секторі має вирішуватись комплексно на засадах різнопланового аналізу ситуації, вдосконалення законодавства, підготовки навчально-методичних матеріалів, організації та проведення учбових поїздок фахівців, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення обліку й контролю за рухом лісопродукції, вивчення громадської думки, поширення інформації та знань [99].

Проблеми боротьби з незаконними рубками в Україні різнопланові. Серед них виділяються такі основні: відсутність єдиного інтегрованого у структуру національної лісової політики плану дій при низькому рівні міжвідомчої взаємодії, представники органів державної влади, громадських організацій і бізнесу не мають єдиного бачення проблеми, діють розрізнено й непродуктивно. Недостатня увага приділяється забезпеченню можливості легального використання лісів місцевим населенням і малим бізнесом, що призводить до росту кількості правопорушень і соціальної деградації сільських районів з високою лісистістю.

У законодавчому плані упередження незаконних рубок є також певні прогалини. Поняття «незаконні рубки» і «незаконно заготовлена деревина» в Україні законодавчо не визначено, їх трактують по-різному. Аналіз причин виникнення незаконних рубок показав, що у плані правових аспектів існує комплекс чинників, які необхідно подолати, щоби зменшити та й зрештою припинити незаконні рубки. Серед них зазначимо такі:

– недосконале лісове законодавство;
– неналежне знання законів населенням;

– недостатність фінансування лісового сектору;
– корупція; недостатній моніторинг лісових ресурсів;
– нерозмежованість повноважень та компетенцій між відомствами;
– відсутність національних критеріїв та індикаторів сталого лісового господарства;
– неузгодженість лісового, кримінального, адміністративного та митного законодавства;
– недієвість системи штрафних санкцій за порушення у сфері лісового господарства.

Основні види незаконних рубок в Україні, згідно з матеріалами огляду «Незаконні рубки в Україні. А. Збір даних» Регіонального екологічного центру Центральної та Східної Європи [43], трактуються як:

– рубки без відповідних дозволів;
– неправдиве декларування об'ємів та вартості заготовленої деревини;
– рубки за межами лісосіки;
– отримання дозволів на рубки з використанням корупційних схем;
– безпідставні санітарні рубки;
– незаконне захоплення лісових земель для будівництва або видобутку корисних копалин з подальшим вирубуванням дерев.

Зрозуміло, що правові основи визначення незаконних рубок є вирішальними при викоріненні зловживань при вирубуванні, заготівлі і переробці та продажу деревини.

До категорії незаконної рубки часто відносять вісім категорій дій, не передбачених законом:

– крадіжка деревини;
– недозволений лісоповал;
– недотримання встановлених для вирубки лісу правил;
– недотримання встановлених правил продажі пиломатеріалів або видачі концесій;
– маніпулювання технічними даними деревини;
– ухилення від податків і зборів;

– недотримання правил перевезення або експортування деревини;
– порушення трудового законодавства.

Найбільшою небезпекою для лісу, лісового господарства й суспільства є лісопорушення, спрямовані на одержання особистого або корпоративного прибутку за рахунок державного лісу. Водночас у законодавстві України відсутня градація покарань залежно від мотивів, що спонукали до їх скоєння Перевірки лісопідприємств спрямовані лише на виявлення все більшої кількості порушень і стягнення більших розмірів штрафів. До цього змушують правила бюджетного законодавства.

Лісове законодавство багатьох зарубіжних країн визначає юридичну відповідальність за певні неправомірні дії лісокористувачів. Забезпечення кримінально-правової охорони лісів у законодавстві зарубіжжя нерідко здійснюється поза кодифікованими нормативними актами – у відповідних нормах природоохоронного законодавства [71]. У державах, які в минулому входили до складу СРСР, питання кримінально-правової охорони лісу розглядаються у традиційному ракурсі: ліс розглядається не як майно, а як природний ресурс. Ознаки деяких злочинів проти лісу або збігаються з тими, які описано у відповідних статтях Особливої частини Кримінального кодексу України, або дуже близькі до них.

Українське законодавство передбачає кримінальну, адміністративну, цивільну і дисциплінарну відповідальність за різні види незаконної діяльності, що об'єднані терміном «незаконні рубки».

Стаття 246 Кримінального кодексу України містить опис лише основного складу незаконної рубки лісу, не вказуючи жодних кваліфікаційних ознак цього злочину, хоча альтернативна санкція називає чотири основних покарання: штраф, арешт, обмеження й позбавлення волі.

Посягання на ліс як природний об'єкт характеризується конкретними типовими проявами протиправного впливу на його компоненти, а тому він може бути здійснений саме шляхом знищення останніх або шляхом незаконної рубки дерев, чагарників. Вартим уваги є досвід встановлення кримінальної відповідальності за

такі «супутні» щодо незаконної рубки лісу дії, як придбання, приховування, продаж або перевезення незаконно здобутого іншою особою лісоматеріалу [71].

Для подальшого обмеження обсягів незаконних рубок необхідно здійснити низку кроків. Серед правових аспектів упередження незаконних рубок важливим, насамперед, є їх визначення. Пропонуємо запровадити таке їх формулювання, яке доцільно внести до «Лісового кодексу» та «Кодексу України про адміністративні правопорушення» [15, 107].

Незаконна (нелегальна) рубка – рубка, здійснена громадянами чи підприємствами без дозвільних документів, або з недотриманням встановлених для вирубки деревини чинних правил, або з маніпулюванням обсягів заготівлі чи технічних даних деревини, або з ухиленням від податків і зборів за продукцію, або з недотриманням встановлених правил продажу пиломатеріалів або видачі концесій [111].

Нелегальна лісозаготівля розглядається як заготівля деревини, що здійснюється без наявності офіційних дозвільних документів згідно чинного законодавства чи за їх наявності, але не у відведеному місці, або рубання більшої кількості, ніж дозволено дерев, а також рубання дерев не тих порід, які вказані у дозвільних документах (згідно з чинним Кримінальним кодексом України), або з недотриманням встановлених для вирубки деревини чинних правил, або після встановлених у дозвільних документах термінів рубки, або після винесення рішення про припинення, обмеження або припинення діяльності лісокористувача або права користування лісовою ділянкою.

Нелегальна деревина – деревина, яка заготовлена або добута шляхом крадіжки, недозволеного лісоповалу, незаконного рубання або перевезена, перероблена, куплена або продана з порушенням або в обхід державних норм і правил [107].

Розмежування і точне трактування цих трьох понять (незаконна рубка, нелегальна лісозаготівля і нелегальна деревина) створює передумови для законодавчих основ боротьби із незаконними рубками.

Організаційні й правові заходи з ведення лісового господарства, які можуть зменшити обсяг незаконних рубок бачаться, передусім, у екологізації методів і технологій ведення лісогосподарських операцій, посиленні контролю за станом лісів і лісогосподарською діяльністю, посиленні відповідальності за порушення лісового законодавства. Необхідні зміни до Лісового Кодексу, Концепції реформування й розвитку лісового господарства, внесення окремих положень до нових правил, як стосуються ведення лісового господарства, положень і нормативів.

Заходи Держкомлісгоспу України (в даний час Державне агентство лісових ресурсів) зводилися до апробованих методів боротьби з незаконними рубками: формування прозорого ринку деревини і перехід до аукціонної, біржової торгівлі; запобігання тіньовому обігу лісопродукції шляхом уведення сертифікату походження деревини як обов'язкового документу при здійсненні експортних операцій; створення комісій з контролю за зовнішньоекономічною діяльністю підприємств на обласному рівні, а також проведення сертифікації лісів. Ці заходи значно зменшили обсяг незаконних рубок.

Варто продовжити роботу щодо вдосконалення системи правозастосування та управління в лісовому секторі, одному з пріоритетних напрямів реформи системи державного управління, переглянути і зміцнити нормативну базу, лісові правовідносини, сприяти створенню прозорої та справедливої системи розподілу лісових ресурсів з урахуванням соціальних потреб місцевого населення, розглянути та затвердити План дій щодо запобігання незаконних рубок деревини та її нелегального обігу. Необхідно внести в установленому порядку в нормативно – правові акти доповнення та зміни, що запобігають незаконному обігу і постачанню на експорт незаконно заготовленої деревини, а у сфері міжнародної торгівлі лісовою продукцією керуватися прийнятими в міжнародній практиці нормами та правилами.

5.2. Причини неефективних і несталих методів ведення лісового господарства

Для забезпечення сталого розвитку держави та підтримання здорового природного середовища винятково важливу роль відіграють лісові екосистеми, які розглядаються як основа збереження природних ландшафтів та біорізноманіття. Зважаючи на це, особливо актуальним питанням сьогодення є виявлення основних причин неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель, особливо в лісистих регіонах країни – Карпатах та Поліссі. Вони потребують значних наукових і практичних досліджень та системного аналізу [111].

Зупинимось на аналізі досліджень, проведених у межах програми ENPI-FLEG. Найбільш вагомими загрозами для стану лісів на думку фахівців лісового господарства є (табл. 5.1):

– недосконала законодавча база (61,5% респондентів);
– самовільне вирубування лісів місцевими мешканцями (57,0%);
– передача лісу в оренду тимчасовим лісокористувачам (55,0%);
– низька екологічна культура мешканців (54,0% респондентів).

Найбільш вагомою загрозою для стану лісів, на думку мешканців місцевих громад, є самовільне вирубування лісів самими місцевими мешканцями – 54,0% опитаних респондентів. Значними загрозами для стану лісів громадськість також вважає і корупційні схеми заготівлі деревини (50% респондентів) та зловживання при експлуатаціїї лісових ресурсів з боку бізнесових структур (47,5% респондентів).

Подібні висновки отримані при опитуванні сільських жителів, проведеному в Сколівському (Львівська обл.), Тячівському (Закарпатська обл.) та Борогодчанському (Івано-Франківська обл.) районах консультантом Світового банку, доктором соціологічних наук Олександром Стегнієм. За останні п'ять років, на думку понад половини респондентів, обсяг рубок лісу за місцем їхнього постійного проживання збільшився, понад чверть учасників опитування вказали на відсутність змін, а майже кожен десятий зазначив його

Таблиця 5.1

Найвагоміші загрози для стану лісів,%

Загрози для стану лісів	Не становить загрози та радше не становить загрози, ніж є загрозою	Становить загрозу та становить значну загрозу
Зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку органів місцевої влади	69,5	26,5
Відвідування лісу рекреантами	65,5	30,0
Нераціональна діяльність лісогосподарських підприємств	59,0	35,5
Зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку бізнесових структур	46,0	46,5
Погана охорона лісу	44,0	48,0
Низька екологічна культура мешканців	40,0	54,0
Передача лісу в оренду тимчасовим лісокоричстувачам	36,0	55,0
Самовільне вирубування лісів місцевими жителями	38,5	57,0
Недосконала законодавча база	28,0	61,5

зменшення [93]. На важливості проблеми правозастосування у лісовому секторі області найбільше наголошують представники громадських екологічних організацій, тоді як на неважливість цієї проблеми вказують більшість представників промислово-лісового сектору і бізнесу.

Опитані підприємці, які провадять свій бізнес у секторі лісового господарства та лісопереробної галузі, вважають, що незаконні рубки деревини є однією з найважливіших причин еколого-економічних проблем у їхній місцевості – 70,0% опитаних респондентів.

Основними чинниками, які впливають на правопорушення в лісовому господарстві, співробітники лісогосподарських підприємств називають (табл. 5.2):

– високий рівень безробіття (70,5% респондентів);
– недостатнє фінансування лісогосподарських підприємств (69,0%);

Таблиця 5.2

Чинники, які впливають на правопорушення в лісовому секторі,%

Чинники правопорушень у лісовому господарстві	Зовсім не впливає та частково впливає	Істотно впливає та впливає вирішальним чином
Недостатній контроль з боку лісової охорони	59,0	33,0
Бюрократичні ускладнення громадян до законного користування лісом	53,0	35,5
Висока складність отримання дозволу на лісокористування	52,5	34,0
Нагальна потреба в дровах	51,5	41,5
Відсутність ефективних штрафних санкцій	48,5	39,5
Недосконалість лісового законодавства	39,5	47,5
Існування тіньової економіки	33,0	49,5
Бажання отримати високі прибутки бізнесовими структурами	32,0	54,5
Бідність населення	32,5	60,0
Бажання отримати додатковий дохід населенням	31,0	60,0
Низька зарплата працівників лісового господарства	22,5	68,0
Недостатнє фінансування лісогосподарських підприємств	24,0	69,0
Високий рівень безробіття	22,0	70,5

– низька зарплатня працівників лісового господарства (68,0%);
– бажання отримати додатковий дохід місцевим населенням (60,0%);
– бідність населення (60,0%);
– бажання отримати високі прибутки бізнесовими структурами (54,5%).

Основними чинниками, які істотно спричинюють незаконні рубки деревини місцевим населенням, фахівці лісового господарства вважають (табл. 5.3):

Таблиця 5.3

Чинники, які спричиняють незаконні рубки лісу місцевим населенням, %

Чинники, які спричинюють незаконні рубання лісу населенням	Зовсім не спричиняє	Незначно спричиняє	Істотно спричиняє
Недостатній контроль за здійсненням незаконних рубок	27,5	33,0	29,5
Висока ціна енергоносіїв	20,0	38,0	30,0
Ставлення до лісу як до своєї власності	18,5	31,5	30,5
Відсутність ефективних штрафних санкцій	21,5	35,5	31,0
Недосконале лісове законодавство	18,5	34,5	31,5
Наявність в економіці тіньового сектору	18,5	26,5	35,0
Висока прибутковість незаконних рубок	14,5	29,5	39,0
Стійкий попит на деревину	16,5	33,5	40,0
Недостатні заходи боротьби з контрабандою та корупцією	14,5	31,0	40,5
Низька правова культура населення	12,5	33,5	44,0
Функціонування нелегальних приватних пилорам	10,5	25,0	53,5
Низький рівень соціального забезпечення населення	5,5	21,5	61,0
Високий рівень безробіття	5,0	19,5	62,0

– високий рівень безробіття (62,0% респондентів);
– низький рівень соціального забезпечення населення (61,0%);
– функціонування нелегальних приватних пилорам (53,3%);
– низька правова культура населення (44,0%);
– недостатні заходи боротьби з контрабандою та корупцією (40,5%);
– стійкий попит на деревину (40,0%);
– висока прибутковість незаконних рубок (39,0%).

Найбільш вагомими чинниками, які спонукають підприємців до використання деревини нелегального походження в бізнесі, є (табл. 5.4):

– різниця в цінах на деревину легального та нелегального походження (55,5% респондентів);

Таблиця 5.4

Чинники, які спонукають до використання деревини нелегального походження в бізнесі, %

Чинники	Важко відповісти	Не спонукають	Спонукають
Значний попит на деревину	3,5	82,5	14,0
Значна кількість пропозицій деревини нелегального походження	3,5	81,0	15,5
Відсутність ефективних штрафних санкцій	3,5	80,5	16,0
Недостатній контроль за здійсненням рубань на місцях	4,0	77,5	18,5
Наявність тіньового сектору в економіці	3,5	65,5	31,0
Достатньо простий спосіб отримання деревини	3,5	60,0	36,5
Різниця в цінах на деревину легального і нелегального походження	4,5	40,0	55,5

– достатньо простий спосіб отримання деревини (36,5%);
– наявність тіньового сектору в економіці (31,0% респондентів).

На думку фахівців лісового господарства та науковців, найбільш значиму шкоду лісовим екосистемам наносять такі види господарської діяльності (табл. 5.5):

– суцільні рубки лісу на великих ділянках (43,5% респондентів);
– надмірне зрідження деревостанів, вирубування кращих дерев (48,0%);
– рубки дерев поблизу річок (49,0%);
– пошкодження грунту при трелюванні деревини тракторами (50,0%);
– самовільні рубки лісу (50,5%);
– вирубування деревини на ерозійно небезпечних ділянках (60,5%).

Таблиця 5.5

Значимість шкоди для лісових екосистем,%

Чинники	Не має шкоди	Незначна шкода	Значна шкода
Високий рівень використання ручної праці	41,0	33,5	18,0
Недостатня увага до охорони різноманіття флори і фауни	18,5	37,5	33,5
Недостатній контроль за санітарними станом лісів	10,5	44,5	38,5
Суцільні рубки лісу на великих ділянках	11,0	35,5	43,5
Надмірне зрідження лісу постійним вирубуванням кращих дерев	8,0	35,0	48,0
Рубки лісу поблизу річок	10,0	31,0	49,0
Пошкодження грунту при трелюванні деревини тракторами	13,0	31,0	50,0
Самовільні рубки лісу	10,0	31,0	50,5
Рубки лісу на ерозійно небезпечних ділянках	7,5	21,5	60,5

Натомість, високий рівень використання ручної праці є найменш вагомим чинником, що наносить шкоду для лісового господарства країни.

Доцільними змінами у нинішній практиці ведення лісового господарства фахівці та науковці вважають надання більших прав лісничим у веденні лісогосподарських заходів та робіт у лісовому фонді своїх лісництв. Одночасно посилення роботи лісової охорони та контролюючих органів призвело б до зменшення кількості випадків та обсягів незаконних рубок лісу, і мешканцями лісозалежних громад, і самими лісогосподарськими підприємствами (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Зміни у практиці ведення лісового господарства

Що варто змінити у нинішній практиці ведення лісового господарства?	Без відповіді	Ні	Так
Існуючі правові норми слід зробити більш ліберальними, послабити каральні санкції	8,5	79,5	12,0
Посилити втручання громадських екологічних організацій у проблеми ведення лісового господарства	8,5	74,5	17,0
Активізувати зусилля місцевих громад на захист своїх законних інтересів	8,0	73,0	19,0
Існуючі правові норми варто б зробити більш жорсткими	9,0	67,5	23,5
Обмежити втручання громадських екологічних організацій у проблеми ведення лісового господарства	8,5	61,0	30,5
Змінити структуру управління лісовим господарством	8,5	60,5	31,0
Посилити роботу лісової охорони та контролюючих органів	8,5	52,5	39,0
Надати більше прав лісничим у веденні лісового господарства	8,0	46,0	46,0

Не варто, на думку фахівців та науковців, у практиці ведення лісового господарства робити більш ліберальними існуючі правові норми та послаблювати каральні санкції проти порушників лісового законодарства. Значна частина фахівців лісового господарства та науковців (60,5% респондентів), вважають, що не є актуальним питання зміни існуючої структури управління лісовим господарством країни. Отже, проведені дослідження дозволяють зробити такі висновки [111]:

- основними загрозами для стану лісів, на думку фахівців лісового господарства, насамперед, є недосконала законодавча база та самовільні рубки лісів місцевими жителями;
- значними загрозами для стану лісів мешканці лісозалежних громад вважають самовільні рубки лісів самими мешканцями, корупційні схеми заготівлі деревини та зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку бізнесових структур;
- основними чинниками, які впливають на правопорушення в лісовому господарстві, співробітники лісогосподарських підприємств насамперед називають високий рівень безробіття населення лісозалежних громад та недостатнє фінансування самих лісогосподарських підприємств;
- основними чинниками, які істотно спричиняють незаконні рубки деревини мешканцями лісозалежних громад, фахівці лісового господарства вважають високий рівень безробіття та низький рівень соціального забезпечення населення, а також функціонування значної кількості нелегальних приватних пилорам;
- найвагомішими чинниками, які спонукають підприємців до використання деревини нелегального походження в бізнесі, насамперед, є різниця в цінах на деревину легального та нелегального походження, а також достатньо простий спосіб отримання деревини;
- найбільшу шкоду лісовим екосистемам наносять роботи із вирубування дерев на ерозійно небезпечних ділянках, трелювання зрубаної деревини тракторами, а також самовільні рубки лісу місцевими мешканцями;

– доцільними змінами у нинішній практиці ведення лісового господарства є надання більших прав та повноважень лісничим у веденні лісогосподарських заходів.

Для ефективного управління лісовим господарством країни та функціонування лісогосподарських підприємств фахівці лісового господарства та науковці вважають за доцільне збереження за Державним комітетом лісового господарства України статусу, який був до 2010 року.

Цілком закономірним на часі є продовження реформування галузі, яке тепер здійснюється. Загалом існуючу систему ведення лісового господарства, лісозаготівель і реалізації деревини у адміністративному районі свого проживання учасники опитування, проведеного у Сколівському (Львівська обл.), Тячівському (Закарпатська обл.) та Борогодчанському (Івано-Франківська обл.) районах оцінюють доволі негативно. Зокрема, більш ніж третина респондентів вважає, що система має низку серйозних недоліків, які слід усунути. Приблизно така ж кількість учасників опитування вважає, що система загалом погано працює і вимагає серйозних змін. Серед трьох адміністративних районів, де проходило опитування, найбільш позитивно оцінюють наявну систему господарювання у лісовому секторі мешканці Богородчанського району, а найгірше – жителі Сколівського [93]. Заслуговує також окремої уваги перевага кількості прихильників посилення повноважень лісової охорони шляхом внесення відповідних змін до законодавства над тими, хто підтримує ідею створення окремої служби контролю за лісниками, позбавивши їх повноважень охорони лісу.

Проведені нами соціологічні дослідження, круглі столи та семінари у рамках Програми ENPI-FLEG у Косові, Старому Самборі, Хусті, Березному і Львові [15] дозволили окреслити, крім наведених, такі основні причини неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель:

– недостатня пристосованість лісових відносин в країні до ринкової економіки;
– недотримання природоохоронного та лісового законодавства учасниками лісових відносин;

- ускладненість процедур доступу до лісових ресурсів;
- обмеженість прав та повноважень лісової охорони;
- недостатнє фінансування лісогосподарських підприємств;
- відсутність сертифікації лісів на значних територіях;
- відсутність єдиної системи електронного обліку деревини;
- наявність корупційних схем заготівлі лісу та продажу незаконно добутої деревини;
- ведення лісогосподарських заходів на принципах не наближеного до природи лісівництва та на не типологічній основі;
- самовільні рубки деревини місцевими мешканцями;
- функціонування значної кількості нелегальних приватних пилорам;
- високий рівень безробіття та низький рівень соціального забезпечення населення лісозалежних громад;
- низька екологічна культура мешканців;
- відсутність стратегічних планів розвитку лісозалежних громад;
- недостатня співпраця органів влади, правоохоронних органів, лісогосподарських підприємств та громад у запобіганні незаконних рубок лісу тощо.

Таким чином, маємо низку проведених досліджень щодо проблем ведення лісового господарства, доступу громад до лісових ресурсів, обсягів незаконних лісозаготівель у найбільш лісистих регіонах України. Зокрема, експертами Центру «SOCIS» під керівництвом виконавчого директора Центру, доктора соціологічних наук Олександра Стегнія проведено опитування представників лісового сектора, державної екологічної інспекції, чиновників, активістів екологічних громадських організацій, підприємців та інтелектуальної еліти Івано-Франківщини [92]. Здійснено аналіз лісового та суміжного законодавства «Корупційні ризики та недоліки законодавчого регулювання лісового господарства України», підготовлений Центром політико-правових реформ під керівництвом Олександра Банчука [1] та аналіз публікацій ЗМІ за 2009 рік «Проблеми лісу очима журналістів», які стосуються тематики програми ENPI-FLEG [33]. Результати цих досліджень та інші питання щодо впровадження програми обговорювалися на робочій зустрічі

з керівництвом Держкомлісгоспу України за участі представників НУО та ЗМІ [31] та на семінарі в Івано-Франківську [72].

На підставі цих досліджень можна дійти висновку про необхідність комплексної імплементації європейського законодавства у сфері лісового господарства і сталого лісокористування, зокрема впровадження рекомендацій програми ENPI-FLEG щодо законодавчих змін, введення більш суворих норм кримінальної та адміністративної відповідальності для порушників лісового законодавства, розширення прав місцевих територіальних громад у сфері прийняття рішень щодо місцевого лісокористування, посилення повноважень лісової охорони шляхом внесення відповідних змін до законодавства, взаємної поінформованості всіх зацікавлених сторін, гласність і громадське обговорення проблем правозастосування та охорони лісу. Необхідне удосконалення лісової політики та системна реорганізація всього лісового сектору на засадах сталого розвитку і впровадження системи наближеного до природи лісівництва.

5.3. Незаконні рубки деревини в лісах Карпат і Західного Полісся та заходи щодо їх запобігання

Про збереження лісових масивів України як гостру екологічну проблему сучасності та стан управління лісогосподарським комплексом держави існують різні думки представників влади, правозахисних екологічних організацій, бізнес-структур, правоохоронних та природоохоронних органів і пересічних громадян. Назагал вони солідарні в тому, що за двадцять років незалежності так і не вдалося подолати низку проблем у лісовому секторі, до яких треба віднести: значний обсяг незаконних вирубок лісів, зменшення запасу лісів у стиглих та перестійних лісах, необхідність впровадження чіткої інвентаризації лісів, неможливість державних органів повністю контролювати ситуацію (частина лісів перебуває поза сферою державного контролю) тощо. В основі

цих недоліків – законодавчі, економічні, корупційні та ментальні перешкоди [37, 38, 50, 81, 82].

Значні обсяги незаконних рубок в країні, особливо в лісових масивах Карпат та Полісся, було зареєстровано з початку 1990-их років. Найбільшу кількість злочинів щодо незаконної заготівлі деревини спостережено в районах з найбільшим рівнем лісистості: Львівській (724 злочини в період 2002–2009 рр.), Закарпатській (695) та Івано-Франківській (425) областях [97].

Такі незаконні рубки з'явились під час економічної кризи, коли економіка віддалених регіонів була практично зруйнована, а також через появу нових ринкових умов, в які були поставлені деревообробні та торгівельні підприємства. Проблеми, пов'язані з незаконними лісозаготівлями, тіньовим обігом лісопродукції й корупцією в лісовому секторі, характерні для багатьох країн світу. Тому на початку третього тисячоліття на міжнародному рівні було ініційовано рух із удосконалення правозастосування та управління в лісовому секторі і боротьби з незаконними рубками.

Експерти Всесвітнього банку, МСОП і WWF, у тісному контакті з українськими фахівцями, що представляють Держкомлісгосп й інші зацікавлені організації, підготували Робочий план виконання Програми в Україні [63, 65]. У рамках цієї Програми актуальним питанням є розробка дієвих заходів із запобігання незаконних рубок деревини в лісових насадженнях України, а також обґрунтування заходів щодо їх упередження, яке повинно базуватися на дослідженнях обсягів незаконних рубок лісу та основних причин, що їх породжують.

Вичерпна інформація щодо незаконних (самовільних) рубок лісу у виданнях Державного комітету статистики України та виданнях обласних Головних управлінь статистики країни не наводиться. Загалом, інформацію щодо незаконних рубок лісу можна отримати з таких джерел: звітів Державного агенства лісових ресурсів; звітів обласних управлінь лісового та мисливського господарства, обласних управлінь лісогосподарських комунальних підприємств та інших лісокористувачів; наукових видань науково-дослідних інститутів та освітніх установ; звітів міжнародних проектів та грантів; електронних інтернет-ресурсів.

За даними Державного комітету лісового господарства України, самовільні рубки в лісових масивах Держкомлісгоспу станом на 2008 рік склали 20,1 тис. м^3 та зменшились в порівнянні з 2003 роком в 2,0 рази. У 2008 році кількість лісопорушень зменшилась в порівнянні з 2003 роком в 1,5 разу (табл. 5.7) [35].

Таблиця 5.7

Динаміка лісопорушень, скоєних у лісових масивах Держкомлісгоспу

Роки	Кількість випадків лісопорушень, тис. шт.	Обсяг лісопорушень, тис. м^3
2003	15,5	40,2
2004	14,7	30,4
2005	12,9	28,0
2006	13,8	24,7
2007	12,1	17,9
2008	10,2	20,1

Загалом, згідно з офіційною статистикою, в останні роки відмічається тенденція поступового зменшення як кількості випадків лісопорушень, так і обсягів самовільних рубок лісу в лісових масивах Державного агентства лісових ресурсів.

У лісах Держкомлісгоспу, самовільні рубки деревини в 2007 році загалом склали – в лісових масивах Карпат – 7455 м^3, в лісах Полісся – 4631 м^3. Загальна сума завданих збитків від самовільних рубань у лісових масивах Держкомлісгоспу в Карпатах склала 3688,2 тис. грн, а на Поліссі – 1814,6 тис. грн (табл. 5.8).

Найбільший обсяг незаконних рубок деревини характерний для Закарпатської, Львівської, Рівненської та Івано-Франківської областей.

Загалом інформаційні дані щодо незаконних рубок за дослідженнями різних інституцій значно різняться. Так, за даними Державного комітету лісового господарства України обсяг незаконних лісозаготівель у Карпатах у лісах Держкомлісгоспу складає

Таблиця 5.8

Самовільні рубки в лісових масивах Держкомлісгоспу в 2007 році

Адміністративні області України	Обсяг самовільних рубок, м³	Завдані збитки, тис. грн
Карпати		
Закарпатська	3436	1754,4
Івано-Франківська	1085	635,7
Львівська	2140	925,1
Чернівецька	794	373,0
Полісся		
Волинська	830	301,6
Житомирська	862	405,1
Київська	606	295,1
Рівненська	2034	711,4
Чернігівська	299	101,4
Загалом по Україні	17900	8317,7

0,01 млн м³, за дослідженнями проведеними Світовим банком – 0,25–0,30 млн м³, а за оцінкою експертів швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства в Закарпатті «FORZA» – 1,00–1,25 млн м³ (табл. 5.9) [25].

Таблиця 5.9

Щорічні обсяги незаконних (самовільних) рубок лісу в Карпатах

Джерело інформації	Обсяг незаконних рубок, млн м³
Державний комітет лісового господарства	0,01
Світовий банк	0,25–0,30
Швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства в Закарпатті «FORZA»	1,00–1,25

У рамках Програми ENPI-FLEG на пілотних територіях, які відзначаються високою лісистістю та в яких лісове господарство займає провідне місце в економіці регіону (Старосамбірський район Львівської області, Косівський район Івано-Франківської області, Хустський район Закарпатської області, Березнівський район Рівненської області), проведені дослідження та проаналізована динаміка обсягів незаконних рубок лісу.

За даними лісової інспекції Львівського обласного управління лісового та мисливського господарства у 2010 році в лісах Львівської області зафіксовано 7927 м^3 незаконних рубок лісу на загальну суму завданої шкоди – 17664638 грн. На територіях природно-заповідного фонду області незаконні рубання виявлені в обсязі 1762 м^3, а сума завданої шкоди становить 2970000 грн [15].

За обсягами незаконно заготовленої деревини та завданими збитками у Старосамбірському районі Львівської області найбільш помітним став період 2003–2006 років. Найбільшими збитками характеризується 2004 рік – 504 тис. грн, з обсягом деревини 989 м^3. Основними чинниками, що посприяли зменшенню обсягів незаконних рубок в останні роки у ДП «Старосамбірське ЛМГ» стало запровадження процедури видачі сертифікату про походження деревини, тісніша співпраця лісової охорони з правоохоронними органами та проведення роз'яснювальних бесід серед місцевого населення.

У лісових масивах ДП «Кутський лісгосп» та РП «Райагроліс» Косівського району Івано-Франківської області в 2005 році обсяг незаконних рубок лісу, на які складені протоколи про лісопорушення лісовою охороною, склав 338 м^3 на загальну суму завданих збитків 259,0 тис. грн, а в 2010 році – 144 м^3 із завданими збитками на суму 374,0 тис. грн (табл. 5.10) [8, 42].

З 2006 по 2010 роки спостерігається тенденція до зменшення обсягу самовільних рубок лісу. Позапланові перевірки стану ведення лісового господарства Косівського РП «Райагроліс», здійснені відділом екологічного контролю біоресурсів та природно-заповідного фонду Державної екологічної інспекції в Івано-Франківській області виявили незаконну рубку 41 м^3 деревини, за що нараховано завда-

Таблиця 5.10

Незаконні рубки лісу на території ДП «Кутський лісгосп» та РП «Райагроліс» Косівського району

Рік	Кількість складених протоколів, шт.	Обсяг незаконних рубок лісу, м^3	Завдані збитки, тис. грн
2005	130	338	259,0
2006	227	717	389,8
2007	69	681	363,9
2008	63	318	272,6
2009	76	310	679,6
2010	39	144	374,0

них довкіллю збитків на суму 153 тис. грн, а за незаконну рубку 339,9 м^3 деревини, нараховано 1043,5 тис. грн завданих довкіллю збитків [8, 22, 42, 64]. Щоправда, у даному інформаційному повідомленні із посиланням «за матеріалами прес-служби Мінприроди» не розмежовано чітко два види порушення – незаконно здійснена рубка сторонніми лісопорушниками і невідповідно здійснена рубка самим підприємством – РП «Райагроліс».

У Хустському районі Закарпатської області найбільші обсяги незаконних рубок зареєстровано наприкінці 1990-х початку 2000-х років. Так, аналіз даних ДП «Хустське ЛДГ» показує, що «піковими» були саме ці роки: 1999 рік – 1096 м^3 незаконнозрубаної деревини / 480,1 тис. грн завданих збитків, 2000 рік – 1017 м^3 / 402,5 тис. грн, 2001рік – 819 м^3 / 426,6 тис. грн завданих збитків.

У наступні роки обсяги незаконних рубок поступово зменшувались і лише у кризовий 2009 рік дещо зросли (обсяги завданих ними збитків становили 170,1 тис. грн проти 80,1 тис. грн у 2008 році). У 2010 році обсяги збитків незаконних рубок лісу знову знизились – до 94,8 тис грн. Зауважимо, що кількість ви-

явлених випадків незаконних рубок систематично знижується за період, починаючи з 1998 року – 380 випадків і аж до 14 випадків у 2010 році.

За повідомленням газети «Зелений світ», інспектори Державної екологічної інспекції у Закарпатській області на території ДП «Хустське ЛДГ», ДП «Загатянське ЛГ» та Карпатського біосферного заповідника виявили численні порушення вимог природоохоронного законодавства [103]. Зокрема, було виявлено незаконне вирубування дерев на лісосіках, незадовільне очищення місць рубок від порубкових залишків, пошкодження дерев тощо.

За повідомленням прес-служби Міністерства охорони навколишнього природного середовища, за результатами проведених перевірок до адміністративної відповідальності притягнуто 41 особу на загальну суму штрафів 3230 тис. грн, зокрема в ДП «Хустське ЛДГ» – 23 особи на суму штрафів 1955 тис. грн, ДП «Загатянське ЛГ» – 8 осіб на суму штрафів 748 тис. грн, у Карпатському біосферному заповіднику – 10 осіб на суму штрафів 527 тис. грн. За підрахунками фахівців Закарпатської обласної екологічної інспекції, шкода завдана природним ресурсам становить 29107 тис. грн (ДП «Хустське ЛДГ» – 11722 тис. грн, ДП «Загатянське ЛГ» – 15741 тис. грн, Карпатський біосферний заповідник – 1644 тис. грн). Екологічна інспекція звернулася до організацій-порушників з вимогою відшкодування завданих збитків довкіллю.

Максимальні обсяги незаконних рубок наприкінці 1990-х та і аж до середини 2000-х років зафіксовані і у ДП «Березнівське ДЛГ» (Березнівський район Рівненської області). У Рівненській області впродовж цього періоду незаконні лісозаготівлі становили 5–8 тис. м^3 зі збитками 5–6 млн грн. Проведений аналіз інформації стосовно 66 екологічних порушень, скоєних на території підприємств Рівненського обласного управління лісового та мисливського господарства і переданих для розгляду в судові та правоохоронні органи, дозволив зробити певні висновки:

– незаконна рубка є основним правопорушенням, окрім цього лише один раз зустрічається інше порушення – викрадення деревини з території лісництва;

– розмір збитків довкіллю знаходиться в межах від 51 до 62237 грн;
– у багатьох випадках особа лісопорушника не встановлена;
– щодо рішень, прийнятих органами уповноваженими розглядати справу, варто зазначити, що найбільша сума, яку було необхідно сплатити на користь лісгоспу становила 12252 грн. Найбільш поширеними є штрафи в межах 500–850 грн. У трьох випадках було прийнято рішення про позбавлення волі умовно – від 1 до 2,5 років. В одному випадку рішення суду вимагало не лише стягнути 4028 грн штрафу, а й конфіскувати бензопилу, однак, рішення законної сили не набрало, так як лісопорушником подано апеляцію. Незважаючи на те, що штрафи в період з 1996 до 2008 рр. виросли в 5 разів, інколи через малозабезпеченість правопорушників системи лісокористування суди виносять їм досить символічні фінансові покарання чи й взагалі нічого не стягують.

Динаміка обсягів незаконних рубок на території держлісфонду лісогосподарських підприємств пілотних територій Карпатського регіону та Західного Полісся наведена на рис. 5.1, а динаміка кількості випадків незаконних рубок на рис. 5.2.

Досить ґрунтовні дослідження громадської думки в сфері лісового сектору України були здійснені в рамках програми ENPI-FLEG. Центром соціальних та маркетингових досліджень «Соціс» у листопаді 2009 року було проведенне експертне опитування у Івано-Франківську, а в червні 2010 року в Львівській, Івано-Франківській та Закарпатській областях було проведене масове опитування селян з питань лісозаготівлі та лісокористування. Як експертне опитування, так і вивчення громадської думки сільських мешканців показали, що основним негативним чинником для виникнення правопорушень у лісовому секторі є низький матеріальний рівень жителів сільських районів. Низька купівельна спроможність спонукає на скоєння правопорушень [91, 92, 93]. На думку експертів, найгірше охороняються міжгосподарські ліси (колишні колгоспні), краща ситуація в національних парках, заповідних територіях та в лісах Державного агентства лісових ресурсів. Недостатньо ефективне

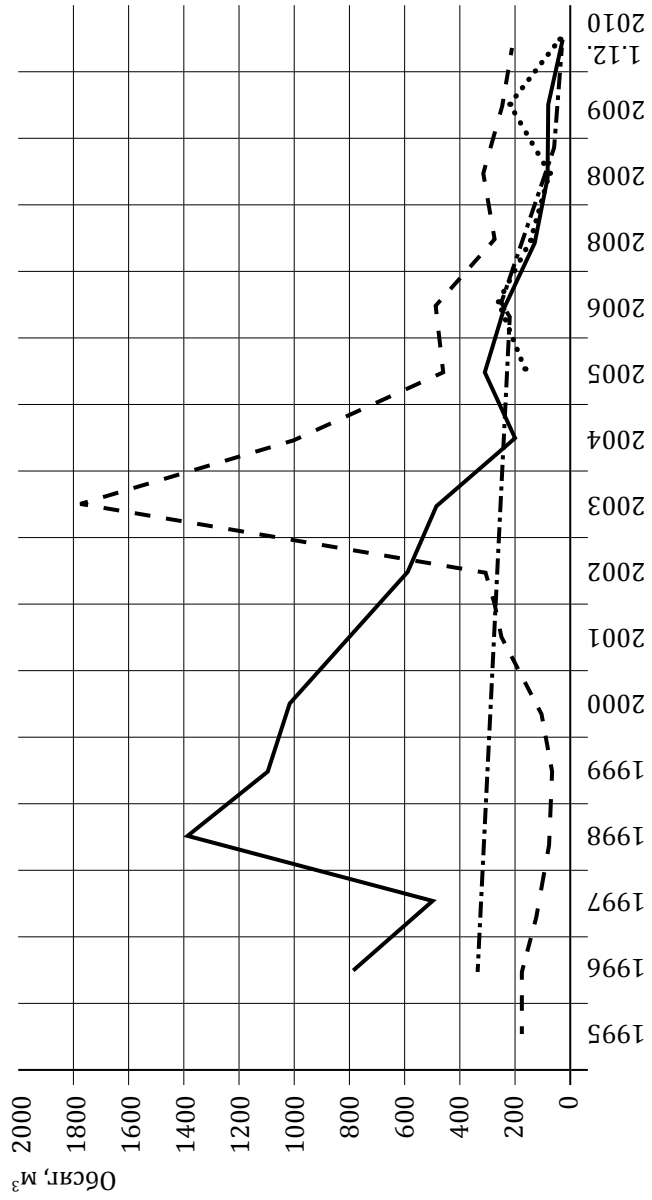

Рис. 5.1. Динаміка обсягів незаконних рубок на території держлісфонду лісогосподарських підприємств пілотних територій Карпатського регіону та Західного Полісся

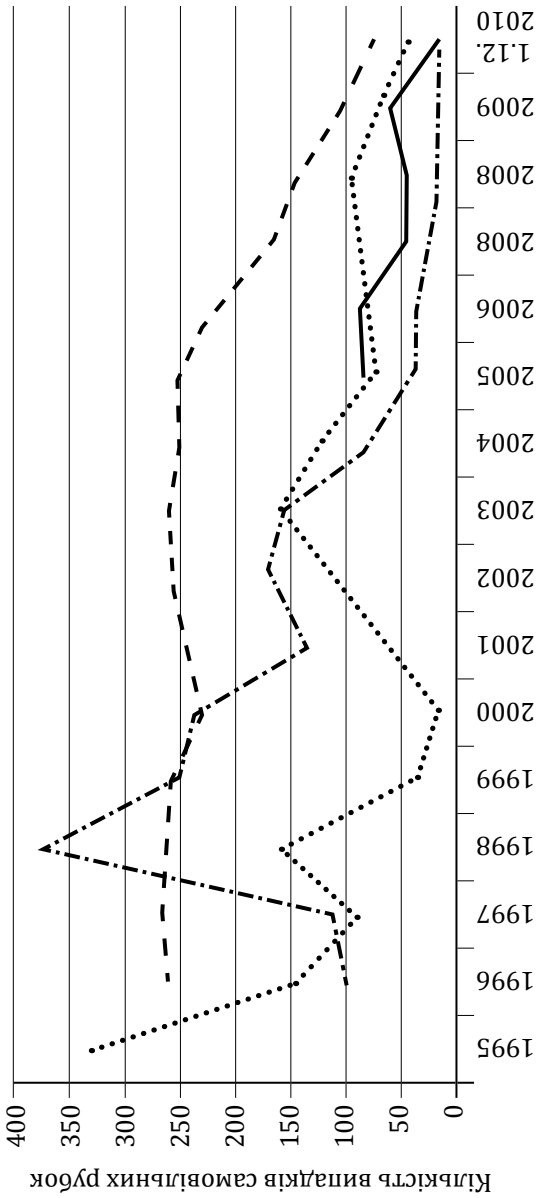

Рис. 5.2. Динаміка кількості випадків незаконних рубок
на території держлісфонду лісогосподарських підприємств пілотних територій

законодавство, наявність підпільних пилорам, слабке матеріальне забезпечення працівників лісової охорони – основні проблеми, що домінують у відповідях [91, 92, 93].

Для вирішення таких проблем необхідний системний підхід, за якого подолання корупції і споживацьких стереотипів мають стати ментальними основами вибору. Тому було організоване широке обговорення проблеми із залученням лісівників, громад, підприємців та провідних фахівців незалежних організацій, а також анкетне опитування.

Соціологічні дослідження, проведені в рамках Програми ENPI-FLEG показали, що обсяги нелегальних лісозаготівель до загального обсягу заготівель деревини, на думку фахівців лісового господарства, складають загалом до 20% (59,5% респондентів). Досить значна кількість фахівців лісового господарства вважають, що обсяги нелегальних лісозаготівель складають понад 50% від обсягу законної заготівлі деревини в країні – 12,0% опитаних респондентів (табл. 5.11).

Таблиця 5.11

Обсяги нелегальної лісозаготівлі до загального обсягу заготівлі деревини за областями, %

Обсяги нелегальної лісозаготівлі до загального обсягу заготівлі деревини	Львівська	Івано-Франківська	Закарпатська	Рівненська	Загалом
0–10%	30,0	46,0	52,0	30,0	39,5
10–20%	18,0	18,0	16,0	28,0	20,0
20–50%	8,0	8,0	8,0	20,0	11,0
50–100%	6,0	14,0	8,0	20,0	12,0
важко відповісти	38,0	14,0	16,0	2,0	17,5

Найбільш поширеними в лісах Карпат та Західного Полісся, на думку фахівців лісового господарства є незаконні рубки, здійснені громадянами для власних потреб, зокрема для опалення житла та

використання лісу як будівельного матеріалу (36,5% респондентів), а також задля отримання прибутку від продажу чи переробки заготовленої деревини (32,0% респондентів) (табл. 5.12).

Таблиця 5.12

Поширеність незаконних рубок у лісах пілотних територій, %

Незаконні рубки	Практично відсутні	Інколи трапляються	Доволі поширені
Рубки, здійснені громадянами для власних потреб (опалення житла, будівництва)	9,0	51,0	36,5
Рубки, здійснені громадянами задля отримання прибутку	14,5	48,0	32,0
Рубки, які проводяться комерційними структурами без дозвільних документів	54,0	23,5	16,0
Рубки, які проводяться комерційними структурами на основі дозвільних документів, але з грубим порушенням правил	43,0	37,0	15,0
Рубки, які проводяться лісогосподарськими підприємствами на основі дозвільних документів, але з грубим порушенням правил	34,5	51,0	10,0

Значна кількість фахівців лісового господарства вказує на практичну відсутність у досліджуваних районах незаконних рубок, здійснених комерційними структурами без дозвільних документів – 54,0% респондентів.

Величина шкоди від незаконних рубок деревини на думку фахівців лісового господарства є середньою – 42,5% опитаних респондентів. Незначною величину шкоди для лісового господарства від незаконних рубань лісу вважає 25,0% фахівців лісового господарства, а досить значною – 20,5% опитаних респондентів (рис. 5.3).

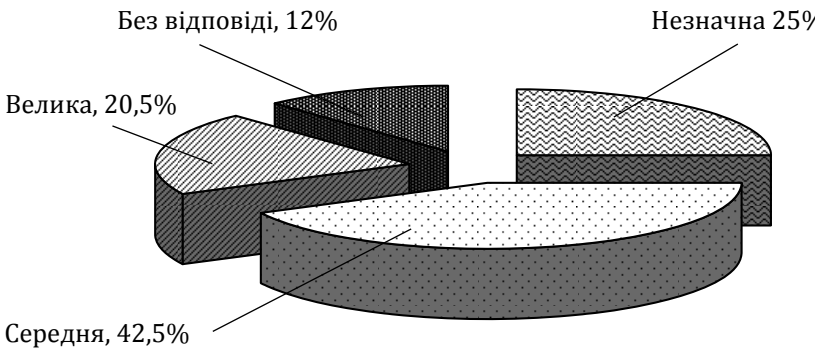

Рис. 5.3. Величина шкоди від незаконних рубок лісу

Чіткої однозначної відповіді щодо дієвості чинних штрафів і сум відшкодувань збитків, заподіяних довкіллю незаконними рубками фахівці лісового господарства не дають. Так, 22,0% респондентів вважає, що розміри штрафів за незаконні рубки деревини є низькими, 34,5% – відповідні до завданої шкоди, а 37,0% респондентів – занадто високими.

Заходами, які можуть найбільш дієво запобігти незаконним рубанням деревини в лісових масивах країни, фахівці лісового господарства вважають (табл. 5.13) такі [10, 15, 40]:

- зменшення рівня безробіття та зростання добробуту населення (69,5% респондентів);
- посилення адміністративної і кримінальної відповідальності (53,0%);
- посилення громадського контролю (46,5%);
- посилення штрафних санкцій (43,5%);
- проведення сертифікації лісів (36,5%);
- участь громади в плануванні лісогосподарських заходів (27,0% респондентів);

Натомість, передача ділянок лісу в оренду інвесторам та передача лісу в постійне користування місцевій громаді фахівцями лісового господарства не вважаються важливими заходами у запобіганні та подоланні незаконних рубок.

Таблиця 5.13

Заходи, які сприяють усуненню незаконних рубок (оцінка фахівців), %

Заходи, які сприяють усуненню незаконних рубок лісу	Зовсім не важливі	Не дуже важливі	Важливі
Передача ділянок лісу в оренду інвесторам	31,5	27,0	19,5
Передача ділянок лісу в постійне користування місцевій громаді	33,0	26,5	22,5
Передача лісу в оренду місцевим жителям	29,5	27,0	24,5
Передача лісу в приватну власність	30,0	20,5	25,0
Участь громади в плануванні лісогосподарських заходів	29,5	22,5	27,0
Проведення сертифікації лісів	20,0	25,0	36,5
Посилення штрафних санкцій	16,0	30,0	43,5
Посилення громадського контролю	16,5	28,5	46,5
Посилення адміністративної та кримінальної відповідальності	16,0	19,0	53,0
Зменшення рівня безробіття та зростання добробуту населення	6,0	12,0	69,5

Основними заходами, які б сприяли усуненню використання деревини нелегального походження, на думку підприємців, мають бути (табл. 5.14):

– припинення нелегального експорту (41,5% респондентів);
– покращення роботи правоохоронних органів (39,5%);
– посилення митного контролю (39,0%);
– сертифікація походження деревини (28,5%);
– сертифікація продукції з деревини (28,5% респондентів).

Найбільш ефективно протидіють незаконним рубкам співробітники підприємств лісового господарства, співробітники державної екологічної інспекції та представники громадських організацій. Натомість, представники самих місцевих громад, представники

Таблиця 5.14

Заходи, які сприяють усуненню використання деревини незаконного походження в бізнесі, %

Заходи, які сприяють усуненню використання деревини незаконного походження в бізнесі	Зовсім не важливі	Важливі	Дуже важливі
Передача лісу в приватну власність	56,0	22,0	13,0
Передача ділянок лісу в оренду підприємцям	51,0	26,5	12,5
Передача лісу в постійне користування місцевій громаді	45,5	31,0	13,5
Посилення громадського контролю за веденням лісового господарства	30,5	42,0	19,5
Підвищення штрафних санкцій	32,0	36,0	22,0
Сертифікація продукції з деревини	18,0	45,5	28,5
Сертифікація походження деревини	14,5	47,5	28,5
Посилення митного контролю	14,5	33,0	39,0
Покращення роботи правоохоронних органів	14,5	35,5	39,5
Припинення нелегального експорту	14,5	29,5	41,5

органів місцевого самоврядування та правоохоронні органи, на думку фахівців лісового господарства, недостатньо ефективно протидіють незаконним рубкам у своїй місцевості (табл. 5.15).

На основі проведених досліджень щодо незаконних рубок деревини та заходів із їх запобігання можна зробити такі висновки [10, 15, 40]:

– лісові відносини в Україні ще недостатньо пристосовані до ринкової економіки, не враховують особливості багатьох питань сталого управління лісами та наявності економічно чутливих ринків;
– незаконна (самовільна) рубка лісу є основним правопорушенням у секторі лісового господарства країни;

Таблиця 5.15

Ефективність протидії незаконним рубкам, %

Установи, організації, громади	Неефективно та погано	Задовільно	Добре
Самі місцеві громади	49,0	25,0	11,0
Органи місцевого самоврядування	49,5	26,0	12,5
Засоби масової інформації	40,5	32,5	11,5
Правоохоронні органи	47,5	27,0	16,5
Громадські екологічні організації	44,5	25,0	17,0
Державна екологічна інспекція	29,5	43,5	17,5
Лісогосподарські підприємства	14,0	41,0	35,5

– інформаційні дані щодо незаконних рубок та незаконних лісозаготівель наводяться тільки в спеціалізованих виданнях та значно різняться;
– в останні роки спостерігається поступове зменшення незаконних рубок лісу – як кількості випадків лісопорушень, так і їх обсягів;
– обсяги нелегальних лісозаготівель до загального обсягу заготівель деревини, на думку фахівців лісового господарства, загалом складають від 0 до 20% (59,5% опитаних респондентів);
– найпоширенішими в лісах Карпат та Західного Полісся, на думку фахівців лісового господарства, є незаконні рубки, здійснені громадянами для власних потреб та рубки, здійснені громадянами задля отримання прибутку від продажу чи переробки заготовленної деревини;
– незаконні рубки, здійснені комерційними структурами без дозвільних документів, на думку фахівців лісового господарства, практично відсутні;

– величина шкоди від незаконних рубок, на думку фахівців лісового господарства, є середньою (42,5% респондентів);
– основними заходами, які б сприяли усуненню незаконних рубок, фахівці лісового господарства вважають зменшення рівня безробіття і зростання добробуту населення та посилення адміністративної і кримінальної відповідальності за незаконну рубку лісу;
– розширення прав та повноважень лісової охорони щодо контролю, транспортування, вилучення незаконно добутої деревини за межами територій лісового фонду, на думку співробітників лісогосподарських підприємств, дозволить значно зменшити кількість лісопорушень, обсяги незаконних рубок та завдані збитки;
– основними заходами, які б сприяли усуненню використання деревини нелегального походження, на думку підприємців, слід вважати покращення роботи правоохоронних органів, припинення нелегального експорту та посилення митного контролю, а також сертифікація походження деревини та продукції з деревини;
– представники місцевих лісозалежних громад, представники органів місцевого самоврядування та правоохоронні органи, недостатньо ефективно протидіють незаконним рубкам лісу.

Усунення негативних наслідків, скорочення до мінімуму випадків незаконних рубок деревини, забезпечення реального ощадливого лісокористування, ефективного відтворення, надійної охорони і захисту лісів та підвищення їх продуктивності можливо здійснити на основі: удосконалення сучасного законодавства та нормативно-правового забезпечення; впровадження нових технологій у лісозаготівельне виробництво; розширення деревообробних потужностей, розвитку глибокої переробки деревини; забезпечення необхідного життєвого рівня населення, зайнятості мешканців лісозалежних громад та їх соціальних гарантій; об'єднання зусиль органів державної влади, лісогосподарських підприємств, громадських організацій та населення з метою запобігання та припинення незаконних рубок деревини в лісових екосистемах країни.

5.4. Довгострокові наслідки впливу незаконних рубок на місцеві деревообробні підприємства малого бізнесу

Для аналізу довгострокових наслідків впливу незаконних рубань на місцеві лісопильні та інші підприємства малого бізнесу важливо проаналізувати чи визнають підприємці незаконні рубки однією з найважливіших еколого-економічною проблем тієї місцевості, де вони ведуть свій бізнес. Проведене опитування показало, що 41,5% представників малого бізнесу вважають незаконні лісозаготівлі однією з найважливіших проблем їхньої місцевості, 28,5% – вважають, що незаконні рубання значною мірою породжують еколого-економічні проблеми у місцевості, де вони ведуть свій бізнес. Отже, 70% респондентів усвідомлюють загрози, які породжують незаконні рубки [14, 40]:

Розподіл респондентів – представників малого бізнесу у різних лісистих областях Карпат та Полісся відносно визнання ними незаконних рубок, як однієї з найважливіших причин еколого-економічних проблем місцевості, де вони ведуть свій бізнес, наведено на рис. 5.4.

Значна частина підприємців, як у Карпатах, так і на Поліссі усвідомлює, що незаконні рубки породжують значні еколого-економічні проблеми як у коротко-, так і в довготривалій перспективі. Такі рубки призводять до виникнення стихійних лих через порушення технології лісозаготівлі, зниження стабільності екосистем. Зростає захаращеність лісосік, гірських рік і доріг неліквідною деревиною; посилюються ерозійні процеси; порушується гідрологічний режим; змінюється клімат. Унаслідок незаконних рубок, як визнають підприємці, зростає загроза втрати біорізноманіття; зменшення захисних функцій лісу, а також зростають додаткові витрати державного бюджету на проведення робіт з вирощування, охорони та відтворення лісів; зменшуються доходи у бюджети (надприбутки отримують ті, хто рубає ліс, а не ті, хто його вирощує); погіршується рівень життя внаслідок виснаження природних ресурсів. Проте, від незаконних рубок у місцевості, де працюють підприємці, частково отримують

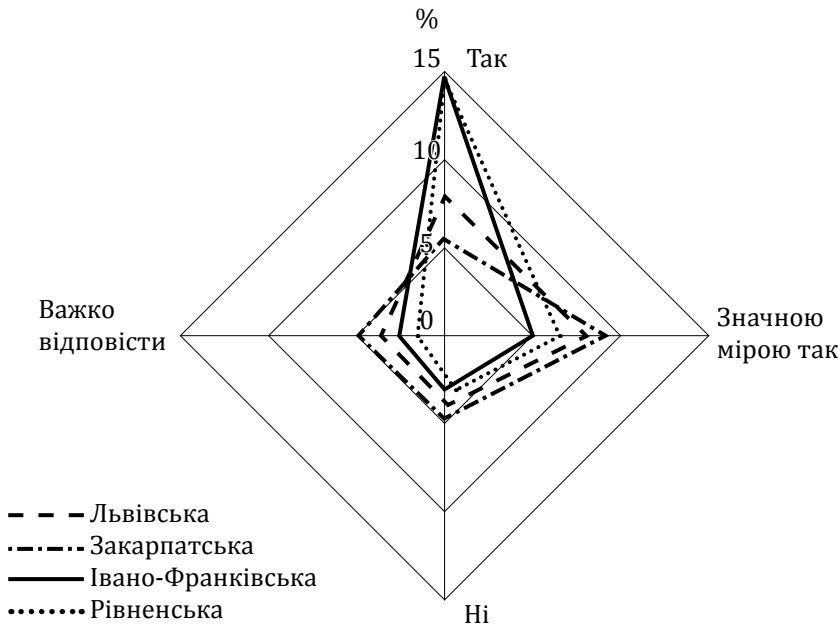

Рис. 5.4. Рівень усвідомлення представниками бізнесу явища незаконних рубок як однієї з найважливіших причин, що породжують еколого-економічні проблеми регіону

деревину для свого бізнесу 5,5% респондентів – це, в основному, представники малого бізнесу Івано-Франківщини та Закарпаття.

На території кожної з досліджуваних областей, особливо в Карпатах, існує велика кількість нелегальних лісопильних («нелегальні пилорами») та деревообробних підприємств (в одному з сіл Львівщини на відстані 1 км функціонує 8 пилорам). В останні роки почали з'являтися приватні лісопереробні підприємства, що приймають незаконно добуту деревину за готівку. Проте підприємства, що використовують деревину від нелегальних рубок не мають можливості реалізовувати продукцію на міжнародних ринках, хоча вона є дешевшою.

Важливо проаналізувати довгострокові наслідки впливу незаконних рубок на лісопильні та інші підприємства малого бізнесу, що легально функціонують.

На основі результатів опитування представників малого бізнесу та на підставі власних досліджень доходимо висновку, що негативний вплив незаконних рубок у довгостроковій перспективі матиме вплив на лісопильні та деревообробні підприємства *через зменшення кількості деревини високої якості та умови недоброчесної конкуренції при реалізації продукції,* що у свою чергу може призвести до закриття низки підприємств малого бізнесу, котрі функціонують легально. На ринку лісопродукції залишаться переважно підприємства середнього бізнесу та великі підприємства, що негативно позначиться на економіці регіону та країни.

Сьогодні варто переймати досвід країн-членів Євросоюзу, які затверджують такі законодавчі норми, що сприяють розвиткові малого бізнесу, особливо в лісовій галузі та спрощують його законодавчі та фінансові аспекти функціонування.

5.5. Довгострокові наслідки впливу незаконних рубок на добробут громад

Лісові ресурси та послуги лісових екосистем беззаперечно відіграють надзвичайно важливе значення для забезпечення добробуту місцевих громад. Тому вкрай важливо проаналізувати вплив несталих методів ведення лісового господарства і незаконних лісозаготівель на сільську, залежну від лісу громаду, в довготерміновій перспективі.

Сприйняття місцевим населенням незаконних рубок є дещо специфічним. Загалом, місцеве населення, яке проживає біля лісових територій, є толерантним до незаконних рубок, які проводяться односельчанами. Місцеве населення переконане, що ціна деревини та дров є занадто високою і що великі обсяги деревини викрадаються лісниками і лісогосподарськими підприємствами. Така думка частково пояснюється нечіткістю вимог стосовно ру-

бок. Хоча такі вимоги є опублікованими, вони занадто складні і їх не роз'яснюють населенню. Цьому також сприяє брак інформації про способи кожної конкретної рубки, її технології та спеціальні процедури, яких потрібно дотримуватися під час її проведення. Таким чином, люди не розуміють, як можна перевірити, хто проводить рубку і як саме отримати інформацію (наприклад, номери телефонів відповідальних органів влади, спеціальні інформаційні щити у лісах, тощо).

За результатами опитування представників місцевих громад, фахівців лісового господарства та представників бізнесових структур основним чинником, що належить до несталого ведення лісового господарства і негативно впливає на економічний і соціальний розвиток лісистих територій є, власне, самовільні рубання (так зазначає 54% опитаних, рис. 5.5).

Значну загрозу для стану лісів, на думку респондентів, становлять корупційні схеми заготівлі деревини (50% опитаних) та зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку бізнесових структур (47,5% опитаних). Великою загрозою для стану лісів є самовільне вирубування лісів місцевими жителями (54% опитаних) та низька екологічна культура мешканців (50%), нераціональна діяльність лісогосподарських підприємств (49%), погана охорона лісу (47%), передача лісу в оренду тимчасовим лісокористувачам (40%), недосконала законодавча база (39,5%), зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку органів місцевої влади (34,5%) [40].

Якщо говорити про самовільні рубання, здійснені громадянами для власних потреб, то можна припустити, що місцеві жителі вважають не забороненим такий вид рубань. Проте, як показали результати дослідження, представники лісозалежної громади (55% респондентів) чітко усвідомлюють, що навіть рубання місцевими жителями одного-двох дерев для особистих потреб без дозвільних документів можна розцінювати як незаконне/самовільне рубання лісу, а 48% респондентів розуміють, що рубання, здійснені місцевими жителями, для задоволення власних господарських потреб (опалення житла, використання як будівельного матеріалу) без дозвільних документів – це також незаконне/самовільне рубання.

Рис. 5.5. Види діяльності, що є загрозами для стану лісів

На рис. 5.6 наведено думки респондентів – представників місцевих громад та фахівців лісового господарства щодо причин самовільних рубок. Отже, на думку громади основні причини самовільних рубань – це функціонування нелегальних приватних пилорам, які є споживачами деревини незаконного походження; недостатні заходи боротьби з контрабандою та корупцією; низький рівень соціального забезпечення населення; висока прибутковість незаконних рубань та наявність в економіці тіньового сектору. На думку представників лісового господарства – це високий рівень безробіття; функціонування нелегальних приватних пилорам; низька правова культура населення та висока прибутковість незаконних рубань [40].

Незаконні рубки призводять до негативних соціальних, екологічних та економічних наслідків і впливають на добробут місцевого населення.

До соціальних наслідків, які виникли чи можуть виникнути, належать: виснаження місцевих ресурсів; деградація довкілля, що призводить до неспроможності використання земель та підтримки засобів існування; соціальні конфлікти; зменшення державних витрат на покращання добробуту населення та екологічне управління.

Екологічними наслідками, які спричинені незаконними рубками, можуть бути: втрата біорізноманіття, погіршення стану і зміна функцій екосистем, ерозія, гідрологічні збитки, зміна клімату, деградація лісових масивів та виникнення стихійних лих через порушення технології лісозаготівлі, захаращеність лісосік, гірських рік і доріг неліквідною деревиною, втрата захисних функцій лісу.

До економічних наслідків, спричинених незаконними рубками, можна віднести: збільшення витрат державного бюджету з фінансування робіт з вирощування лісу, його догляду, охорони, захисту; відсутності зворотнього зв'язку між вкладеннями держави у вирощування лісу та виручкою від збору «урожаю» (надприбутки отримують ті, хто рубає ліс); втрата державного доходу.

До недоліків у системі управління, які спричинюють незаконні рубки, можна віднести: порушення встановлених правил та законів у галузі лісозаготівлі; ослаблення системи як загаль-

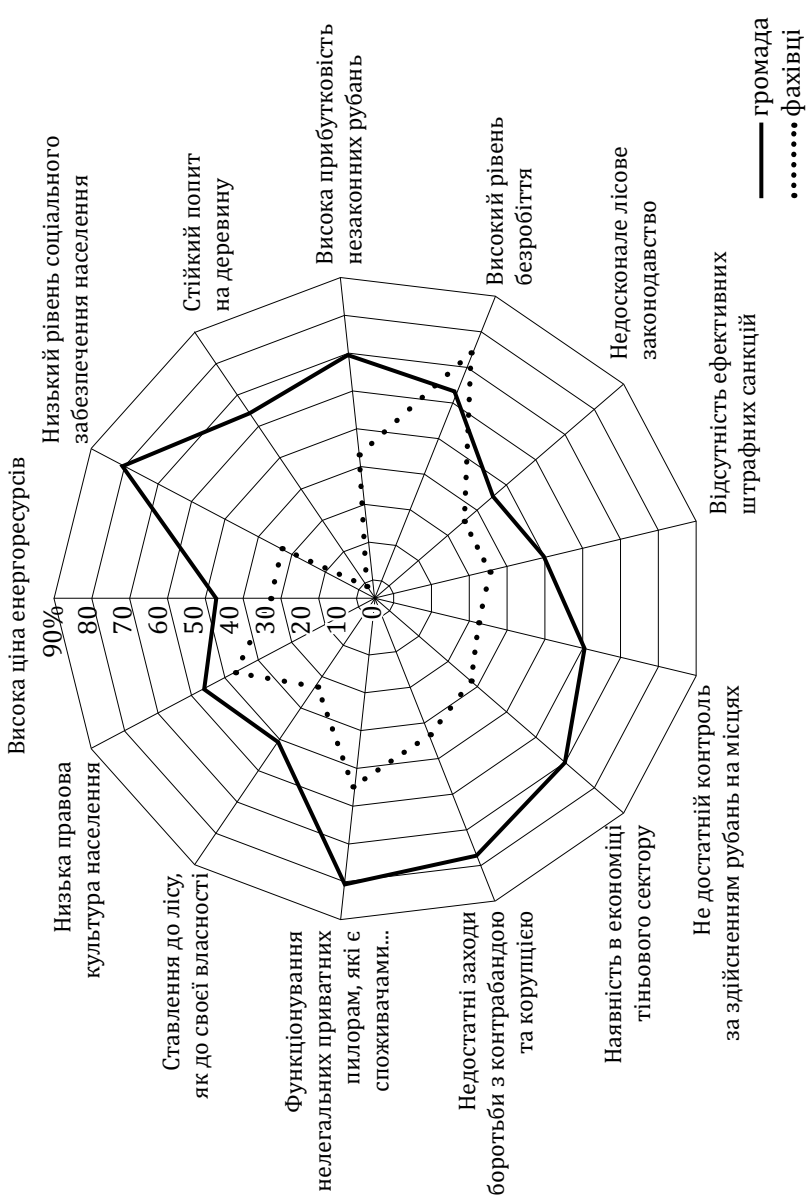

Рис. 5.6. Причини незаконних рубок з погляду місцевих громад та фахівців лісового господарства

ного, так і екологічного управління; факти корупції; конфлікти; відсутність прогресу у впровадженні концепції сталого лісового менеджменту [40].

Думки громади та фахівців лісового господарства щодо важливості заходів, що сприяють усуненню незаконних рубок співпадають, або ж є достатньо близькими. Вони одностайні щодо зменшення рівня безробіття і зростання добробуту населення, посилення адміністративної та кримінальної відповідальності, посилення громадського контролю, посилення штрафних санкцій, проведення сертифікації лісів, участі громади у плануванні лісогосподарських заходів (рис. 5.7).

З метою ефективного використання лісових ресурсів та усунення явища самовільних рубань, місцевій лісозалежній громаді необхідно:

- підвищити культуру користування лісом (56,0% респондентів);
- створити в громаді групи найбільш ініціативних та компетентних людей, які б впливали на процес прийняття рішень в лісовому господарстві (42,5%);
- збільшити рівень згуртованості і порядку, вміти управляти своїми справами (40,5%);
- підвищити обізнаність в своїх правах і обов'язках (40,0% респондентів) [40].

Однак, якщо б місцева громада зараз отримала більше прав на планування і користування лісом, то результатом було б, на думку респондентів, (рис. 5.8) все-таки більше негативних наслідків (погіршення стану лісу, зростання обсягів самовільних рубань лісу, конфлікти в громаді), аніж позитивних (згуртування громади та ефективніше використання лісових ресурсів).

Результати опитування свідчать також про те, що й сьогодні лісозалежна громада пасивна або ж радше пасивна, аніж активна в охороні лісу від незаконних рубок (рис. 5.9).

Однак громада також має деякі уявлення про можливість захисту лісу у своїй місцевості від незаконних вирубувань. Можливими заходами із захисту лісу від незаконних рубок, на думку місцевих громад Карпат і Полісся (рис. 5.10), насамперед, є: контролювання вивозу деревини, доступ до інформації про ведення лісогоспо-

Рис. 5.7. Важливість заходів, що сприяють усуненню незаконних рубок з погляду громади та фахівців лісового господарства

Рис. 5.8. Результати отримання більших прав
на планування та користування лісом громадою

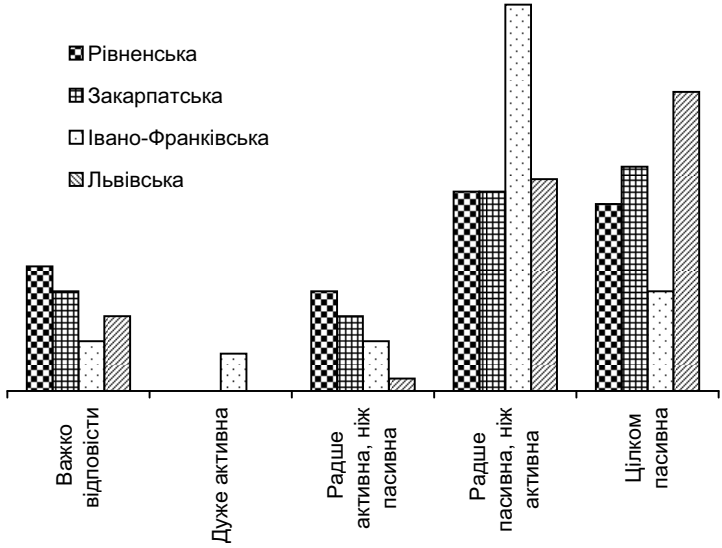

Рис. 5.9. Рівень активності громади
в охороні лісу від незаконних рубок

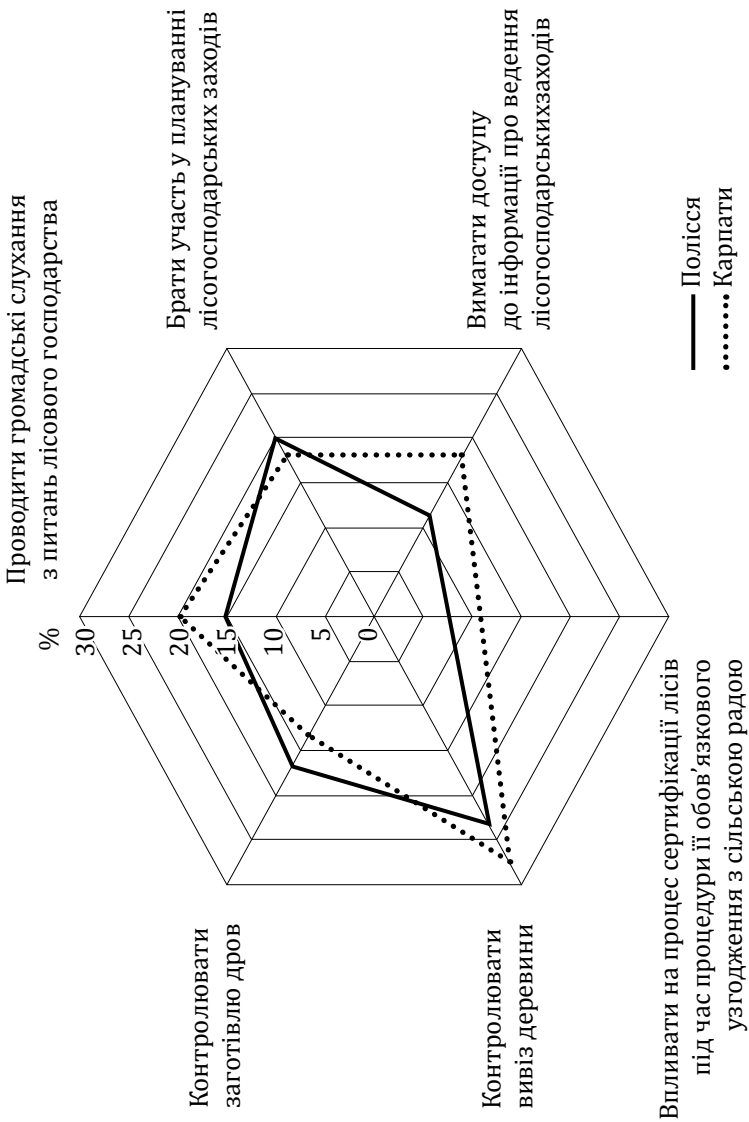

Рис. 5.10. Можливості громади захистити ліс у своїй місцевості від незаконних рубок

дарських заходів, участь у плануванні лісогосподарських заходів, проведення громадських слухань із питань лісового господарства, впливання на процес сертифікації лісів під час процедури її узгодження з органами місцевого самоврядування.

Отже, для того, щоб ефективно використовувати лісові ресурси та уникнути негативного впливу незаконних рубок на добробут громади місцевої лісозалежної громади їй необхідно здійснити низку системних заходів, спрямованих на: підвищення культури користування лісом; збільшення рівня згуртованості і порядку, вміння управляти своїми справами; підвищення обізнаності в своїх правах і обов'язках. Необхідним також є створення в громадах групи найбільш ініціативних та компетентних людей, які б впливали на процес прийняття рішень у лісовому господарстві.

ВИСНОВКИ

Вивчення ставлення громадськості до правозастосування й управління в лісовому секторі та пов'язаної з їх недосконалістю корупції, незаконних рубок, доступу до лісових ресурсів місцевого населення та малого бізнесу є актуальним з огляду на низку причин: зростаючу екологічну роль лісу; недостатні інвестиції у лісовий сектор; зубожіння населення, що проживає на лісових територіях і зайняте у лісовому секторі економіки; виникнення соціальних конфліктів між різними стейкхолдерами.

Здійснені дослідження у рамках завдань програми ENPI-FLEG «*Актуальні проблеми у сфері забезпечення легального доступу місцевого населення та малого бізнесу до деревини та інших лісових ресурсів*» та «*Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні*» мали на меті з'ясувати, які положення чинного законодавства України, правила або наявна практика викликають занепокоєння населення та мають суттєвий вплив на його доступ до лісових ресурсів і різноманітні аспекти добробуту.

Нестале та неефективне ведення лісового господарства й нелегальне лісокористування призводять до негативних екологічних наслідків, котрі зумовлюють деградацію лісових та водних екосистем, втрату біорізноманіття, збільшення кількості та інтенсивності лісових пожеж, зміну клімату тощо. У кінцевому результаті вони деформують ринок лісової продукції, знижують рівень інвестицій в лісовий сектор економіки, ведуть до зниження доходів лісогосподарських підприємств і зубожіння місцевих громад. Тому удосконалення диференційованих систем ведення господарства залежно від цільового призначення лісів та боротьба з незаконними рубками стали розглядатися державою як одні з пріоритетних національних завдань.

Дослідження доступу місцевого населення до лісових ресурсів та несталих методів ведення лісового господарства й незаконних рубок в лісах Карпат та Західного Полісся проводились у чотирьох адміністративних районах – пілотних територіях, які відзначаються високою лісистістю (понад 45%) та в яких лісове господарство займає провідне місце в економіці регіону: Старосамбірському районі Львівської області; Косівському районі Івано-Франківської області; Хустському районі Закарпатської області; Березнівському районі Рівненської області. Відбір вказаних адміністративних районів у кожній з названих областей ґрунтувався на даних аналізу стану лісів і громад та експертних оцінках місцевих фахівців лісового господарства. У кожному з районів було опитано по 150 респондентів, які представляють місцеві громади, фахівців лісового господарства і підприємців лісового сектору й за своєю статтю і віком репрезентують доросле населення. Загалом упродовж 2010 року опитано 600 осіб.

Організатори опитування (науковці Національного лісотехнічного університету України і Національного університету «Львівська політехніка» разом із представниками Товариства «Зелений Хрест») вивчали у Карпатах і Західному Поліссі ставлення громадської думки до таких питань, як загальна оцінка стану лісу у своїй місцевості; обсяг рубки лісу та роль лісозаготівлі в місцевій економіці; можливості легального доступу до лісових ресурсів громади і підприємців, чинну практику видачі дозволів на використання лісових ресурсів, причини неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних рубок, наслідки впливу незаконних рубок на місцеві деревообробні підприємства малого бізнесу та на громади, ставлення до чинної системи ведення лісового господарства фахівців, представників бізнесу і громад. Результати опитувань лягли в основу розробки стратегії спілкування з громадськістю на етапі планування/підготовки різних заходів у рамках впровадження програми ENPI FLEG в Україні.

Зростання лісів у різних природних зонах, відносно низький середній рівень лісистості, знаходження більшості лісів у власності

держави, переважно екологічне значення лісів та висока їх частка з режимом обмеженого лісокористування, значна площа штучно створених лісів, що потребують посиленого догляду, зумовлює відмінності у методах ведення лісового господарства. До особливостей лісів та лісового господарства України відносяться також відносно низький обсяг заготівлі деревини, закріплення лісів за численними постійними лісокористувачами, становлення державного лісового господарства як самоокупної галузі господарства, відсутність достовірних та узагальнених даних про ліси та обсяги незаконних рубок.

Крім зазначених, до специфічних особливостей лісів та лісового господарства Українських Карпат відносяться: найвищий в Україні середній вік лісів, який має тенденцію до зростання і переважання середньовікових лісів, що призведе до значного зростання обсягів заготівлі деревини протягом наступних десятиліть; зниження водорегуляційної функції деревостанів і лісових ґрунтів унаслідок кількаразового вирубування гірських лісів у нижніх та середніх частинах гірських масивів; негативна тенденція до переважання обсягів товарної деревини, заготовленої шляхом проміжного користування над обсягами деревини, заготовленої при головному користуванні; спрощення вікової, породної і просторової структури деревостанів унаслідок суцільнолісосічних рубок, що призвело до зниження біологічної стійкості і повноти деревостанів; локальне масове всихання середньовікових смерекових насаджень. Переважно на природозаповідних територіях та у віддалених місцях у горах, доступ лісогосподарських підприємств до яких ускладнений, збереглися масиви букових, мішаних смерекових і ялицевих пралісів – цінний генофонд автохтонних порід. Переважно екологічне і середовищезахисне значення лісів та висока їх частка з режимом обмеженого лісокористування, зменшення обсягів суцільних рубок потребує сучасної природоохоронної техніки і технологій освоєння лісосік, будівництва лісових доріг.

Особливістю лісів та лісового господарства Західного Полісся є те, що переважно вони знаходяться у бідних типах лісорослинних умов, домінують штучно створені деревостани сосни, у яких

спостерігається спрощення структури і зменшення їх здатності до природного поновлення, збільшення ураження шкідниками і хворобами лісу, десільватизація і збіднення біорізноманіття лісових фітоценозів, тенденція зменшення середніх запасів стиглих і перестійних деревостанів, порівняно з пристиглими, що свідчить про зменшення стійкості насаджень, збільшення кількості відпаду, прискорення процесу всихання дерев. Головне користування зорієнтоване на проведення суцільнолісосічних рубок, а відтворення – на садіння лісових культур. Збільшення частки штучних насаджень основних лісоутворювальних порід та наявність малоцінних похідних деревостанів грабняків, осичників веде до порушення механізму природної саморегуляції лісових біогеоценозів. Саме тому необхідно покращення ведення лісового господарства для підвищення продуктивності і біологічної стійкості насаджень та відтворення корінних деревостанів на основі природного насіннєвого поновлення й лісокористування на принципах сталого розвитку і наближеного до природи лісівництва.

Сучасні умови ведення лісового господарства потребують нових удосконалених підходів і методів господарювання з урахуванням міжнародних вимог і стандартів, у тому числі в частині підтримання захисних та інших корисних функцій лісів, збереження їх біологічного різноманіття як основного чинника їх продуктивності, стійкості та стабільності розвитку, розширення мережі природно-заповідного фонду України. Стале ведення лісового господарства можна розглядати як системи ведення господарства, способи управління лісами та лісовими площами і їх використання таким чином і з такою інтенсивністю, які забезпечують їх біорізноманіття, продуктивність, здатність до відновлення, життєздатність, здатність виконувати в даний час і в майбутньому відповідні екологічні, економічні та соціальні функції на місцевому, національному та глобальному рівнях, без шкоди для інших екосистем.

Лісовий кодекс України визначає зміст ведення лісового господарства як здійснення комплексу заходів з охорони, захисту, раціонального використання та розширеного відтворення лісів (стаття 63) і зобов'язання (стаття 64) підприємств, установ, органі-

зацій і громадян щодо ведення лісового господарства з урахуванням господарського призначення лісів й природних умов, зокрема забезпечувати посилення водоохоронних, захисних, кліматорегулюючих, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших корисних властивостей лісів з метою поліпшення навколишнього природного середовища та охорони здоров'я людей; забезпечувати безперервне, невиснажливе і раціональне використання лісових ресурсів для задоволення потреб виробництва і населення в деревині та іншій лісовій продукції; здійснювати відтворення лісів; забезпечувати підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів і збереження біотичного та іншого природного різноманіття в лісах; здійснювати охорону лісів від пожеж, захист від шкідників і хвороб, незаконних рубок та інших пошкоджень; раціонально використовувати лісові ділянки. Загалом це – вичерпні завдання ведення лісового господарства і вони достатньо мотивовані з огляду на сучасне розуміння багатофункціонального лісівництва.

Виходячи зі стану природного середовища і соціально-економічних вимог до використання і відтворення лісів, для кожного регіону визначають один або декілька основних напрямів ведення лісового господарства: експлуатаційний, водоохоронно-захисний, оздоровчо-рекреаційний, природозаповідний, який найкращим чином може реалізовуватись на основі підходу наближеного до природи лісівництва.

Наближене до природи лісівництво розглядається як система організації і ведення лісового господарства, за якої досягається безперервне відновлення і формування лісостанів, максимально подібних за структурою і генезисом до природних. Механізм запровадження цієї системи господарювання реалізується зокрема через поступовий і планомірний перехід від переважаючих суцільно-лісосічних способів рубок, до раціонального поєднання вибіркових і поступових способів рубок з формуванням складної різновікової структури насаджень і переходом у майбутньому, переважно, до вибіркової системи ведення лісового господарства. Наближене до природного ведення лісового господарства є апробованою альтернативою суцільним рубкам.

Лісове господарство повинно опиратися на більш досконалу систему екологічно спрямованих економічних інструментів лісової політики. Наобхідно запровадити екологічну сертифікацію лісів, лісових товарів та лісового менеджменту, передбачити заходи щодо попередження незаконних рубок, пожеж, сніголомів, вітровалів тощо.

Більшість опитаних фахівців лісового господарства Карпат і Західного Полісся вважають, що українське законодавство у сфері лісового господарства зовсім не відповідає європейським нормам – 35,5% респондентів і тільки 4,0% констатують, що воно цілком відповідає європейським стандартам. Нормативно-правова база лісового господарства в Україні за останні роки загалом змінилась на гірше – вважають 29,0% лісівників, або не змінилась зовсім стверджують 25,5% респондентів.

Обговорення на круглих столах (м. Старий Самбір, Косів, Хуст, Березне), науково-практичних семінарах (м. Львів) та міжнародній науково-практичній конференції «Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні» (м. Львів) питань, що стосуються неефективних і несталих методів ведення лісового господарства, причин та наслідків незаконних лісозаготівель і шляхів їх запобігання, дозволяє зробити низку пропозицій, зокрема:

- розширити права та повноваження лісової охорони всіх відомств, а саме повноваження щодо контролю, транспортування, вилучення незаконно добутої деревини за межами територій лісового фонду;
- запровадити моніторинг суцільних рубань на основі матеріалів дистанційного зондування землі;
- впровадити на національному рівні єдину систему електронного обліку деревини на основі досвіду вітчизняних державних лісогосподарських підприємств та досвіду зарубіжних підприємств лісового господарства;
- зберегти сертифікат походження деревини;
- диференціювати штрафні санкції за незаконні рубки лісу; кошти, які надходять від штрафів, залишати лісогосподарським

підприємствам для стимулювання працівників лісової охорони та представників місцевого населення, які допомогли виявити лісопорушення, а також для покращеннння матеріально-технічної бази лісогосподарських підприємств;

- ліміти на паливні дрова встановлювати за участі місцевих лісозалежних громад; практикувати надання дотацій (субсидій) місцевому населенню на паливні ресурси (дрова паливні) та альтернативні види палива для соціально незахищених груп населення (за аналогом дотацій на газ);
- для ефективнішого використання лісових ресурсів сприяти місцевим лісозалежним громадам у підвищенні культури користування лісом та рівня згуртованості шляхом видання науково-популярних публікацій, брошур та висвітлення проблем у ЗМІ;
- розробити методичне видання щодо запобігання несталого ведення лісового господарства і незаконних рубок, створити мультимедійні презентації «Лісовий зелений пакет» для всіх країн-учасників Програми ENPI-FLEG та поширити їх на національних рівнях; активніше створювати Центри лісової освіти та шкільні лісництва;
- розробити механізм передачі самозаліснених земельних угідь лісогосподарським підприємствам з метою створення повноцінних продуктивних лісових насаджень;
- для підвищення продуктивності та стійкості лісових насаджень ширше застосовувати науково обґрунтовані методи ведення лісогосподарських заходів на типологічній основі та принципи наближеного до природи лісівництва;
- розробляти місцеві плани розвитку громади, формувати ініціативні та компетентні групи людей, які б впливали на процес прийняття рішень в лісовому господарстві;
- еколого-просвітницьку роботу в громадах здійснювати на засадах системного підходу з акцентуванням уваги на підвищення обізнаності громадян в своїх правах і обов'язках;
- рішення, які стосуються питань дерегуляції лісового господарства, приймати лише після широкого публічного обговорення.

Для сталого управління лісами та поступального розвитку всіх галузей лісового сектора, піднесення вітчизняної економіки, поліпшення життєвого рівня населення, забезпечення економічної незалежності і безпеки України необхідно розробити та прийняти державну (національну) лісову політику України і на її підставі нормативні акти щодо удосконалення систем ведення господарства та протидії незаконним рубкам лісу.

Для спрощення доступу місцевих громад до лісових ресурсів доцільно розглянути і впровадити:

– можливість придбання деревини малими підприємствами поза аукціонами за прямими угодами з лісогосподарськими підприємствами всіх видів підпорядкування (в т. ч. і в тими, що підпорядковуються Держлісагентству України). Для цього *Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини не повинно розповсюджуватися на певну кількість деревини,* яка має реалізовуватися малим підприємствам поза аукціонами. Ці ліміти повинні встановлюватися шляхом консультацій лісогосподарського підприємства з органами місцевого самоврядування та представниками малих підприємств та не перевищувати реальні переробні потужності таких підприємств;
– видача лісових квитків (в межах лімітів, доведених лісогосподарському підприємству обласним управлінням) місцевому населенню на рівні лісництв і малому бізнесові – на рівні лісогосподарських підприємств;
– виключення із переліку документів, що видаються дозвільними центрами, дозволу на отримання лісорубних квитків.

Необхідно напрацьовувати нові підходи щодо залучення місцевого населення до планування ведення лісового господарства та лісокористування. Корисним у цьому плані може бути двадцятилітній досвід Канади у сфері створення модельних лісів. Формами залучення є:

– участь представників місцевих громад (органів самоврядування) на лісовпорядних нарадах (відповідно до Інструкції з впорядкування лісового фонду України);

– консультації з місцевими громадами у формі громадського обговорення або вивчення громадської думки (відповідно до Постанови Кабміну № 996 від 3 листопада 2010 року).

Пропозиції та зауваження, внесені місцевими громадами, мають обов'язково враховуватися (або обґрунтовано відхилятися, якщо вони суперечать чинному законодавству) в остаточному варіанті планів ведення лісового господарства та лісокористування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банчук О. Корупційні ризики та недоліки законодавчого регулювання лісового господарства України. – К. : Центр політико-правових реформ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fleg.org.ua/node/23 та http://pryroda.in.ua/blog/fleg-krugliy-stil/
2. Бондарук Г. Аналіз забезпечення прав місцевих мешканців і малого бізнесу на легальне використання лісових ресурсів і забезпечення прозорості та участі громадськості в цих процесах в Україні / Г. Бондарук, О. Каспрук, С. Розвод // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 42–47.
3. Бююль А. SPSS: Искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономірностей / пер. с нем. / Ахим Бююль, Петр Ефель. – Спб. : «ДиаСофтЮП», 2005. – 608 с.
4. Від Декларації до дії. Реалізація Санкт-Петербурзької Декларації з проблем правозастосування й управління в лісовому секторі (FLEG) у країнах Європи й Північної Азії (ЕСА). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pryroda.in.ua/lystopad/plan-deistvii-fleg-v-ukraine.
5. Геник О. Фінансове забезпечення заходів із збереження та відтворення лісових екосистем на територіях природно-заповідного фонду України / О. Геник // Основні причини знеліснення та деградації лісів в Україні : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Косів, 20–22 вересня 2009 р.). – Косів-Львів : Друкарські куншти, 2010. – С. 41–44.
6. Геник О. Раціоналізація чинної системи та процедур видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів / О. Геник, М. Мельникович // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 23–29.
7. Геник Я. Лісовий фонд України: причини знеліснення та деградації лісових екосистем / Я. Геник, А. Дида // Основні причини знеліснен-

ня та деградації лісів в Україні : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Косів, 20–22 вересня 2009 р.). – Косів-Львів : Друкарські куншти, 2010. – С. 16–22.
8. Геник Я. Лісовий фонд Косівщини: причини незаконних рубок лісу / Я. Геник, П. Ванджурак, В. Дмитрук, М. Близнюк // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 126–134.
9. Геник Я. Доступність інформації щодо ведення лісового господарства в Україні та доступу до лісових ресурсів / Я. Геник, О. Геник // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 58–64.
10. Геник Я. Незаконні рубки деревини в Карпатах і Західному Поліссі та заходи щодо їх запобігання / Я. Геник, М. Чернявський, І. Соловій, М. Шпільчак // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 109–119.
11. Геник Я. Ґрунтовий покрив лісових екосистем Карпатського регіону України / Я. Геник, А. Дида, С. Марутяк, І. Хміль // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.- практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 320–328.
12. Голубець М. А. Проблеми сталого розвитку в Карпатському регіоні / М. А. Голубець // Зелені Карпати, № 1–2 (25–26). – 2007. – С. 1–6.
13. Державний комітет лісового господарства України. Робочий план (дорожня карта) на 2006 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://woodex.com.ua/?sub_menu=ok&menu_id=11&spi=101&page_id=153
14. Душна О. Дослідження причин самовільних рубань у лісах Українських Карпат / О. Душна, І. Соловій, М. Мельникович // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 120–126.

15. Еколого-економічні та соціальні проблеми, зумовлені неефективним і несталим веденням лісового господарства та незаконними лісозаготівлями в Україні: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 2–3 груд. 2010 р., м. Львів / за ред. І. Соловія, М. Чернявського, Я. Геника. – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – 396 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fleg.org.ua/index.php?id=14&tx_ttnews[tt_news]=103&cHash=80b2ee1c71c1ed95c3a82aacf4b12cc4.
16. Економіка, бізнес, інвестиції. Програма соціально-економічного розвитку Закарпатської області на 2010 рік. Регіональна політика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.carpathia.gov.ua/ua/278.htm
17. Економічне обґрунтування до проекту Закону України «Про пріоритетний розвиток населених пунктів, яким надано статус гірських, та спеціальний режим інвестиційної діяльності на їх території». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zwebn/webproc34?id=&pf3511=15784&pf 35401=401414_
18. Експерти програми ENPI-FLEG пропонують перезавантажити систему охорони українських лісів. 2 листопада 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecoclubua.com/2010/11/lisova-ohorona-legislatio/#.
19. Закон України «Про пріоритетний розвиток населених пунктів, яким надано статус гірських, та спеціальний режим інвестиційної діяльності на їх території». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/ldoc2.nsf/link1/J841900A.html.
20. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 № 56/95-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon. rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=56%2F95-%E2%F0
21. Звіт «Економічні показники Старосамбірського району». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stsrda.gov.ua/index.php?option=comcontent& task =view&id=856&Itemid=68.
22. Злочини проти довкілля. – Косів : Інформаційно-довідковий сайт міста та району. 4 липня 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kosivart.if.ua.
23. Інструкція з впорядкування лісового фонду України. Польові роботи. – Ірпінь, 2010. – Ч. 1.
24. Інструкція про механізм справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду. Затверджено наказом Державного комітету лісового господар-

ства України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Державної податкової адміністрації України 15.10.99 № 91/241/129/236/565.
25. Кластерний аналіз лісового сектору Карпатського регіону України та рекомендації для кластерного менеджменту. Скорочений звіт – 2008. – Ужгород : FORZA, 2009. – 34 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www. actiondatagroup.com/ru/research/examples/ex7.php3.
26. Концептуальні підходи до удосконалення лісокористування в Україні (аналітична записка Українського інституту досліджень навколишнього середовища і ресурсів при Раді національної безпеки і оборони України). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rainbow.gov.ua/news/18. html.
27. Корупційні схеми в лісовому законодавстві. Ecoclub.kiev.ua. 30.01.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epl.org.ua/novini/backPid/11/article/1661.
28. Кравець П. Законодавчо-правові засади доступу до інформації та участі громадськості в управлінні лісовим господарством. Аналітичний звіт в рамках регіональної програми «Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі країн східного напрямку Європейської політики добросусідства і Росії» / П. Кравець, С. Розвод, О. Станкевич та ін. – К., 2011. – 17 с.
29. Крамарець В. О. До стратегії розвитку лісового господарства України / В. О. Крамарець, Г. Т. Криницький, В. Г. Мазепа та ін. // Наукові праці ЛАНУ : зб. наук. праць. – Львів : НУ «Львівська політехніка». – 2003. – № 2. – С. 31–37.
30. Криницький Г. Стан лісів Українських Карпат, екологічні проблеми та перспективи / Г. Криницький Г., П. Третяк // Праці НТШ. Екологічний зб. : Екологічні проблеми Карпатського регіону. – Львів, 2003. – Т. 11. – С. 54–65.
31. Круглий стіл для НУО з питань збереження лісів. 02.02.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fleg.org.ua/node/22 та http://pryroda.in.ua/blog/fleg-krugliy-stil/.
32. Листопад О. До питання адаптації українського лісового законодавства до законодавства ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pryroda.in.ua/ lis/page/3/.
33. Ліс очима журналістів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fleg.org.ua/node/19.

34. Ліси Карпатського регіону: реалії та перспективи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wood-news.com.ua/news/wood/1202/.
35. Лісове господарство України : Науково-публіцистичне видання. – К. : ЕКО-інформ, 2009. – 74 с.
36. Лісовий кодекс України у редакції від 8 лютого 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – 170 с.
37. Мельник П. Кримінально-правова відповідальність за незаконну порубку лісу: окремі питання / П. Мельник // Журнал «Право України». – 2001. – № 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravoznavec.com.ua/ period/ chapter/2/21/688.
38. Мельник П. В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : автореф. дис. ... канд. юр. наук 12.00.06. / П. В. Мельник; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2002. – 195 с.
39. Мельникович М. Доступ малого бізнесу до лісових ресурсів: погляд підприємців // М. Мельникович, О. Геник, Г. Герасим // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 груд. 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – с. 99–106.
40. Мельникович М. Соціально-економічні наслідки самовільних рубань та їх вплив на добробут місцевих лісозалежних громад / М. Мельникович, О. Геник, Г. Герасим // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 99–105.
41. Михайлюк В. М. Лісівничі особливості насаджень за участю хвойних інтродуцентів Західного Полісся : автореф. дис. … канд. с.-г. наук. 06.03.03. / В. М. Михайлюк; Національний лісотехнічний університет України. – Львів, 2009. – 18 с.
42. На Косівщині лісгосп незаконно зрубав 400 кубометрів лісу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ifcity.in.ua/news/ 010-05-18.
43. Незаконні рубки в Україні. Збір даних // Проект «Нелегальні рубки в Україні: управління, впровадження та виконання» в рамках Ініціативи з питань довкілля і безпеки, 2010. Проект Агенції з міжнародного розвитку Канади під егідою Ініціативи з питань довкілля і безпеки. Березень 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.envsec.org/.../Fact%20finding%2 0study_Illegal%20Logging_UA_FEB%2011.pdf

44. Нейко І. С. Стан та причини дигресії лісів Західного Полісся / І. С. Нейко // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.4. – С. 37–42.
45. Новосад О. У лісовому секторі в дзеркалі соціології та статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.telekritika.ua/pravo_sector/ 2011-05-16/62817.
46. Опис стану довкілля громади Косівщини Івано-Франківської області станом на лютий 2003 року. Програма місцевих екологічних дій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ulrmc.org.ua/services/kosiv/Report20on% 20the%20state%20of%20environment%20in%20Kosiv%20Rayon.pdf.
47. Панина Н. В. Технология социологического исследования / Н. В. Панина. – К. : Ин-т социологии НАНУ, 1997. – 276 с.
48. Паниотто В. И. Качество социологической информации / В. И. Паниотто. – К. : Наукова думка, 1986. – 207 с.
49. Парпан В. І. Основні принципи сучасної парадигми гірського лісознавства та лісівництва Українських Карпат / В. І. Парпан, Т. В. Парпан // Агролісомеліорація. – Харків, УкраНДІЛГА. – 2008. – Вип. 114. – С. 7–12.
50. Підтримка належного урядування: проект протидії корупції в Україні. Аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації в Україні. Центр політико-правових реформ. Київ, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minjust.gov.ua/0/21894.
51. Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини. Затверджено Наказом Державного комітету лісового господарства України № 42 від 19.02.2007 р. // Лісовий і мисливський журнал. – 2007. – № 1. – С. 14–15.
52. Полякова Л. Порівняльний аналіз лісових законів європейських країн / Л. Полякова, В. Сторожук, М. Попов та ін. // Лісовий і мисливський журнал. – 2003. – № 3–4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lesovod. org.ua/node/179.
53. Постанова Кабінету Міністрів України «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів № 761 від 23 травня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=761-2007-%EF.
54. Постанова Кабінету Міністрів України « Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових

користувань в лісах України» від 23 квітня 1996 р. № 449. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=449-96-%EF.
55. Положення про положення про державне агентство лісових ресурсів України. Затверджено Указом Президента України від 13 квітня 2011 року № 458/2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=458%2F2011.
56. Порядок справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 1998 р. № 1012.
57. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду № 1012 від 6 липня 1998 р. (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1426 від 26.10.2001). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1012-98-%EF
58. Посібник Карпатського лісівника / за ред. Чернявського М. В. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 464 с.
59. Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських», № 647 від 11.08.1995. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=647-95-%EF.
60. Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності від 21 травня 2009 р. № 526. (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1122 від від 21.07.2010). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=526-2009-%EF.
61. Правила рубок головного користування в Карпатах. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2008 р. № 929.
62. Правила рубок головного користування. Затверджено наказом Державного комітету лісового господарства України від 23 грудня 2009 р. № 364.
63. Правоприменение в лесном секторе Украины : состояние, проблемы, перспективы. – К., 2010. – Ч. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fleg.org.ua/fileadmin/.../4.../4.02.05.FLEG_Brochure_Ukraine_RUS.pdf.
64. Про стан злочинності на території Косівського району за перше півріччя 2010 року. Часопис Косівського району [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gk.if.ua/.

65. Програма ENPI-FLEG – Improving Forest Law Enforcement and Governance in the European Neighborhood Policy East Countries and Russia – «Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі країн східного напрямку Європейської політики добросусідства і Росії», 2005.
66. Регіональна стратегія розвитку Хустського району до 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://khust.adm.org.ua/?pg=econ_7
67. Рибак В. О. Біоекологічні та лісівничі основи управління продукційним процесом в соснових фітоценозах Українського Полісся : автореф. дис. ... д-ра с.-г. наук. / В. О. Рибак. – Харків, 2004. – 38 с.
68. Річний звіт про роботу лісової інспекції Львівського ОУЛМГ в 2010 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lvivlis@com.ua.
69. Савка В. Оцінка правозастосування та управління в лісовому секторі України: методологія емпіричного дослідження, результати та напрямки подальших досліджень / В. Савка, Г. Герасим // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 77–81.
70. Савущик М. П. Аналіз лісового законодавства України на предмет легальності і забезпечення ефективності використання лісів і лісових ресурсів / М. П. Савущик // Програма ENPI-FLEG, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fleg.org.ua/index.php?id=6&nocache=1&txttnews[ttnews]=48 &cHash=9d05fe6e03405d93955c7de8818a324f
71. Сасов О. В. Кримінально-правова охорона лісу у зарубіжному законодавстві / О. В. Саков, Є. С. Назимко // Право, 2009. – № 4. – С. 83–86. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/portal/SocGumDtr pravo/20094/files/LA40916.pdf.
72. Семінар у Івано-Франківську 24.12.2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fleg.org.ua/node/27 та http://www.lesovod.org.ua/node/5364.
73. Синякевич І. М. Концепція сталого розвитку лісового господарства в контексті міжнародної і національної лісової політики / І. М. Синякевич // Газета «Деревообробник» від 07.11.2007 р.
74. Совершенствование правоприменения и управления в лесном секторе (ФЛЕГ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.enpi-fleg.org/ index.php?id=38&L=1.

75. Соловій І. П. Політика сталого розвитку лісового сектора економіки : парадигма та інструменти : монографія / І. П. Соловій. – Львів : РВВ НЛТУ України, Ліга-Прес, 2010. – 368 с.
76. Соловій І. Аналіз чинників, які визначають зорієнтованість фахівців лісового господарства на пріоритети сталого розвитку / І. Соловій, М. Душна // Основні причини знеліснення та деградації лісів в Україні : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Косів, 20–22 вересня 2009 р.). – Косів-Львів : Друкарські куншти, 2010. – С. 51–56.
77. Соловій І. Традиційне лісокористування в Україні як чинник збереження культурних послуг екосистем / І. Соловій, О. Каспрук // Основні причини знеліснення та деградації лісів в Україні : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Косів, 20–22 вересня 2009 р.). – Косів-Львів : Друкарські куншти, 2010. – С. 9–14.
78. Соловій І. П. Проблеми доступу громад до лісових ресурсів у контексті менеджменту природозаповідних територій / І. П. Соловій, М. В. Чернявський, Я. В. Геник та ін. // Природно-заповідні території: функціонування, моніторинг, охорона : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Яремча, 25 листопада, 2010 р.). – Яремча : Фоліант, 2010. – С. 117–120.
79. Соловій І. Розвиток ринку екологічних послуг лісів як шлях до зменшення незаконних лісозаготівель в Україні / І. Соловій, Л. Монастирська // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.- практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 141–146.
80. Соловій І. Еколого-економічна оцінка рубок переформування у контексті концепції наближеного до природи лісівництва / І. Соловій, М. Чернявський, Р. Гамолюк та ін. // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 157–163.
81. Соловій І. Альтернативні сценарії використання самозаліснених земель у Карпатському регіоні / І. Соловій, Х. Ільків // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 224–229.

82. Солонина Є. Карпати: Гроші сьогодні – без лісу завтра / Радіо «Свобода». 18 вересня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// zakarpattya. net.ua/uanews47649.html.
83. Соціально-економічний розвиток Івано-Франківщини протягом 2010 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://who-is-who.com. ua/ bookmaket/ robotodavci2010/9/7/1.html.
84. Стандарт добровільної лісової сертифікації в Україні (проект). – К. : Національна робоча група з питань добровільної лісової сертифікації в Україні. – 2010.
85. Статистичний щорічник Закарпаття за 2008 рік / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Закарпатській області : за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2009. – 559 с.
86. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2008 рік // Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Івано-Франківській області : за ред. М. М. Колімбровського. – Івано-Франківськ, 2009. – 532 с.
87. Статистичний щорічник Львівської області за 2009 рік / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Львівській області : за ред. С. О. Матковського. – Львів, 2010. – Ч. 1. – 368 с.
88. Статистичний щорічник Львівської області за 2009 рік. Райони та міста Львівської області / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Львівській області : За ред. С. О. Матковського. – Львів, 2010. – Ч. 2. – 312 с.
89. Статистичний щорічник Рівненської області за 2009 рік / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Рівненській області // за ред. Ю. В. Мороза. – Рівне, 2009. – 532 с.
90. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Держкомстат України // за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. П. Павленко. – К. : Консультант, 2010. – 567 с.
91. Стегній О. Оцінка правозастосування і управління у лісовому секторі України. Результати опитування експертів / О. Стегній // Правозастосування в лісовому секторі України : стан, проблеми, перспективи. – К. : Світовий банк. – 2010. – Ч. 1.
92. Стегній О. Оцінка правозастосування і управління у лісовому секторі України. Аналітичний звіт за результатами опитування регіональних експертів. Київ, листопад, 2009. – 37 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fleg.org.ua/node/24 та www.fleg.org.ua/ fileadmin/.../4.02.05.expert interviews_Ukraine.pdf.

93. Стегній О. Проблеми лісового господарства у сприйнятті населення лісових районів України. Аналітичний звіт за результатами масового опитування. Київ, липень, 2010. – 44 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fleg.org.ua/index.php?id=13&tx_ttnews[tt_news]=43&tx_ttnews[back PID]=8&no_cache=1.
94. Сторожук В. Ф. Порівняльний аналіз лісового законодавства України та пов'язаних з ним правових актів на відповідність до законодавчої бази Європейського Союзу з питань сталого управління лісами. – К., 2010. – 81 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.fleg.org.ua/.../4.02.02.Comparative Analisys_of_Forest_Legislation_Ukraine.pdf.
95. Такси на деревину лісових порід, що відпускаються на пні і на живицю, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1997 р., зі змінами від 21 лютого 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=44-97-%EF.
96. Три Полісся – спільна стратегія охорони і екологічного використання природної спадщини теренів польсько-білорусько-українського прикордоння / за ред. С. Матюніна та П. Косицелецького. – Брест, 2009. – 99 с.
97. У лісовому секторі в дзеркалі соціології та статистики. 17.05.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lesovod.org.ua/node/10009.
98. Украинские Карпаты. Природа / М. А. Голубец, А. Н. Гаврусевич, И. К. Загайкевич и др. – К. : Наукова думка, 1988. – 208 с.
99. Україна потребує легального ринку деревини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.derevo.info/news/detail/6046.
100. Україна у цифрах у 2007 році : корот. стат. довід. / Держкомстат України. Статистичний збірник : за ред. О. Г. Осауленка, відп. за вип. П. П. Забродський – К. : Консультант, 2008. – 260 с.
101. Україна у цифрах у 2008 році : корот. стат. довід. / Держкомстат України. Статистичний збірник : за ред. О. Г. Осауленка, відп. за вип. П. П. Забродський – К. : Консультант, 2009 – 260 с.
102. Україна у цифрах у 2009 році : коротк. стат. довід. / Держкомстат України. Статистичний збірник : за ред. О. Г. Осауленка, відп. за вип. П. П. Забродський – К. : Консультант, 2010 – 260 с.
103. Філіпенко І. У лісах Закарпаття порушення закону / І. Філіпченко // Зелений світ. Екологічна газета України. – № 83 (246), вересень 2010 р.
104. Фурдичко О. І. Заповідна справа в Україні : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. І. Фурдичко, В. К. Сівак, В. Д. Солодкий. – Чернівці : Зелена Буковина, 2005. – 336 с.

105. Чернявський М. Наближене до природи лісівництво як стратегія сучасного ведення лісового господарства / М. Чернявський // Основні причини знеліснення та деградації лісів в Україні : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Косів, 20–22 вересня 2009 р.). – Косів-Львів : Друкарські куншти, 2010. – С. 22–30.
106. Чернявський М. В. Багатофункціональне лісівництво як стратегія ведення лісового господарства на природо заповідних територіях / М. В. Чернявський, В. О. Тарасенко, М. Б. Шпільчак // Природно-заповідні території: функціонування, моніторинг, охорона : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Яремча, 25 листопада, 2010 р.). – Яремча : Фоліант, 2010. – С. 150–154.
107. Чернявський М. Законодавче регулювання у сфері незаконних рубок / М. Чернявський, В. Тарасенко // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 52–58.
108. Чернявський М. Українське законодавство: цілі та принципи ведення лісового господарства / М. Чернявський, О. Каспрук // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 13–18.
109. Чернявський М. Концепція наближеного до природи лісівництва та їх реалізація в Україні / М. Чернявський // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 157–163.
110. Чернявський М. Стале ведення лісового господарства в контексті міжнародних нормативних документів / М. Чернявський, Я. Геник, О. Каспрук, Г. Бондарук, В. Тарасенко, М. Шпільчак // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 71–76.
111. Чернявський М. Основні причини неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в

Україні / М. Чернявський, Я. Геник, І. Соловій // Еколого-економічні та соціальні проблеми неефективних і несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель в Україні : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 2–3 грудня 2010 р.). – Львів : Зелений Хрест, Ліга-Прес. – 2011. – С. 81–89.

112. Чурилов Н. Н. Проектирование выборочного социологического исследования (некоторые методологические и методические проблемы) / Н. Н. Чурилов. – К. : Наукова думка, 1986. – 183 с.
113. Шадура М. В. Функціональна оцінка лісового фонду Західнополіського округу з огляду кормових і захисних умов для козулі європейської / М. В. Шадура, І. Т. Гулик // Лісівництво і агролісомеліорація, Харків : УкрНДІЛГА. – 2008. – Вип. 114. – С. 216–277.
114. Шкудор В. Д. Підвищення стійкості і збереження рослинного біорізноманіття соснових лісів Західного Полісся України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук. 06.03.03. / В. Д. Шкудор. – Харків, 2006. – 9 с.
115. Шуваев Ю. Анализ применения лесного и смежного законодательства в России / Ю. Шуваев // Устойчивое лесопользование. – 2005. – № 1 (7). – С. 36–44.
116. Ядов В. А. Социологическое исследование: методология, программы, методы / В. А. Ядов. – М. : Наука, 1987. – 248 с.
117. Combating Illegal Harvesting and Related Trade of Forest Products in Europe. Report for the MCPFE Workshop held 3–4 November, 2005, in Madrid, Spain. Warszawa, 2007. – 63 p.
118. Resolution H1. General Guidelines for the Sustainable Management of Forests in Europe/ Second Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe 16–17 June 1993, Helsinki. Finland. – 5 p.
119. Soloviy I. Forest resources accessibility and illegal logging in Ukraine: analysis of the main stakeholders' opinion / I. Soloviy, M. Chernyavskyy, Y. Henyk et al. // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість : міжвідом. наук.-техн. зб. – Львів : НЛТУ України. 2010. – Вип. 36. – С. 125–134.
120. The Human Development Report. United Nation Development program. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.hdr.undp.org/reports/global/2005.
121. UNEP. 2011. Forests : Investing in natural capital / Towards a Green Economy : Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. – P. 186–189.

SUMMARY

Ukraine is involved in international forest policy dialogue, particularly Intergovernmental and Pan-European processes of the forest sector development on the principles of sustainability, but implementation of international agreements needs to be sounder in practice. The system of criteria and indicators of SFM application should be implemented not only at the national level, but also at regional and local (FME) levels.

The analysis of the accessibility and credibility of the information about current state of forestry in Ukraine and in particular information about illegal logging allows us to make such conclusions:

- Information about main indices that describe current state of forestry is presented in the periodical publications of the State Statistic Committee of Ukraine. This information is opened to the public and practically assessable, but it's not full enough. The data about forest management activities by different users of forest resources, facts about forest laws breaking by citizens or not fulfillment of some forestry norms, rules, regulations by forest resource users (forest enterprises with different ownership etc), and data about illegal logging are not included in statistic data set.
- The assess to the reporting materials of the state FMEs is not restricted theoretically but in fact there are some bureaucratic difficulties for an average citizen.

The assess to the information about current forestry methods and practices (including the facts of unsustainable practices) is available only through the publications by forestry, environmental, economic and other related research institutes and universities, reports of the international, national and regional conferences organized not only by research and education institutions, state agencies but also by environmental NGOs as well.

The studies of illegal logging in the main forest regions of Ukraine such general tendencies:

- Gradual decreasing of the illegal logging (number of cases, cubic meters of wood illegally harvested, and estimated costs of damage to forest ecosystem) since mid of 1990th. The analysis of the dynamics of illegal logging during the last 15 years clearly shows that its highest level was observed since the last three years of 1990th until mid of 2000th. The number of cases and the volumes of illegal logging also increased in the studied regions in 2009 (up to two times) and then again decreased in 2010.
- The data on illegal logging collected from different sources give very different results. In particular the volume of illegal logging in the Ukrainian Carpathians according the estimation s of different institutions are: a) State Forestry Committee of Ukraine – 0.01 million cubic meters, b) Swiss-Ukrainian Forestry Development Project «FORZA» – 1.0–1.25 million cubic meters, World Bank – 0.25–0.3 million cubic meters.
- According the evaluation of the forestry professionals the share of illegal harvesting is up to 20% (opinion of 59.5% of the respondents);
- Most of the respondents who represent wood based business stated that they don't have credible information about the scale of illegal logging in their location («it's hard to give an answer» agreed 57% of the respondents).
- The most important factors which stimulate wood based business to use the wood of illegal origin are the simple way of receiving of wood and functioning of the shadow sector in the economy.
- For opinion of the forestry professionals the most spread illegal cuttings in the forest of the Carpathians and Polissya eco-zones are the cuttings for satisfaction of own basic needs of living in rural location (fuel wood, and construction wood) and the cuttings oriented on income receiving from timber sale or further wood processing.
- For opinion of the same group of the experts illegal logging carried out by commercial structures without any permission is practically absent.

– The value of the damage from illegal logging (also by opinion of forestry experts) has an medium scale (opinion of 42.5% of respondents).

As unsustainable forestry practices the following practices can be considered which happened in the region of study:

– *The cuttings which are done in a such way that they are worsening the ecological functions of forests and their productivity:*
  - clear cuttings that cover too big areas,
  - illegal logging,
  - cuttings which decrease the forest density as consequence of permanent selection of the best (most productive) trees,
  - cuttings along the river-side and on the plots with the highly erosive soils,
  - cuttings with the considerable soil damage during the skidding process,
  - not satisfactory control of the forest deceases,
  - low attention to the forest biodiversity conservation in the process of cuttings planning and fulfillment;
– *Unsatisfactory level of attention to the social needs of the stuff of the forestry organizations,*
– *Unsatisfactory level of attention to the interests of the local communities'.*

Empiric research has been done by method of expert survey. Standardized 'face-to-face' interview by employment place (business representatives and forestry specialists); by employment or residence place (community representatives). According to data on illegal logging in the forests in State Committee of Forestry and other statistic data, research has been made in for administrative regions of Polissya and Carpathians (as high-forest part of Ukraine) with the highest volume of illegal logging: Rivne, Lviv, Ivano-Frankivsk, and Zakarpatya. Field research has been made in four administrative districts (pilot territories) within above mentioned regions, which are known by high forest cover and significant role of forestry in regional economy development: Starosambirskyy District in Lviv Region; Kosiv District in Ivano-Frankivsk Region; Khust District in Zakarpatya Region; and Bererzne Region in Rivne Region.

200 persons have been interviewed in each region in the following categories (50 person from each category in each region):

1) business representatives;
2) forestry professionals;
3) local community representatives.

It's mean in general 600 respondents interviewed.

Criterion for selection of experts: sufficient level of competence in the problems of study, which has been evaluated by following parameters:

a) work on positions requiring special training and managing positions in state and private structures (forestry specialists and business representatives);
b) residence and work on the territories of local communities (district capitals, towns, villages) in the regions where the research has been made; social activity.

Following results come from the analysis of forestry specialists' opinion on the state of forests and process of access to forest resources:

- main threats for forests on the territories of research are the following: imperfect legislation (61.5%), illegal logging by local population (57%) and lease of forests by so called temporary forest resource users (55%);
- process of receiving the permits for wood utilization is complicated (it is possible but complicated to get the permit, or practically impossible – 53.5%; there are no problems in getting the permit – 32%);
- process of receiving the permits for non-wood forest resource utilization is less complicated, however there are still difficulties with it (it is possible but complicated to get the permit, or practically impossible – 41%; there are no problems in getting the permit – 43%);
- violations in assigning the permits on utilization of forest resources (it happen sometimes – 37.5%; it happen often – 17%, do not happen – 26%);
- decision making process in forestry enterprises is partially transparent – 45%, transparent – 37%; not transparent – 14%;
- Ukrainian legislation in the field of forestry does not match European norms – 35.5%, matches them in significant part – 22%;

- Ukrainian legislation regarding forestry altered for the worse or did not change – 51% (improved – 22%; hard to respond – 19%);
- key factors that influence violations in forestry sector are following: high level of unemployment in forest regions (70.5%), willing to get additional income (60.0%), existence of shadow economy (49.5%) and imperfect forestry legislation (47.5%).

In order to determine basic restrictions in access of community representatives to forest resources, with a question «How easy is legal access to construction wood in your area?» – most of respondents came to decision that it is complicated but possible (Ivano-Frankivsk Region – 36 persons of 50; Zakarpatya Region – 30 persons; Rivne Region – 26 persons, and Lviv Region – 25 persons of 50 respondents).

25 respondents in Lviv and Zakarpatya Regions answered that do not face significant problems with legal access to fuel wood. 28 respondents in Ivano-Frankivsk Region and 21 respondents Rivne Region stated that it is difficult but possible to get wood in legal way.

There are no problems for residents with legal access for picking mushrooms, berries, fruits, medicinal raw materials in the forests of all 4 regions (45 respondents confirmed in Lviv Region, 43 – in Zakarpatya Region, 41 – in Rivne region, and 34 – in Ivano-Frankivsk Region).

Significant part of respondent know little about main documents and laws regulating the relations in the area of forestry in Ukraine (34.5%), and 38.5% respondents stated that know them very well. And only 26% of respondents know how they can influence on decision making in forestry area.

Most of small business representatives (54%) think that they cannot influence on the issues related with using the forest resources.

Access to wood for making business is limited: 56% of respondents stated that it is difficult but possible to get a timber in legal way, and 10% stated that it is practically impossible to do it.

Nearly 23% of respondents are not satisfied, and 45% are partially satisfied with a practice of access to forest resources in the area of their business activities.

Transparency and accessibility of information on the problems of forestry and regulations on legal utilization of timber and other forest

resources are the factors which limit an access of small business representatives to those resources. Establishment of partnership among businessmen, community, governmental agencies representatives and forestry specialists is one of the main challenges for small business in the area of forest resources utilization. Ensuring the transparency of decision making mechanism by governmental institutions will allow businessmen to get the permits for utilization of forest resources in legal way – it has been stated by 32% of respondents.

For small business representatives (it's stated by 24.5% respondents), creation of balanced legal mechanism for participation of entrepreneurs in decision making processes in the area of forestry and legal education of businessmen is important. The lowest number (17.5% of respondents) stated that auctions will provide transparent access to use of forest resources. Such response may be explained by a fact that most of small business representatives who buy a timber for their business avoid doing it through the auctions (only 14% of respondents do it this way) because of the following reasons:

1) possibility to buy timber for cheaper prices through the state forestry enterprises, from local residents, or from organized criminal groups for illegal forest harvesting (44% of respondents get timber out of auctions);
2) forestry enterprises propose timber for sale with big lots, and not a real timber which can be evaluated, but in certain matter a virtual timber, which complicates its purchase by businessmen, especially by small business.

Based on the interviews from small businesses, we can conclude that in long-term perspective illegal harvesting has the negative influence on timber and woodworking enterprises because of the following:

- significant volumes of illegal forest logging lead to decreasing the volumes of high quality timber which small enterprises might buy legally (e.g. on auctions) for making their business (because in illegal logging usually the best timber is selected);
- functioning of illegal loggers which also get timber for their needs illegally, i.e. use the timber from illegal logging, or using the illegal timber by legal woodworking enterprises (which is cheap), creates

the conditions for *unfair competition* in realization of production (since the enterprises using the timber from illegal cuts can sell their products for lower prices);

- situation described above may also lead to *closure of a number of legally operating small enterprises* (they will not be able to deal under the unfair competition). As a result, only medium and big enterprises will remain on the market, what will have a negative reflection on regional and national economy.

The most important factor which can ensure a transparent access of small business to timber and other forest resources is lowering a pressure of government and political structures on business, not as high number of permission procedures and documents needed to obtain permits for use of forest resources, perfect regulations, which will not make obstacles to legal use of forest resources, and also better information support for representatives of small business, governmental institutions and permitting authorities in explanation of mechanisms for transparent access to timber and other forest resources.

Representatives of all groups of experts evaluate critically current state of forests in the regions they represent and applied methods of forest management. It is interesting that this position is also self-criticizing; as they realize that position and activities of groups them represent (especially experts from community and business) brings the threats for the current state of forests.

At the same time, while analyzing the threats for the forests from various factors, all groups of experts tend to 'shift the responsibility' on objective situation in the country and put the factors which are beyond their direct control (shadow economy, corruption, insufficient level of social care and poor economic situation of local population etc.) on the first places as main threats.

Experts from all groups think that the situation with legislative support for forestry is not the biggest threat for itself. There is an obvious situation inherent to other areas of current social and economic life in Ukraine: the problem is not in imperfect legislation, but rather in maintaining this legislation. Such conclusion is confirmed in responses on question on possibilities for legal access to forest resources: most of

experts think that it is possible to receive permits for their utilization, even with big difficulties.

An interesting fact in evaluation of work effectiveness of different structures directed on forest resources protection is similar negative grading of it by experts from communities and forestry specialists, and less number of negative evaluations by experts among businessmen. It would be reasonable to verify in further research a level of independence of environmental non-governmental organizations from influence of local business and also to evaluate methods of their work and level of trust to them from local residents.

Such situation allows leads to conclusion that environmental non-governmental organizations in the regions where the research has been held currently do not sufficiently play their role of structures capable to form public opinion on the issues of forest protection and effective utilization of forests.

Results of responses on questions about the possibility of legal access to forest resources from businessmen and forestry specialists are also interesting. Most of them think that it is possible but difficult to get permits for use of forest resources. At the same time, the most complicated situation is an access to timber resources. It correlates with results in responds on threats for state of forests from corruption by some governmental institutions, insufficient measures in combating the smuggling timber etc.

The empiric research has a goal to diagnose the causes, social and economic impacts of illegal logging and unsustainable forestry practices, and possibilities for improvement of the situation. It was planned to achieve the goal through implementation of following tasks:

a) to determine and compare the visions of community and business representatives and forestry specialists on the state of forests in their areas; threats brought to forests by currently applied methods of forest management an illegal logging activities;
b) to evaluate possible options for improvement of current legal procedures in context with their transparency, social usefulness and minimization of harm from ineffective and unsustainable forestry practices;

c) to analyze a significance of communities, government and business institutions in overcoming these challenges and finding possible ways for transition to more sustainable ways in forest governance and forest management.

According to a survey of local communities, forestry professionals and business representatives the main factor for unsustainable forest management which adversely affects the economic and social development of forest areas are precisely the illegal harvesting (opinion of 54% of respondents).

Nearly 52% of respondents consider that very important protection of the forest as a natural object, is important for representatives of forest dependent communities as a source of for wood commercial uses, a place of gathering mushrooms, berries, medicinal plants, a recreation place.

According to respondents response the significant threats to forest conditions are: corruptive schemes of timber harvesting (50%) and misuse of forest resources in the operations of the businesses (47.5% of respondents). An important threat to the forest condition is illegal logging by local residents (54%) and poor environmental culture of people (50%), unsustainable activities of forest enterprises (49%), poor protection of the forests (47%), transfer of forest lands for lease by so-called temporary forest users (40%), imperfect legislative base (39.5%), ineffective and unsustainable exploitation of forest resources because of decision of local authorities (34.5%).

The illegal logging causes a number of socio-economic consequences:

- deterioration of living standards due to depletion of natural resources (reduction of the level of economic and social wellbeing of forest dependent communities);
- social conflicts over resource distribution inequality against the principles of sustainable development (social injustice on the allocation of resources within generations, inequity of distribution of resources between generations);
- loss to the state and local budgets, which is reflected in social programs (education, science, culture, security);
- increase of the expenditures for the cultivation, protection and restoration of forests;

- reducing feedback between state investments in the forest cultivation and collection of revenue from harvest (profits are going to those who are harvesting illegally).

Environmental implications of illegal harvesting:

- loss of biodiversity;
- climate change;
- intensified erosion processes;
- disturbance s for the hydrological regime;
- occurrence of natural disasters due to unfavorable of harvesting technology;
- decrease the stability of ecosystems;
- clodding of cutting areas, mountain rivers and roads by wood residues;
- reduce the protective functions of forests.

Deficiencies in the forest control system, which caused by broadscale illegal cutting:

- breaking of law and harvesting operations;
- corruption;
- conflicts of different agencies interests;
- lack of progress in implementing the concept of sustainable forest management.

Thus the respondents consider as the underlying causes of illegal logging such causes:

- low level of social standards of population, high unemployment rate;
- functioning of illegal private sawmills, who are consumers of timber of with illegal origin;
- high profitability of illegal logging;
- insufficient measures to combat smuggling and corruption;
- presence of the shadow sector in the economy.

The main measures that can eliminate (or substantially decrease) illegal logging:

- reducing unemployment and increasing welfare;
- increased penalties for illegal activities in the forests;
- strengthening of administrative and criminal liability;
- strengthening public control;

– forest certification;
– community participation in planning of forest operations.

In order to manage forests in more sustainable way and to use more efficiently forest resources local forest dependent community needs to focus on the following issues:

1. Increased level environmental awareness and level of legal culture of forest resource managing;
2. Greater cohesion and order, community spirit, the ability to manage their own affairs;
3. Create a community group of the most competent people who have potential to be influential in the forestry decision-making;
4. Raising public awareness of community members about their rights and obligations.

Додаток 1

Взірці анкет, що використовувались для опитування

Автори розробки:
М. Чернявський, І. Соловій, Я. Геник,
О. Каспрук, О. Геник, М. Мельникович,
В. Савка, Г. Герасим, М. Шпільчак

ЗРАЗОК АНКЕТИ ДЛЯ ЕКСПЕРТІВ З ГРУПИ ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАД

А Н К Е Т А

Шановний друже!

Доброго дня!

Мене звати _____.

Я проводжу соціологічне опитування за завданням дослідницької групи, яка є частиною міжнародного проекту «Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі», спрямованого на розширення можливостей громад у доступі до лісових ресурсів та їхнього ставлення до незаконних лісозаготівель в Україні. Для нас дуже важлива думка кожного представника місцевих громад, особливо тих, хто користується у них авторитетом, а тому ми звертаємось і до Вас.

Матеріали опитування будуть використовуватися у наукових дослідженнях проблеми лише в узагальненому вигляді, що забезпечує конфіденційність отриманої від Вас інформації.

Якщо Ви не заперечуєте взяти участь у цьому опитуванні, то дозвольте розпочати.

1. Наскільки важливим для Вас особисто є ліс, як *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Зовсім не важливо	Не дуже важливо	Важливо	Дуже важливо
1.	Джерело отримання деревини для господарських потреб	1	2	3	4
2.	Джерело отримання дров	1	2	3	4
3.	Місце відпочинку	1	2	3	4
4.	Місце збору грибів, ягід, лікарських рослин	1	2	3	4
5.	Природний об'єкт, який потрібно охороняти	1	2	3	4
6.	Основне місце праці	1	2	3	4
7.	Місце для полювання	1	2	3	4
8.	Інше	1	2	3	4

Інше (вкажіть, що саме) _____

2. Яким є стан лісів у Вашій місцевості? *(виберіть одну відповідь із запропонованих варіантів):*

а) поганий; б) радше поганий, ніж добрий;
в) добрий; г) дуже добрий.

3. Наскільки вагомими загрозами для стану лісів у вашій місцевості є такі види діяльності: *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Не становить загрози	Радше не становить загрози, ніж є загрозою	Становить загрозу	Становить значну загрозу
1.	Зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку органів місцевої влади	1	2	3	4
2.	Зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку бізнесових структур	1	2	3	4

3.	Самовільне вирубування лісів місцевими жителями	1	2	3	4
4.	Відвідування лісу туристами та відпочивальниками	1	2	3	4
5.	Нераціональна діяльність лісогосподарських підприємств	1	2	3	4
6.	Погана охорона лісу	1	2	3	4
7.	Корупційні схеми заготівлі деревини	1	2	3	4
8.	Недосконала законодавча база	1	2	3	4
9.	Низька екологічна культура мешканців	1	2	3	4
10.	Передача лісу в оренду тимчасовим лісокористувачам	1	2	3	4
11.	Інше	1	2	3	4

Інше (вкажіть, що саме) _____

4. Наскільки значною, на Вашу думку, є шкода для ведення лісового господарства від нижче перелічених факторів? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Не має шкоди	Незначна шкода	Значна шкода
1.	Суцільні рубання на великих ділянках	1	2	3
2.	Надмірне зрідження лісу постійним вирубуванням кращих дерев	1	2	3
3.	Рубання лісу поблизу річок	1	2	3
4.	Рубання лісу на ерозійно небезпечних ділянках	1	2	3
5.	Пошкодження ґрунту при трелюванні деревини тракторами	1	2	3
6.	Недостатній контроль за санітарним станом лісів	1	2	3
7.	Самовільні/незаконні рубання лісу	1	2	3
8.	Недостатня увага до охорони різноманіття флори і фауни	1	2	3

9.	Високий рівень використання ручної праці	1	2	3
10.	Інше	1	2	3

Інше (вкажіть, що саме) _____

5. Чи вважаєте Ви, що незаконні/самовільні рубання лісу є однією з найважливіших причин еколого-економічних проблем вашої місцевості? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) так;
б) значною мірою так;
в) ні;
г) важко відповісти.

6. Що Ви знаєте про факти незаконних/самовільних вирубок лісу у вашій місцевості? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) знаю людей, які тим займаються;
б) чув/чула від інших людей;
в) знаю із засобів масової інформації (телебачення, газети, радіо);
г) не знаю.

7. Ви вважаєте, що рубання місцевими жителями одного-двох дерев для особистих потреб без дозвільних документів можна розцінювати як незаконне/самовільне рубання *(оберіть один варіант відповіді):*

а) так;
б) ні;
в) важко відповісти.

8. Ви вважаєте, що рубання, здійснені місцевими жителями, для задоволення власних господарських потреб (опалення житла, використання як будівельного матеріалу) без дозвільних документів можна розцінювати як незаконне/самовільне рубання *(оберіть один варіант відповіді):*

а) так;
б) ні;
в) важко відповісти.

9. На Вашу думку, якою є частка обсягу нелегальних лісозаготівель до загального обсягу заготівель деревини у Вашій місцевості? *(запишіть цифру у відсотках):*

а) _____%;

б) не знаю.

10. Наскільки, на Вашу думку, нижче зазначені фактори спричиняють незаконні /самовільні рубання лісу населенням? (*дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Зовсім не спричиняє	Незначно спричиняє	Істотно спричиняє	Важко відповісти
1.	Висока ціна енергоресурсів	1	2	3	4
2.	Низький рівень соціального забезпечення населення	1	2	3	4
3.	Стійкий попит на деревину	1	2	3	4
4.	Висока прибутковість незаконних рубань	1	2	3	4
5.	Високий рівень безробіття	1	2	3	4
6.	Недосконале лісове законодавство	1	2	3	4
7.	Відсутність ефективних штрафних санкцій	1	2	3	4
8.	Недостатній контроль за здійсненням рубань на місцях	1	2	3	4
9.	Наявність в економіці тіньового сектору	1	2	3	4
10.	Недостатні заходи боротьби з контрабандою та корупцією	1	2	3	4
11.	Функціонування нелегальних приватних пилорам, які є споживачами деревини незаконного походження	1	2	3	4
12.	Ставлення до лісу, як до своєї власності	1	2	3	4
13.	Низька правова культура населення	1	2	3	4
14.	Інше	1	2	3	4

Інше (вкажіть, що саме) _____

11. На Вашу думку, наскільки б могли сприяти усуненню незаконних рубань лісу нижчезазначені заходи? (*дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Зовсім не важливо	Не дуже важливо	Важливо	Важко відповісти
1.	Зменшення рівня безробіття і зростання добробуту населення	1	2	3	4
2.	Посилення штрафних санкцій	1	2	3	4
3.	Посилення адміністративної та кримінальної відповідальності	1	2	3	4
4.	Посилення громадського контролю	1	2	3	4
5.	Проведення сертифікації лісів	1	2	3	4
6.	Передача лісу у приватну власність	1	2	3	4
7.	Передача ділянок лісу в оренду місцевим жителям	1	2	3	4
8.	Передача ділянок лісу в оренду інвесторам	1	2	3	4
9.	Передача ділянки лісу в постійне користування місцевій громаді	1	2	3	4
10.	Участь громади у плануванні лісогосподарських заходів	1	2	3	4
11.	Інше	1	2	3	4

Інше (вкажіть, що саме) _____

12. На Вашу думку, якщо б місцева громада отримала більше прав на планування і користування лісом, то результатом було б: *(виберіть не більше трьох варіантів відповідей):*

а) ефективніше використання лісових ресурсів;
б) погіршення стану лісу;
в) конфлікти в громаді;
г) згуртування громади;
д) зростання обсягів самовільних рубань лісу;
е) важко відповісти;
є) інше (*вкажіть, що саме*) _____.

13. Що, на Ваш погляд, потрібно місцевій громаді для того щоб ефективно використовувати лісові ресурси? *(оберіть не більше трьох варіантів відповідей):*

а) більший рівень згуртованості і порядку, вміння управляти своїми справами;
б) створити в громаді групу найбільш ініціативних та компетентних людей, які б впливали на процес прийняття рішень в лісовому господарстві;
в) підвищення обізнаності в своїх правах і обов'язках;
г) підвищення культури користування лісом;
д) важко відповісти;
е) інше (*вкажіть, що саме*) _____.

14. На Вашу думку, наскільки ефективно протидіють незаконним/самовільним рубанням деревини *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Працюють неефективно, часто зловживають своїми правами	Погано працюють	Працюють задовільно	Працюють добре	Важко відповісти
1.	Лісогосподарські підприємства	1	2	3	4	5
2.	Засоби масової інформації	1	2	3	4	5
3.	Громадські екологічні організації	1	2	3	4	5
4.	Органи місцевого самоврядування	1	2	3	4	5
5.	Державна екологічна інспекція	1	2	3	4	5
6.	Самі місцеві громади	1	2	3	4	5
7.	Правоохоронні органи	1	2	3	4	5
8.	Інші структури	1	2	3	4	5

Інші структури (вкажіть, які саме) _____

15. Наскільки Ви довіряєте таким джерелам інформації, щодо висвітлення питань самовільних рубань? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Не довіряю	Радше не довіряю, ніж довіряю	Переважно довіряю	Повністю довіряю	Важко відповісти
1.	Представникам лісового господарства	1	2	3	4	5
2.	Працівникам державної екологічної інспекції	1	2	3	4	5
3.	Засобам масової інформації	1	2	3	4	5
4.	Органам місцевого самоврядування	1	2	3	4	5
5.	Особистим знанням	1	2	3	4	5
6.	Громадським екологічним організаціям	1	2	3	4	5
7.	Дослідженням науковців	1	2	3	4	5
8.	Політикам	1	2	3	4	5
9.	Державним природоохоронним організаціям	1	2	3	4	5
10.	Правоохоронним органам	1	2	3	4	5

Інше (вкажіть, кому саме) _____

16. Наскільки простим для місцевих мешканців є законний доступ до отримання *будівельної деревини* у вашій місцевості? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) з цим не виникає жодних проблем;
б) законно отримати деревину складно, але можливо;
в) законно отримати деревину практично неможливо;
г) інше (*Ваша відповідь*) _____.

17. Наскільки простим для місцевих мешканців є законний доступ до отримання деревини *для опалення* у вашій місцевості? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) з цим не виникає жодних проблем;
б) законно отримати деревину складно, але можливо;
в) законно отримати деревину практично неможливо.

18. Наскільки вільним для місцевих мешканців є доступ до збору грибів, ягід, плодів, лікарської сировини у лісах вашої місцевості? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) з цим не виникає жодних проблем;
б) окремі перешкоди бувають;
в) законно отримати доступ практично неможливо;
г) інше (*Ваша відповідь*) _____.

19. Наскільки простим для місцевих мешканців є доступ до полювання у лісах вашої місцевості? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) з цим не виникає жодних проблем;
б) окремі перешкоди бувають;
в) законно отримати доступ неможливо;
г) інше (*Ваша відповідь*) _____.

20. Наскільки вільним для місцевих мешканців є доступ до випасання худоби у лісах вашої місцевості? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) з цим не виникає жодних проблем;
б) окремі перешкоди бувають;
в) нам постійно чинять перешкоди у випасанні худоби в лісі;
г) інше (*Ваша відповідь*) _____.

21. Наскільки вільним для місцевих мешканців є доступ до ведення туристичної діяльності (проведення екскурсій) у лісах вашої місцевості? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) з цим не виникає жодних проблем;
б) окремі перешкоди бувають;
в) нам постійно чинять перешкоди;
г) інше (*Ваша відповідь*) _____.

22. Скільки дров Вам необхідно для опалювання Вашої оселі на весь рік? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) 4–5 м^3; б) 6–7 м^3;
в) 8–10 м^3; г) 11–13 м^3;
д) 14–16 м^3; е) більше 16 м^3;
є) не знаю; ж) не потрібно (*перейдіть до питання 24*)

23. Яким чином Ви заготовлюєте дрова для опалення? *(оберіть не більше трьох варіантів відповідей):*

а) виписую дрова у лісогосподарських підприємствах;
б) отримую дрова як соціальну допомогу від держави;
в) купую у односельчан, які їх заготовляють
г) самостійно заготовляю
д) інше (*Ваша відповідь*) _____.

24. Як саме Ви отримуєте ділову деревину (для будівництва та ін. господарських потреб)? *(оберіть не більше трьох варіантів відповідей)*

а) через підприємства лісового господарства (офіційно);
б) через сільські ради;
в) через посередницькі фірми, підприємців;
г) через працівників лісового господарства;
д) самостійно заготовляю;
е) купую у односельчан, які її заготовляють;
є) інше (*Ваша відповідь*) _____.

25. Наскільки активною є громада Вашого села в охороні лісу від незаконних вирубок? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) цілком пасивна;
б) радше пасивна, ніж активна;
в) радше активна, ніж пасивна;
г) дуже активна;
д) важко відповісти.

26. Що, на Ваш погляд, могла б зробити громада Вашого населеного пункту у охороні лісу від незаконних вирубок? *(оберіть не більше трьох варіантів відповідей):*

а) проводити громадські слухання з питань лісового господарства;
б) брати участь у плануванні лісогосподарських заходів;
в) вимагати доступу до інформації про ведення лісогосподарських заходів;
г) впливати на процес сертифікації лісів під час процедури її обов'язкового узгодження з сільською радою;
д) контролювати вивіз деревини;
е) контролювати заготівлю дров;
є) інше *(вкажіть, що)* _____.

Загальна інформація про респондента

27. Ваша стать:

а) чоловік;
б) жінка.

28. Ваш вік:

а) від 20 до 35 років;
б) від 35 до 45 років;
в) від 45 до 65 років;
г) від 65 років і більше.

29. Ваша освіта:

а) середня;
б) середня спеціальна;
в) незакінчена вища;
г) вища.

30. Який ваш основний рід занять?

а) працівник місцевого самоврядування;
б) священник;
в) вчитель;
г) журналіст;
д) працівник лісового господарства;
е) зайнятий в сфері зеленого туризму;
є) тимчасово не працюю;
ж) пенсіонер;
з) студент, учнівська молодь;
и) самозайнятий *(вкажіть сферу)* _____;
і) інше _____.

31. Ви є членом громадської організації/організацій?

а) ні;
б) так *(вкажіть якої/яких)* _____

32. Місце проживання:

а) село;
б) селище міського типу;
в) місто**.**

33. В якій області Ви мешкаєте? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей)*

а) Львівська;
б) Івано-Франківська;
в) Закарпатська;
г) Рівненська;

34. Середньомісячний розмір доходу на одного члена сім'ї :

а) до 400 грн;
б) до 800 грн;
в) до 1000 грн;
г) від 1000 до 2000 грн;
д) понад 2000 грн;
е) тимчасово не маю доходів.

Щиро вдячні Вам за співпрацю!
Маємо надію, що і надалі зможемо розраховувати
на Ваші поради та пропозиції.

ЗРАЗОК АНКЕТИ ДЛЯ ЕКСПЕРТІВ З ГРУПИ ПІДПРИЄМЦІВ

А Н К Е Т А

Шановний пане/пані!

Доброго дня! Мене звати _____.

Я проводжу соціологічне опитування за завданням дослідницької групи, яка є частиною міжнародного проекту «Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі», спрямованого на дослідження проблем доступу підприємницьких структур до деревини та інших лісових ресурсів.

Для нас дуже важлива думка кожного представника бізнесових кіл, особливо тих, хто користується у них авторитетом, а тому ми звертаємось і до Вас. Матеріали опитування будуть використовуватися у наукових дослідженнях проблеми лише в узагальненому вигляді, що забезпечує конфіденційність отриманої від Вас інформації.

Якщо Ви не заперечуєте взяти участь у цьому опитуванні, то дозвольте розпочати.

1. Яким/якими із видів підприємницької діяльності Ви займаєтеся?
(позначте відповідні варіанти відповідей):

а) заготівля, продаж необробленої деревини;
б) первинна обробка деревини;
в) виготовлення з деревини готової продукції;
г) заготівля грибів, ягід, лікарської сировини;
д) мисливське господарство;
е) зелений туризм;
є) інше (*вкажіть, що саме*) _____.

2. Яка кількість підприємців займається аналогічною підприємницькою діяльністю у вашій місцевості? *(запишіть цифру):*

а) _____ осіб;

б) важко відповісти.

3. Оберіть та позначте одну відповідь, що найбільше відповідає по кожному рядку:

		Дуже мало знаю	Знаю достатньо добре	Знаю практично все, регулярно поновлюю знання	Важко відповісти
1.	Наскільки Ви обізнані з екологічними проблемами Вашої місцевості?	1	2	3	4
2.	На скільки добре Ви знаєте основні документи (закони), що регулюють відносини у сфері ведення лісового господарства в Україні?	1	2	3	4
3.	Чи знаєте Ви як саме маєте можливість впливати на прийняття рішень у сфері лісового господарства?	1	2	3	4
4.	Наскільки Ви обізнані з правовим регулюванням лісового господарства у країнах Європейського Союзу?	1	2	3	4

4. Яким є стан лісів у Вашій місцевості? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) поганий;

б) радше поганий, ніж добрий;

в) добрий

г) дуже добрий

5. Наскільки вагомими загрозами для стану лісів у вашій місцевості є наступні види діяльності? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить по кожному рядку):*

		Не становить загрози	Радше не становить загрози, ніж є загрозою	Становить загрозу	Становить значну загрозу
1.	Зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку органів місцевої влади	1	2	3	4
2.	Зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку бізнесових структур	1	2	3	4
3.	Самовільне вирубування лісів місцевими жителями	1	2	3	4
4.	Відвідування лісу туристами та відпочивальниками	1	2	3	4
5.	Нераціональна діяльність лісогосподарських підприємств	1	2	3	4
6.	Погана охорона лісу	1	2	3	4
7.	Корупційні схеми заготівлі деревини	1	2	3	4
8.	Недосконала законодавча база	1	2	3	4
9.	Низька екологічна культура мешканців	1	2	3	4
10.	Передача лісу в оренду тимчасовими	1	2	3	4
11.	Інше	1	2	3	4

Інше (вкажіть, що саме) _____

6. На Ваш погляд, українське законодавство у сфері лісового господарства відповідає, чи не відповідає європейським нормам? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) зовсім не відповідає;
б) відповідає в значній мірі;
в) цілком відповідає;
г) важко відповісти;
д) мене не цікавить ця проблема.

7. Чи можете особисто Ви впливати на вирішення проблем, які стосуються використання лісових ресурсів у вашій місцевості? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) я можу вирішити окремі питання;
б) я можу вирішувати більшість питань;
в) я можу добитися вирішення будь-якого питання;
г) від мене нічого не залежить.

8. Для того, щоб вирішувати проблеми, пов'язані з веденням бізнесу, Ви найчастіше дієте *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) в рамках чинного законодавства;
б) за допомогою друзів, родичів, знайомих;
в) через посередників;
г) гроші можуть вирішувати все.

9. Наскільки простим у вашій місцевості для є законний доступ до отримання деревини для ведення Вашого бізнесу? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) з цим не виникає жодних проблем;
б) законно отримати деревину складно, але можливо;
в) законно отримати деревину практично неможливо;
г) інше (*Ваша відповідь*) _____.

10. Чи вважаєте Ви, що для бізнесу процес отримання дозволів на використання не деревних ресурсів лісу (гриби, ягоди та ін.) є простою? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей)*

а) з цим не виникає жодних проблем;
б) це дещо складно, але можливо;
в) це надзвичайно складно;
г) інше (*Ваша відповідь*) _____.

11. Наскільки важливими є наступні шляхи забезпечення прозорості/ доступності малого бізнесу до деревини та інших лісових ресурсів? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить по кожному рядку)*

		Зовсім не важливо	Не дуже важливо	Важливо	Надзвичайно важливо	Важко відповісти
1.	Покращити інформаційне забезпечення представників малого бізнесу, органів влади та дозвільних органів для роз'яснення механізмів прозорого доступу до деревини	1	2	3	4	5
2.	Удосконалити правові норми, що перешкоджають легальному використанню лісових ресурсів	1	2	3	4	5
3.	Зменшити тиск владних та політичних структур	1	2	3	4	5
4.	Зменшити кількість дозвільних процедур і документів	1	2	3	4	5
5.	Інше	1	2	3	4	5

*Інше (вкажіть, що саме)*_____

12. Як саме Ви отримуєте деревину для ведення бізнесу? *(оберіть не більше трьох варіантів відповідей)*

а) організовую заготівлю деревини відповідно до чинного законодавства;
б) купую готову деревину на аукціонах;
в) купую від організованих нелегальних лісозаготівельників;
г) купую від посередницьких фірм, підприємців;
д) купую (неофіційно) від працівників лісового господарства;
е) купую у односельчан, що її заготовляють самовільно;
є) інше (*напишіть)* _____.

13. Ви погоджуєтеся з твердженням, що «законодавство законодавством, а вміючи, можна вирішити будь-яку проблему»? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) так;
б) частково;
в) ні.

14. Вас влаштовують чинні нормативно-правові документи, які регулюють правила доступу до деревини? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) так;
б) частково;
в) ні.

15. Ви практикували незаконні методи отримання дозволів на використання лісових ресурсів?*(оберіть один варіант відповіді)*

а) інколи траплялося;
б) при нинішніх порядках вести бізнес без цього неможливо;
в) при нинішніх порядках так вести бізнес простіше;
г) ніколи не робив цього.

16. Вас влаштовує практика доступу до лісових ресурсів, що склалася у місцевості, де Ви ведете свій бізнес? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) так;
б) частково;
в) ні.

17. Як змінилась протягом останніх п'яти років практика доступу до лісових ресурсів? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) змінилась на гірше;
б) нічого не змінилось;
в) змінилась на краще;
г) важко відповісти.

18. Як вплинуло введення лісової сертифікації на ведення Вашого бізнесу? *(оберіть один варіант відповіді):*

а) позитивно;
б) нічого не змінилося;
в) негативно;

г) сертифікація не проводилась;
д) нічого не знаю про сертифікацію.

19. Що, на Ваш погляд, варто б змінити у нинішній практиці ведення лісового господарства? *(оберіть не більше трьох варіантів відповідей)*

а) чинні правові норми варто б зробити більш жорсткими;
б) чинні правові норми слід зробити більш ліберальними, ослабити каральні санкції;
в) посилити роботу лісової охорони, контролюючих органів;
г) обмежити втручання лісової охорони у ведення бізнесу;
д) активізувати зусилля місцевих громад на захист своїх законних інтересів;
е) обмежити втручання різного роду громадських екологічних організацій у проблеми ведення лісового господарства;
є) посилити втручання громадських екологічних організацій у проблеми ведення лісового господарства;
ж) змінити структуру управління лісовим господарством;
з) інше (*вкажіть що саме*) _____.

20. Що, на Вашу думку, може сприяти забезпеченню прав малого бізнесу на використання лісових ресурсів? *(оберіть не більше трьох відповідей):*

а) налагодження партнерських стосунків між підприємцями, громадою та владними структурами;
б) відкритість та доступність інформації про проблеми лісового господарства;
в) забезпечення прозорості, механізму прийняття рішень владними структурами;
г) підвищення правової обізнаності підприємців;
д) створення відрегульованого правового механізму участі підприємців у процесах прийняття рішень в сфері лісових відносин;
е) проведення аукціонів;
є) інше (*напишіть*) _____.

21. У яких сферах ведення лісового господарства потрібно розширити участь малого бізнесу? *(оберіть не більше трьох відповідей)*

а) лісовідновлювальні і лісопосадкові роботи;
б) розсадники, генетико-селекційна діяльність;

в) рубання лісу;
г) лісозаготівельні операції;
д) будівництво і ремонт лісової транспортної мережі;
е) лісовпорядкувальні роботи;
є) мисливське господарство;
ж) облаштування рекреаційних об'єктів;
з) інше (*вкажіть, що саме*) _____.

22. Чи є незаконні рубання однією з найважливіших причин еколого-економічних проблем вашої місцевості? *(оберіть один варіант відповіді)*

а) так; б) значною мірою так;
в) ні; г) важко відповісти.

23. Чи знаєте Ви про факти незаконних вирубок лісу у вашій місцевості? *(оберіть один варіант відповіді)*

а) знаю людей, які тим займаються;
б) чув/чула від інших людей;
в) знаю із засобів масової інформації (телебачення, газети, радіо);
г) у такий спосіб я частково отримую деревину для свого бізнесу;
д) не знаю.

24. На Вашу думку, яким є обсяг нелегальних лісозаготівель до загального обсягу заготівель деревини у вашій місцевості? *(запишіть цифру у відсотках)*

а) _____%; б) не знаю.

25. Які чинники найбільше спонукають до використання деревини нелегального походження в бізнесі? *(оберіть не більше трьох відповідей):*

а) різниця в цінах на деревину легального і нелегального походження;
б) це достатньо простий спосіб отримання деревини;
в) значна кількість пропозицій деревини нелегального походження;
г) відсутність ефективних штрафних санкцій;
д) недостатній контроль за здійсненням рубань на місцях;
е) наявність тіньового сектору в економіці;
є) значний попит на деревину;
ж) інше *(вкажіть, що саме)*_____

26. Оцініть важливість заходів, які, на Вашу думку, сприяли б усуненню використання деревини нелегального походження в бізнесі? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить по кожному рядку):*

		Не важливо	Важливо	Дуже важливо	Важко відповісти
1.	Сертифікація походження деревини	1	2	3	4
2.	Сертифікація продукції з деревини	1	2	3	4
3.	Посилення громадського контролю	1	2	3	4
4.	Передача лісу у приватну власність	1	2	3	4
5.	Передача ділянок лісу в оренду підприємцям	1	2	3	4
6.	Передача ділянки лісу в постійне користування місцевій громаді	1	2	3	4
7.	Підвищення штрафних санкцій	1	2	3	4
8.	Припинення нелегального експорту	1	2	3	4
9.	Посилення митного контролю	1	2	3	4
10.	Покращення роботи правоохоронних органів	1	2	3	4
11.	Інше	1	2	3	4

Інше (вкажіть, що саме) _____

27. На Вашу думку, наскільки ефективно протидіють незаконним рубанням деревини *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Працюють неефективно, часто зловживають своїми правами	Погано працюють	Працюють задовільно	Працюють добре	Важко відповісти
1.	Лісогосподарські підприємства	1	2	3	4	5
2.	Засоби масової інформації	1	2	3	4	5

3.	Громадські екологічні організації	1	2	3	4	5
4.	Органи місцевого самоврядування	1	2	3	4	5
5.	Державна екологічна інспекція	1	2	3	4	5
6.	Самі місцеві громади	1	2	3	4	5
7.	Правоохоронні органи	1	2	3	4	5
8.	Інші структури	1	2	3	4	5

Інші структури (вкажіть, які саме) _____

Загальна інформація про респондента

28. Вкажіть приблизний обсяг деревини, який щорічно використовується у Вашому бізнесі?

а) _____ $м^3$;

б) не використовую деревини у бізнесі.

29. Вкажіть приблизний обсяг недеревної продукції лісу, який щорічно використовується у Вашому бізнесі?

а) грибів _____ кг;

б) ягід _____ кг;

в) лікарської сировини _____ кг;

г) інше (*вкажіть, що саме*) _____ кг.

30. Яка кількість працівників у Вашому бізнесі?

_____ осіб.

31. Ваша стать:

а) чоловік;

б) жінка.

32. Ваш вік:

а) від 20 до 35 років;

б) від 35 до 45 років;

в) від 45 до 65 років;

г) від 65 років і більше.

33. Ваша освіта:

а) середня;
б) середня спеціальна;
в) незакінчена вища;
г) вища.

34. Чи маєте Ви лісотехнічну освіту?

а) так;
б) ні.

35. Місце проживання:

а) село;
б) селище міського типу;
в) місто**.**

36. В якій області Ви мешкаєте? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей)*

а) Львівська;
б) Івано-Франківська;
в) Закарпатська;
г) Рівненська;

Щиро вдячні Вам за співпрацю!
Маємо надію, що і надалі зможемо розраховувати
на Ваші поради та пропозиції.

ЗРАЗОК АНКЕТИ ДЛЯ ЕКСПЕРТІВ З ГРУПИ ФАХІВЦІВ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

А Н К Е Т А

Шановний колего!

Доброго дня!

Мене звати _____.

Я проводжу соціологічне опитування за завданням дослідницької групи проекту «Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі», спрямованого на дослідження проблем, зумовлених неефективними та несталими методами ведення лісового господарства і незаконними лісозаготівлями в Україні. Для нас дуже важлива думка кожного фахівця в галузі лісового господарства, а тому ми звертаємось і до Вас. Сподіваємося отримати від Вас інформацію про стан цих проблем у вашій місцевості: там, де Ви живете і працюєте.

Матеріали опитування будуть використовуватися у наукових дослідженнях лише в узагальненому вигляді, що забезпечує конфіденційність отриманої від Вас інформації.

Якщо Ви не заперечуєте взяти участь у цьому опитуванні, то дозвольте розпочати.

1. **Яким є стан лісів у вашій місцевості?** *(виберіть одну відповідь із запропонованих варіантів):*

   а) поганий;

   б) радше поганий, ніж добрий;

   в) добрий;

   г) дуже добрий.

2. Наскільки вагомими загрозами для стану лісів у вашій місцевості є такі види діяльності? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Не становить загрози	Радше не становить загрози, ніж є загрозою	Становить загрозу	Становить значну загрозу
1.	Зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку органів місцевої влади	1	2	3	4
2.	Зловживання при експлуатації лісових ресурсів з боку бізнесових структур	1	2	3	4
3.	Самовільне вирубування лісів місцевими жителями	1	2	3	4
4.	Відвідування лісу туристами та відпочивальниками	1	2	3	4
5.	Нераціональна діяльність лісогосподарських підприємств	1	2	3	4
6.	Погана охорона лісу	1	2	3	4
7.	Корупційні схеми заготівлі деревини	1	2	3	4
8.	Недосконала законодавча база	1	2	3	4
9.	Низька екологічна культура мешканців	1	2	3	4
10.	Передача лісу в оренду	1	2	3	4
11.	Інше	1	2	3	4

Інше (вкажіть, що саме) _____

3. Як Ви оцінюєте, на загал, обсяг заготівлі деревини у лісах вашої місцевості? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*
а) недостатній; б) достатній/оптимальний; в) надмірний.

4. Яким є рівень охорони лісів від правопорушень у вашій місцевості? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*
а) недостатній; б) задовільний; в) достатній.

5. Як, на Вашу думку, наступні чинники впливають на правопорушення у лісовому секторі вашої місцевості? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Зовсім не впливає	Частково впливає	Істотно вливає	Впливає вирішальним чином	Важко відповісти
1.	Бідність населення	1	2	3	4	5
2.	Високий рівень безробіття	1	2	3	4	5
3.	Недостатній контроль з боку лісової охорони	1	2	3	4	5
4.	Бюрократичні ускладнення доступу громадян до законного користування лісом	1	2	3	4	5
5.	Недосконаліть лісового законодавства	1	2	3	4	5
6.	Відсутність ефективних штрафних санкцій за лісопорушення	1	2	3	4	5
7.	Висока складність отримання дозволу на лісокористування	1	2	3	4	5
8.	Нагальна потреба в дровах	1	2	3	4	5
9.	Недостатнє фінансування лісогосподарських підприємств	1	2	3	4	5
10.	Низька зарплата працівників лісового господарства	1	2	3	4	5
11	Бажання отримати додатковий дохід населенням	1	2	3	4	5
12	Бажання отримання надвисоких прибутків бізнесовими структурами	1	2	3	4	5
13.	Існування тіньової економіки	1	2	3	4	5
14.	Інше	1	2	3	4	5

Інше (вкажіть, що саме) _____.

6. Якою є, на Вашу думку, частота правопорушень у наступних видах лісогосподарської діяльності? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Практично не зустрічаються	Інколи трапляються	Часто зустрічаються	Присутні практично завжди	Важко відповісти
1.	Видача дозволів на лісокористування	1	2	3	4	5
2.	Розробка лісосік	1	2	3	4	5
3.	Здійснення рубань головного користування	1	2	3	4	5
4.	Здійснення рубань, пов'язаних з веденням лісового господарства	1	2	3	4	5
5.	Садіння лісових культур	1	2	3	4	5
6.	Побічне користування лісом (заготівля недеревної лісової продукції грибів, ягід)	1	2	3	4	5
7.	Визначення реалізаційної ціни деревини	1	2	3	4	5
8.	Інше	1	2	3	4	5

Інше (Ваша відповідь) _____.

7. На Вашу думку, яким є обсяг нелегальних лісозаготівель до загального обсягу заготівель деревини у вашій місцевості? *(запишіть цифру у відсотках):*

а) _____%;

б) важко відповісти.

8. Якою є величина шкоди від незаконних рубань для лісового господарства вашої місцевості? *(оберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) незначна; б) середня; в) велика.

9. Які види незаконних рубань найбільше поширені в лісах вашої місцевості? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку)*

		Практично відсутні	Інколи трапляються	Доволі поширені
1.	Рубання, здійснені громадянами для власних потреб (опалення житла, використання як будівельного матеріалу)	1	2	3
2.	Рубання, здійснені громадянами задля отримання прибутку (для продажу чи переробки заготовленої деревини)	1	2	3
3.	Рубання, які проводяться лісогосподарськими підприємствами на основі дозвільних документів, але з грубими порушеннями правил	1	2	3
4.	Рубання, здійснені комерційними структурами без дозвільних документів	1	2	3
5.	Рубання, які проводяться комерційними структурами на основі дозвільних документів, але з грубими порушеннями правил	1	2	3
6.	Інше	1	2	3

Інше (Ваша відповідь) _____

10. Наскільки, на Вашу думку, нижче зазначені фактори спричиняють незаконні рубання лісу населенням? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку):*

		Зовсім не спричиняє	Незначно спричиняє	Істотно спричиняє	Важко відповісти
1.	Висока ціна енергоресурсів	1	2	3	4

2.	Низький рівень соціального забезпечення населення	1	2	3	4
3.	Стійкий попит на деревину	1	2	3	4
4.	Висока прибутковість незаконних рубань	1	2	3	4
5.	Високий рівень безробіття	1	2	3	4
6.	Недосконале лісове законодавство	1	2	3	4
7.	Відсутність ефективних штрафних санкцій	1	2	3	4
8.	Недостатній контроль за здійсненням рубань на місцях	1	2	3	4
9.	Наявність в економіці тіньового сектору	1	2	3	4
10.	Недостатні заходи боротьби з контрабандою та корупцією	1	2	3	4
11.	Функціонування нелегальних приватних пилорам, які є споживачами деревини незаконного походження	1	2	3	4
12.	Ставлення до лісу, як до своєї власності	1	2	3	4
13.	Низька правова культура населення	1	2	3	4
14.	Інше	1	2	3	4

*Інше (вкажіть, що саме)*_____

11. На Вашу думку, наскільки б могли сприяти усуненню незаконних рубань лісу нижчезазначені заходи? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить, по кожному рядку)*

		Зовсім неважливо	Не дуже важливо	Важливо	Важко відповісти
1.	Зменшення рівня безробіття і зростання добробуту населення	1	2	3	4
2.	Посилення штрафних санкцій	1	2	3	4
3.	Посилення адміністративної та кримінальної відповідальності	1	2	3	4

4.	Посилення громадського контролю	1	2	3	4
5.	Проведення сертифікації лісів	1	2	3	4
6.	Передача лісу у приватну власність	1	2	3	4
7.	Передача ділянок лісу в оренду місцевим жителям	1	2	3	4
8.	Передача ділянок лісу в оренду інвесторам	1	2	3	4
9.	Передача ділянки лісу в постійне користування місцевій громаді	1	2	3	4
10.	Участь громади у плануванні лісогосподарських заходів	1	2	3	4
11.	Інше	1	2	3	4

*Інше (вкажіть, що саме)*_____

12. На Вашу думку, наскільки ефективно протидіють незаконним рубанням деревини *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить по кожному рядку)***:**

		Працюють неефективно, часто зловживають своїми правами	Погано працюють	Працюють задовільно	Працюють добре	Важко відповісти
1.	Лісогосподарські підприємства	1	2	3	4	5
2.	Засоби масової інформації	1	2	3	4	5
3.	Громадські екологічні організації	1	2	3	4	5
4.	Органи місцевого самоврядування	1	2	3	4	5
5.	Державна екологічна інспекція	1	2	3	4	5
6.	Самі місцеві громади	1	2	3	4	5
7.	Правоохоронні органи	1	2	3	4	5
8.	Інші структури	1	2	3	4	5

*Інші (вкажіть, які саме)*_____

13. Якими, на Вашу думку, є розміри штрафів і сум відшкодувань збитків, заподіяних незаконними рубками? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) низькі;
б) відповідні до завданої шкоди;
в) високі.

14. Яка частка незаконних рубок виявляється та фіксується лісовою охороною та іншими контрольними органами у Вашому регіоні? *(запишіть цифру у відсотках):*

а) _____%;
б) важко відповісти.

15. Яким, на Вашу думку, є рівень корупції у лісовому господарстві вашої місцевості? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей)*

а) корупція відсутня;
б) низький;
в) середній;
г) високий.

16. Що, на Ваш погляд, варто б змінити у нинішній практиці ведення лісового господарства?*(оберіть не більше трьох варіантів із запропонованих відповідей):*

а) існуючі правові норми варто б зробити більш жорсткими;
б) існуючі правові норми слід зробити більш ліберальними, ослабити каральні санкції;
в) посилити роботу лісової охорони, контролюючих органів;
г) надати більше прав лісничим у веденні лісового господарства;
д) активізувати зусилля місцевих громад на захист своїх законних інтересів;
е) обмежити втручання різного роду громадських екологічних організацій у проблеми ведення лісового господарства;
є) посилити втручання громадських екологічних організацій у проблеми ведення лісового господарства;
ж) змінити структуру управління лісовим господарством;
з) інше (*вкажіть що саме*) _____

17. Наскільки значною, на Вашу думку, є шкода для ведення лісового господарства від нижче переліченого? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить по кожному рядку):*

		Немає шкоди	Незначна шкода	Значна шкода
1.	Суцільні рубання на великих ділянках	1	2	3
2.	Надмірне зрідження лісу постійним вирубуванням кращих дерев	1	2	3
3.	Рубання лісу поблизу річок	1	2	3
4.	Рубання лісу на ерозійно небезпечних ділянках	1	2	3
5.	Пошкодження ґрунту при трелюванні деревини тракторами	1	2	3
6.	Недостатній контроль за санітарним станом лісів	1	2	3
7.	Самовільні рубання лісу	1	2	3
8.	Недостатня увага до охорони різноманіття флори і фауни	1	2	3
9.	Високий рівень використання ручної праці	1	2	3
10.	Інше	1	2	3

*Інше (вкажіть що саме)*_____

18. Оцініть важливість заходів, які могли б сприяти усуненню використання деревини нелегального походження в бізнесі? *(дайте одну відповідь, що найбільше підходить по кожному рядку):*

		Не важливо	Важливо	Дуже важливо
1.	Сертифікація походження деревини	1	2	3
2.	Сертифікація продукції з деревини	1	2	3

3.	Посилення громадського контролю за веденням лісового господарства	1	2	3
4.	Передача лісу у приватну власність	1	2	3
5.	Передача ділянок лісу в оренду підприємцям	1	2	3
6.	Передача ділянки лісу в постійне користування місцевій громаді	1	2	3
7.	Підвищення штрафних санкцій	1	2	3
8.	Припинення нелегального експорту	1	2	3
9.	Посилення митного контролю	1	2	3
10.	Покращення роботи правоохоронних органів	1	2	3
11.	Інше	1	2	3

Інше (вкажіть, що саме) _____

19. Наскільки простим є процес отримання дозволів на використання деревини у вашій місцевості? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) з цим не виникає жодних проблем;
б) законно отримати деревину складно, але можливо;
в) законно отримати деревину практично неможливо;
г) інше (*вкажіть, що саме)* _____

20. Наскільки простим є процес отримання дозволів на використання недеревних лісових ресурсів у вашій місцевості? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) з цим не виникає жодних проблем;
б) законно отримати важко, але можливо;
в) законно отримати практично неможливо;
г) інше (*вкажіть, що саме)* _____

21. На скільки відкритим є процес прийняття рішень на рівні підприємств лісового господарства у вашій місцевості? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) він відкритий;
б) частково відкритий;
в) закритий

22. Ви вважаєте доцільним залучення громадськості до планування лісогосподарських заходів?

а) так (*перейдіть до питання 23*);
б) ні (*перейдіть до питання 24*);
в) важко відповісти (*перейдіть до питання 24*).

23. У яких випадках, Ви вважаєте, є доцільним залучення громадськості до планування лісогосподарських заходів?

а) участь у плануванні рубань (*узгодженні їх територіального розташування стосовно місць важливих для життєдіяльності громади та періоду їх виконання*);
б) планування заходів контролю за незаконною заготівлею деревини та її вивезенням; деревини;
в) участь в процесах сертифікації лісів під час процедури узгодження її рекомендацій з сільською радою;
г) планування будівництва лісових доріг;
д) планування заходів боротьби з лісовими пожежами;
е) інше *(вкажіть, що)* _____

24. На скільки, на Ваш погляд, українське законодавство у сфері лісового господарства відповідає європейським нормам? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей)*

а) зовсім не відповідає;
б) відповідає в значній мірі;
в) цілком відповідає;
г) важко відповісти;
д) мене не цікавить ця проблема.

25. Як, на Ваш погляд, змінилась протягом останніх п'яти років нормативно-правова база лісового господарства в Україні? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей):*

а) змінилась на гірше;
б) не змінилась;
в) змінилась на краще;
г) важко відповісти.

Загальна інформація про респондента

26. Ваша стать:

а) чоловік; б) жінка.

27. Ваш вік

а) від 20 до 35 років;
б) від 35 до 45 років;
в) від 45 до 65 років;
г) від 65 років і більше.

28. Ваша освіта:

а) середня;
б) середня спеціальна;
в) незакінчена вища;
г) вища.

29. Чи маєте Ви лісотехнічну освіту?

а) так; б) ні.

30. Посада, яку ви займаєте :

а) лісник;
б) майстер лісу;
в) лісничий;
в) інженер лісового господарства;
в) головний лісничий;
в) директор лісгоспу;
в) працівник обласного управління лісового господарства;
в) науковий працівник;
в) інша посада _____

31. Стаж роботи у лісовому господарстві

а) до 3 років;
б) від 3 до 5 років;
в) від 6 до 10 років;
г) від 11 до 25 років;
д) більше 25 років.

32. Місце проживання:

а) село;
б) селище міського типу;
в) місто**.**

33. В якій області Ви мешкаєте? *(виберіть один варіант із запропонованих відповідей)***:**

а) Львівська;
б) Івано-Франківська;
в) Закарпатська;
г) Рівненська;

34. Середньомісячний розмір Вашого доходу:

а) до 400 грн;
б) від 400 до 800 грн;
в) від 800 до 1000 грн;
г) від 1000 до 2000 грн;
д) від 1500 до 2000 грн;
е) понад 2000 грн.

Щиро вдячні Вам за співпрацю!
Маємо надію, що і надалі зможемо розраховувати
на Ваші поради та пропозиції.

Основні проблеми та шляхи їх вирішення, виявлені під час проведення круглих столів на пілотних територіях

Проблеми	Пропозиції
1	2
Старосамбірський район Львівської області	
▪ ліси, що не входять в лісосічний фонд ▪ (особливо при річках), колишні землі колгоспів – першочерговий об'єкт самовільних рубань (у львівській області 34 тис. Га лісів незакріплених за користувачами); ▪ негативний вплив суцільно-лісосічних рубок; ▪ низький відсоток виявлення незаконних рубок; ▪ інтенсивне самовільне рубання різдвяних ялинок; ▪ неефективність системи покарань за незаконні рубки (кримінальна відповідальність тільки при надто високих збитках); ▪ складність прийняття рішень щодо лісопорушників в судових органах	▪ переведення земель, що самозаліснились, в інші категорії (приватизація, чи передавання в ДЛФ); ▪ збільшення оплати праці працівників лісу, як чинники боротьби з незаконними рубками; ▪ придбання дров, порубних решток за мінімальну ціну для місцевого населення; ▪ платежі в місцеві ради від лісового доходу; ▪ зняття митного збору на придбання техніки (особливо тієї, що була у вжитку), що дасть збільшення зайнятості, стимулюватиме розвиток лісового господарства й громад; ▪ розмежування контрольних й господарських функцій (досвід Польщі), залучення силових структур до охорони лісів; ▪ ввести електронний облік деревини (досвід Румунії) та єдиний її реєстр; ▪ запровадити громадські роботи як засіб покарання за незаконні рубки (досвід Словаччини).

Продовження додатка 2

1	2
▪ ліси, що не входять в лісосічний фонд, колишні землі колгоспу – першочерговий об'єкт самовільних рубань (у Львівській обл. 34 тис. га лісів незакріплених за користувачами); ▪ негативний вплив суцільно-лісосічних рубок; ▪ низький відсоток виявлення незаконних рубок; ▪ інтенсивне самовільне рубання різдвяних ялинок	▪ розмежування контрольних й господарських функцій (досвід Польщі), залучення силових структур до охорони лісів; ▪ ввести електронний облік деревини (досвід Румунії) та єдиний її реєстр; ▪ запровадити громадські роботи як засіб покарання за незаконні рубки (досвід Словаччини); ▪ розмежування понять шкоди «лісові» і шкоди «підприємству л/г» (ст. 246 Кримінального кодексу, «істотно шкодять» – нерозшифроване поняття); ▪ стимулювання канатного транспортування деревини; ▪ співставлення результатів обліку заготовленої (в лісі) і експортованої (на митниці) лісопродукції; ▪ вимоги щодо вирубування різдвяних ялинок мали би бути однаковими в усіх областях регіону; ▪ створити Координаційну раду за аналогом ради Програми FLEG на рівні району; ▪ спрощення процедур дозволів щодо надання послуг підприємцями (відміна тендерної процедури); ▪ першочерговість укладення контрактів для місцевих підприємств; ▪ створити Центри лісової культури (на основі розвиненої ідеї шкільних лісництв); ▪ системний підхід у вихованні

Продовження додатка 2

1	2
Косівський район Івано-Франківської області	
▪ конфлікт природоохоронних і комерційних інтересів у контексті розвитку національного парку «Гуцульщина»; ▪ порушена вікова структура лісів (наслідок суцільних рубок); ▪ засміченість лісів стала важливою проблемою, ▪ самовільні рубки (обсяги за останні роки зменшились); ▪ належним має бути фінансування охорони лісів (не виділяються кошти); ▪ неправильне застосування штрафів за незаконні рубки щодо лісників, якщо винуватці не виявлені, наприклад, штраф у розмірі 263 тис. грн); ▪ проблеми подальшої долі лісів, що були в минулому у приватній власності (існують сумніви щодо ефективності приватного л/г (високі податки; як поділити ліс між багатьма спадкоємцями, якщо повернути колишнім власникам; ідея віддати ліси у власність громади комунальну також не викликає схвалення)	▪ розділення функцій охорони лісів і ведення л/г (і їхнього фінансування) з самоокупністю господарської діяльності; ▪ непридатність «польського варіанта» системи управління лісовим господарством (в тій частині, що 2 чол. можуть охороняти 2000 га лісу); ▪ дозволити виділяти для суспільних потреб ділянки під ТПВ (тверді побутові відходи) за межами населених пунктів; ▪ надати однакові повноваження працівникам лісової охорони в агролісах порівняно з державними; ▪ оплата праці лісової охорони повинна бути однаковою незалежно від власності на ліси; ▪ звернутись в Держкомзем за розробленням методики орендної плати для визначення плати за оренду лісових земель; ▪ пошук механізму відродження справедливості щодо колишніх приватних лісовласників (наприкдад, накласти на них охоронні зобов'язання щодо лісів); ▪ удосконалення механізму (спрощення) вилучення ділянок з ПЗФ (дискусійна пропозиція);

Продовження додатка 2

1	2
	▪ розмежувати терміни «незаконна рубка» та «самовільна рубка; ▪ комерційні проекти у лісовому господарстві (не тільки деревина є ресурсом) рекреаційні, туристичні та ін.; ▪ не перекладати відповідальність за незаконні рубки виключно на працівників л/г; ▪ ширше інформування про діяльність державного лісового господарства, інших лісокористувачів для місцевого добробуту; ▪ інформаційні семінари (екологічна тематика, проблеми засміченості, збереження культурної спадщини)
Хустський район Закарпатської області	
▪ самозаліснення колишніх колгоспних с/г земель; ▪ недостатньо розвинена мережа лісових доріг (рубки сконцентровані на легкодоступних ділянках); ▪ низька ефективність системи покарань лісопорушників; ▪ проблема ділянок, які до війни належали дрібним приватним лісовласникам (проблема не системна, існує лише в окремих випадках)	▪ провести інвентаризацію лісів, земель, що вкриті лісовою рослинністю; узаконити їх; ▪ перевести площі, що самозаліснилися у лісові площі (на основі інвентаризації); ▪ ліси Мінагрополітики перевести в «громадську власність» (комунальні ліси); ▪ передача ділянок лісу в користування громаді (користування і догляд); ▪ розбудова інфраструктури на місцях з врахуванням інтересів власників земель;

Продовження додатка 2

1	2
	▪ механізм формування і функціонування всім форм власності на ліси; ▪ застосовувати системний підхід до екологічної освіти та виховання населення (базуючись на основі, закладеній у досвіді шкільних лісництв); ▪ формувати та впроваджувати освітні програми для представників влади, силових структур (консультаційні центри)
Березнівський район Рівненської області	
▪ впродовж багатьох років населення будувалось, не виписуючи деревину, самовільно заготовлюючи її; ▪ потреба населення в паливі не береться до уваги; ▪ лісгосп – єдина організація до якої звертаються по дрова, не здатен забезпечити населення цілковито ними (збиткова діяльність...); ▪ високий рівень безробіття, на пилорами влаштовуються за низьку оплату праці з безвиході (наприклад, лише в одному селі Карпилівка – 1,5 тис. осіб населення, 500 пар коней... і більше 20 пилорам)	▪ потрібно стимулювати співпрацю працівників лісового господарства і журналістів на довготерміновій основі, наприклад, радіо-передача «Ліси Полісся» і рубрики в газетах. Досвід може бути корисним в межах усієї України; ▪ деполітизувати лісове господарство (тривалішій час на посадах, часті зміни керівників погано впливають на ведення лісогосподарської діяльності галузі); ▪ протилежна пропозиція – фахівцям лісового господарства брати участь у виборах, бути представленими в органах влади; ▪ важливість розширення екологічного виховання молоді, спілкування (навчання в лісовому коледжі, шкільні лісництва)

Продовження додатка 2

1	2
▪ багато лісів залишаються без чітко визначеного власника (особл. колишні колгоспні). Прийняті ж в ДЛФ колишні колгоспні ліси (низькопродуктивні), всі надалі вважають «нічиїми»; ▪ рубається тільки 42% приросту деревини (Березнівський ДЛГ). Причина – недостатні лісозаготівельні та деревообробні потужності, зменшення попиту на деревину); ▪ відсутність держ. фінансування ведення л. г., та заробітної плати (надмірна комерціоналізація діяльності); ▪ проблема оплати держ. структурам за фітосертифікат; ▪ під час аукціонів йде змова підприємців (відсутність справжньої конкуренції); ▪ непоінформованість населення про свої права на компенсацію за дров'яну деревину (нереалістичним є виписувати стільки дров, щоб забезпечити все населення); ▪ більша частина пилорам приватні (70–80%), доступу до них немає навіть для силових структур; ▪ відсутність відповідальності за транспортування незаконно заготовленої деревини; ▪ програються справи в судах (лісопорушники наймають адвокатів, які виправдовують їх);	▪ навчання й перенавчання фахівців лісового господарства; ▪ на ділянках, де лісогосподарська діяльність нерентабельна дозволити рубки з внесенням тільки попенної плати

Продовження додатка 2

1	2
▪ слабко працює механізм конфіскації (одну й ту ж машину з краденою деревиною затримували три рази; конфіскація незаконно заготовлених ягід може визнатись прокуратурою незаконною; ▪ схеми уникнення відповідальності (для відкриття кримінальної справи потрібно зрубати мін. 30 м^3; відповідальність перекладають на літніх людей, неповнолітніх); ▪ постійне протистояння між населенням і лісовою охороною стосовно самовільних рубок. Випадки побиття працівників лісової охорони при затриманні лісопорушників; ▪ необґрунтована недовіра до лісової охорони, не дивлячись на значну підтримку громад лісогосподарськими структурами; ▪ населення має низьку правову культуру, не усвідомлюючи наслідків самовільних рубок; ▪ освіта і виховання в неправильному руслі (малолітні залучаються до незаконних рубок, пропускаючи школу, із загрозою для життя при рубках); ▪ байдужість населення. Лісову пожежу з двох сіл поїхали гасити три людини (всі фахівці). Журналісти теж не дуже зацікавлені в об'єктивному висвітленні подій	

ПАРТНЕРИ ПРОГРАМИ
«Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі країн східного напрямку Європейської політики добросусідства та Росії»

ENPI FLEG – Improving Forest Law Enforcement and Governance

Європейська комісія. Європейський Союз є найбільшим у світі донором офіційної допомоги з метою розвитку. Такі структури як *Europe Aid Development and Cooperation* (Європейська допомога задля розвитку та співробітництва), Генеральний Директорат Європейської Комісії відповідають за формування європейської політики щодо розвитку та надання допомоги в усьому світі. Europe Aid надає гуманітарну допомогу через низку фінансових інструментів, з акцентуванням уваги на забезпеченні якісного рівня цієї допомоги ЄС та її ефективності. Будучи активним та ініціативним гравцем у галузі розвитку, Європейська Комісія підтримує вдосконалення управління, людський та економічний розвиток і вирішення універсальних питань, таких, як боротьба з голодом і збереження природних ресурсів.

Світовий банк є одним із найбільших світових джерел фінансування країн, що розвиваються. Банк використовує свої фінансові ресурси, співробітників та широкий досвід для того, щоб допомогти країнам, що розвиваються, знизити рівень бідності, підвищити рівень економічного зростання та покращити якість життя населення.

У програмі ENPI FLEG в Україні Світовий банк провадить поглиблений аналіз проблем правозастосування й управління в лісовому секторі, розробляє рекомендації щодо запобігання нелегальним рубкам, ви-

явлення, фіксації й розслідування правопорушень у лісовому секторі. СБ сприяє пілотному впровадженню практики сталого управління лісами в Карпатському та інших лісових регіонах. Світовим банком також провадяться аналіз корупційних ризиків лісового законодавства України й широкий спектр соціологічних досліджень, включаючи експертні інтерв'ю, опитування громадської думки. СБ сприяє підвищенню професійного рівня майстрів лісу й лісової охорони, правоохоронних органів, а також провадить заходи щодо формування Національного плану дій із проблем FLEG.

www.worldbank.org

МСОП (Міжнародний союз охорони природи) допомагає світові знаходити практичне вирішення найнагальніших проблем, пов'язаних із довкіллям та розвитком. МСОП опікується такими питаннями, як біорізноманіття, зміна клімату, енергоресурси, засоби для існування населення та «озеленення» світової економіки шляхом підтримки наукових досліджень, управління проектами на місцях по всьому світу, а також об'єднання урядів, неурядових організацій, ООН та бізнесу з метою розроблення політики, законодавства та найкращих практик. МСОП – найстаріша та найбільша міжнародна екологічна організація у світі, до якої входить понад 1000 урядових та неурядових організацій та майже 11000 експертів-волонтерів із приблизно 160 країн. Діяльність МСОП підтримують більше, ніж 1000 співробітників у 60 представництвах та сотні партнерів у державному, недержавному та приватному секторах у всьому світі. МСОП співпрацює з WWF і Світовим Банком в рамках реалізації Програми ENPI FLEG в Україні. МСОП підтримує реалізацію Програми в країні через активну участь у різних ключових напрямках і видах діяльності, зокрема у поліпшенні обізнаності у сфері FLEG і підвищенні громадської участі у процесі прийняття рішень, планування та моніторингу питань FLEG національними організаціями, а також у регіональному співробітництві й обміні знаннями та досвідом.

www.iucn.org

WWF (Всесвітній фонд природи) – одна з найбільших і найбільш шанованих незалежних природоохоронних організацій у світі, яка має майже 5 мільйонів прибічників та глобальну мережу в більше, ніж 100 країнах. Місія WWF – зупинити занепад природного середовища земної кулі та побудувати майбутнє, в якому люди житимуть у гармонії з природою, шляхом збереження світового біорізноманіття, забезпечення невиснажливого (сталого) використання відновлювальних природних ресурсів і сприяння зниженню рівня забруднення та нераціонального споживання. Дунайсько-Карпатська програма Всесвітнього фонду природи (WWF-DCP) бере активну участь в реалізації Програми ENPI FLEG в Україні, головним чином працюючи над оцінкою систем контролю переміщення деревини, які діють в Україні, і визначенням можливих шляхів їх вдосконалення. Передбачається проведення аналізу прогалин та «білих плям» у чинних системах контролю переміщення деревини і розробка відповідних пропозицій щодо їх усунення.

www.panda.org

Товариство «Зелений хрест» – незалежна громадська неприбуткова організація, створена в 1994 році для всебічного сприяння прогресу в духовному, діловому житті міста, регіону, держави, інтеграції України в Європу. Основним завданням Товариства є виховання людини в дусі християнської моралі та національної гідності шляхом залучення її до практичної діяльності в напрямках охорона довкілля, спортивний туризм та екотуризм; екологічна просвіта; екологічний моніторинг та дослідження природних екосистем; розробка програм місцевих екологічних дій (МЕП), вивчення і збереження пам'яток історії та культури; розвиток молодіжних рухів; підготовка організаторів міжнародних молодіжних обмінів; експедиційна діяльність; розробка стратегій сталого розвитку самоврядних територій.

www.gcs.org.ua

Національний лісотехнічний університет України (НЛТУ України) – (рік заснування – 1874) готує фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями – бакалавр, спеціаліст, магістр. Кількість студентів – понад 7000 осіб.

В структурі університету – Інститут екологічної економіки та шість факультетів: лісогосподарський, лісомеханічний, технологічний, економічний, заочний, факультет довузівської підготовки та післядипломної освіти.

В НЛТУ сформувались відомі наукові школи з проблем підвищення продуктивності та біологічної стійкості лісових екосистем; еколого-невиснажливих та еколого-зберігаючих технологій лісопромислового виробництва; абразивної обробки деревини та підвищення стійкості дереворізального інструменту; основ автоматизованих технологій і управління складними виробничими системами лісопромислового комплексу; еколого-економічних засад лісокористування та охорони довкілля. Науковими здобутками університет значною мірою формує лісову політику України, впливає на розвиток лісопромислової та деревообробної галузей.

www.nltu.edu.ua

ПРО АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

Микола Чернявський	канд. с.-г. наук, доцент кафедри екології Національного лісотехнічного університету України, автор понад 270 наукових публікацій
Ігор Соловій	канд. с.-г. наук, доцент кафедри екологічної економіки Національного лісотехнічного університету України, автор понад 200 наукових публікацій
Ярослав Геник	канд. с.-г. наук, доцент кафедри ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства і урбоекології Національного лісотехнічного університету України, автор понад 110 наукових публікацій
Олеся Каспрук	канд. с.-г. наук, доцент кафедри ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства і урбоекології Національного лісотехнічного університету України, автор понад 40 наукових публікацій
Оксана Геник	канд. екон. наук, старший викладач кафедри економіки та менеджменту деревообробних підприємств Національного лісотехнічного університету України, автор понад 50 наукових публікацій
Мар'яна Мельникович	магістр економіки довкілля і природних ресурсів, аспірант кафедри екологічної економіки Національного лісотехнічного університету України, автор понад 30 наукових публікацій
Галина Герасим	магістр, асистент кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська Політехніка», автор понад 30 наукових публікацій
Віктор Савка	канд. соціол. наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Національного університет «Львівська Політехніка», автор понад 100 наукових публікацій

Наукове видання

**М. В. Чернявський, І. П. Соловій, Я. В. Геник,
О. І. Каспрук, О. В. Геник, М. П. Мельникович,
Г. З. Герасим, В. Є. Савка**

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ ДО ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ТА НЕЗАКОННІ РУБКИ В ЛІСАХ КАРПАТ І ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

За редакцією
М. В. Чернявського, І. П. Соловія, Я. В. Геника

Монографія

Технічний редактор
Тетяна Світик

Товариство «Зелений Хрест»
пр. Чорновола, 4, м. Львів, 79058
тел.: (032) 244-56-07
e-mail: office@gcs.org.ua, www.gcs.org.ua

Підписано до друку 25.05.2011. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Офс. друк.
Умовн. друк. арк. 14,88. Умовн. фарбовідб. 15,13.
Обл.-вид. арк. 14,52. Наклад 500 прим. Зам. № 16-06-047

Видавництво «Ліга-прес», м. Львів
Друк ПП «Арал», вул. Козельницька 4, м. Львів,
тел. (032) 298-03-80

НАТУ УКРАЇНИ 1874

ТОВАРИСТВО ЗЕЛЕНИЙ ХРЕСТ

INTERNATIONAL YEAR OF FORESTS • 2011

ISBN 978-966-397-108-7

9 789663 971087